

"Hellere gift 30 gange end at leve i et ulykkeligt ægteskab"

- Et kvalitativt studie af en skilsmisses betydning for førstegeneration somaliske kvinder i Danmark

Forord

Først og fremmest skal en stor tak lyde til mine interviewpersoner, for uden hvem dette speciale ikke kunne have eksisteret. Desuden vil jeg takke mine gate keepers Mette Mee Storm, Abdirashi Sheikh Mohamud, Samsam Elmi og Mulki Hussein for at have brugt tid og energi på at hjælpe mig med min søgen på interviewpersoner samt for at have været ærlige og gavmilde med at dele deres viden med mig. Specielt er jeg meget taknemmelig overfor Ingeborg Kragegaard velvillighed i at hjælpe mig med kontakter og desuden dele sin faglige viden og ikke mindst for hendes altid hurtige respons. Ditte Wendel Pedersen fra Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration har været utrolig hjælpsom med kontakter inden for feltet samt statistik, som jeg ikke kunne have skaffet selv, hvorfor Ditte også skal have mange tak.

Tak til Vakeesan Thiyaharajah for specialets forside. Et kæmpe hjertens tak skal lyde til Loa Mulvad, som trods sin travle hverdag med sin skønne lille datter, mand og nyt job læste korrektur på hele specialet.

Sidst men ikke mindst tusind tak til min specialevejleder, Ann-Dorte Christensen, for sin kompetente vejledning, støtte og forståelse.

Aalborg d. 1. oktober 2010

Tonsi Mary Jesuloganathan

Antal ord: 34.970

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Abstract	6
Indledning.....	8
Problemfelt.....	10
Skilsmisse som et fænomen	10
Forskningsresultater	12
Skilsmisse blandt etniske minoriteter i Danmark.....	15
Problemformulering.....	17
Præcisering af begreber	17
Somaliere.....	19
Tidligere skrevet om somaliere i Danmark.....	19
Den somaliske baggrund	22
Hvorfor skilsmisse og somaliske kvinder?	24
Specialets teoretiske ramme	26
Hverdagslivsteori	26
Gullestad og Bech-Jørgensen	28
Spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet	29
Anthony Giddens	31
Intersektionalitet – fokus på køn og etnicitet	34
Kimberlé Williams Crenshaw og Ann Phoenix.....	35
Intersektionalitet i en nordisk kontekst og et metodisk perspektiv.....	37
Hvorfor denne teoretiske ramme?.....	39
Den metodiske ramme	42
Biografisk metode som inspiration.....	42
Interviewguide.....	44

Dataindsamling.....	44
Møde med felten og forskersubjektivitet	45
Tamilske og somaliske kvinder	45
Én forsker – mange perceptioner heraf	48
Empiri.....	50
Gatekeepers	50
Observationer.....	51
Overvejelser om bias	54
Analyse	56
Analysestrategi.....	56
10 somaliske kvinder, første analyse niveau.....	57
<i>Skilsmisse</i>	61
"Skilsmisse [...] er bare er en løsning af et problem"	61
Khat(mis)brug	63
Hvem bryder ægteskabet og hvorfor?	64
Indstillingen til at blive skilt.....	65
Hvorfor skilsmisse?.....	66
Spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet.....	67
Sociale relationer.....	68
Familienetværket.....	68
Venner og bekendte	69
Mødet med institutioner	70
Den kedelige hverdag.....	70
Hverdagslivet	70
Etnicitet	71
Den muslimske religion	71

Islam som argument	72
Den 'somaliske' kultur	73
Sladder	74
"Først og fremmest er jeg er somalier"	76
Etnicitet	78
Kønsofattelser	79
Forventninger til en somalisk kvinde.....	79
Hustru og mor.....	80
Den tålmodige hustru.....	82
Den anstændige mor	83
Forventninger til en somalisk mand	83
Forsørgerægtefællen	84
Tabu ved manderoller	85
Holdninger til børneopdragelse og børnenes fremtid	86
Uddannelse og Kønsligestilling i hjemmet.....	87
Kønsligestilling.....	88
Konklusion	90
Overvejelser om forskersubjektivitet og den teoretiske ramme	91
Nye spørgsmål	92
Litteraturliste	94
Internet links.....	97
Bilag	98

Abstract

"Rather married 30 times than living in an unhappy marriage"

- A qualitative study of divorce patterns among Somali women in Denmark

This thesis investigates the divorce rate among Somalia women in Denmark. The official divorce rate is stated to be approximately 20% among Somali women in Denmark. However, a higher number of Somalia women prefer to get married in a traditional Muslim way, which means that they often are not registered by the Danish Law. This does not influence the official divorce rate, and therefore it is argued that in reality the divorce rate is approximately 75 % for Somalia women and not 20 %. For many people this number may seem unexpected due to conceptions caused by prejudices towards Muslim people. What causes the high divorce rate and how it affects the females are found to be a very interesting subject to look into. Therefore the following research question is raised for this thesis:

Why do first generation Somali women in Denmark get divorced and what does the break-up mean to these women's everyday life seen in the tension field of tradition and modernity?

This thesis has an inductive approach and is inspired by the biographic method. Due to its qualitative character the analysis is based on qualitative interviews with ten Somali women from different geographic places in Denmark. These women have been married to Somali men and divorced at least once when the interview took place.

The theoretical framework is a combination of three main approaches. Everyday life theory, which mainly includes approaches by Birthe Bech-Jørgensen. The purpose with using Bech-Jørgensen's theoretical view is to look at a divorce as an break-up element which changes the life of the involved women. The other perspective, which this thesis will be using, is the tension field between tradition and modernity. To look further into this Yvonne Mørck's conception of above mentioned will be used together with Anthony Giddens' conception of modernity and more accurate his thoughts about reflectivity and pure relationship. The last point of view is the concept of intersectionality. These three perspectives are used as tools in analyzing and gaining a more varied analysis of the empirical data.

The empirical data is collected from interviews and fieldwork among Somali people in Denmark. Furthermore, I have gained data by observing at several events, where Somali women meet and socialize with each other; the celebration of independence of Somaliland and various cultural events.

The Somali women who are interviewed in this data collection state that the main reason for getting a divorce leads back to dissatisfaction of their men's lack in participation in the daily family life and in the household. This tendency is especially expressed through the expectations towards gender roles and the cultural changes from living in Somalia and in Denmark. Therefore, one might argue that gender and ethnicity means a lot for the everyday life of the women, which is the main focus in this thesis. The women have expectations of living the ideal Somali culture and religion in Denmark, however this is not possible. The possibilities the interviewed Somali women get in Denmark such as education, work and financial independence are influencing the divorce rate, because the women adjust to these possibilities. They do not stay at home, instead they get an education and become active with jobs, which mean that they do not have as much time at home as they had earlier or are expected to have.

At the same time many Somali women feel that the husbands do not participate in helping with the daily routines in the family and home – which also gives many women a feeling of lack of help in the household, which they normally would have received by other family members or maids in Somalia. On the other hand the men have serious difficulties of adjusting to the new life in a modern society. They are no longer the only breadwinner and therefore not the head of the family. Actually the men lose respect and meaning in the family structure. Due to traditional Somali expectations of a man the participation in the family life and household is tabooed and when they participate they risk of being demasculated. The Somali males face a dilemma; shall they sustain the masculinity of a man, which might lead to a divorce in a modern society, or should they participate in the modern family life and lose the understanding of their masculinity. At the same time, the women have ambivalent demands to the men. They expect a traditional Somalia man, but on the other hand, they want him to adjust to the modern society and be a modern man. This is an issue of the tension field between tradition and modernity and whether the men and women are ready to adjust and compromise to the new and modern circumstances a family life might bring in Denmark.

Indledning

Dette speciale tager udgangspunkt i fraskilte somaliske kvinders erfaring med at blive og være skilt i Danmark. Denne gruppe af kvinder er på mange måder marginaliseret ved blandt andet deres position som fraskilte, som kvinder, som enlige mødre, som personer med anden etnisk baggrund end dansk etcetera. Med disse forskellige positioner skal kvinderne manøvrere sig gennem livet i Danmark. Jeg har i nærværende speciale sat mig for at undersøge, hvordan et af livets skelsættende hændelser – en skilsmisse – har af betydning for somaliske kvinder i Danmark.

Specialet var i begyndelsen funderet i et etnicitets- og integrationsspørgsmål. Inspireret af mit tidligere semesterprojekt, "Så koger gryden igen" (Jesuloganathan 2009), der omhandler betydninger og funktioner af sladder blandt kvinder med tamilsk baggrund i Danmark. Dette ledte interessen videre til et fænomen, som ikke er udbredt blandt tamilere i Danmark, men er langsomt stigende, nemlig skilsmisseprocenten. Den tamilske minoritetsgruppe – som mange andre minoritetsgrupper – lever et liv fuld af ambivalenser grundet forskellige normer, værdier, traditioner etcetera i forhold til minoritetsgruppen og majoritetssamfundet. Sladder som et fænomen fremhæver disse ambivalenser meget klart. I et forsøg på at opnå respekt, accept og værdighed i så vel minoritetsgruppen om majoritetssamfundet har disse kvinder forskellige håndteringsstrategier, som skaber ambivalente identiteter. Den langsomt stigende skilsmissestatistik blandt tamilere i Danmark er en interessant problemstilling, som ville være yderst interessant at undersøge med sociologiske briller.

I forbindelse med mit studentervedhjæperjob for forskningsprojektet "INTERLOC – køn, klasse og etnicitet. Intersektionalitet og lokalt medborgerskab"¹ ved Aalborg Universitet, transskriberede jeg to interviews med somaliske kvinder, hvoraf den ene var fraskilt. Begge kvinder gav udtryk for, at skilsmisse ikke var ualmindeligt blandt somaliere. Dette vækkede min interesse, da det påpegede mit manglende kendskab til og viden på dette område. Under min research til specialet viste det sig til min forundring, at skilsmisseprocenten blandt somaliske kvinder er forholdsvis høj sammenlignet med andre etniske minoritetsgrupper og majoriteten i Danmark.

Således blev jeg inspireret til nærværende speciale, hvori jeg vil forsøge at kaste lys over et af hverdagslivets mange facetter med udgangspunkt i skilsmissegænomenet blandt førstegeneration somaliske kvinder i Danmark.

---

¹ <http://www.interloc.aau.dk/index.php?id=1> ved Ann-Dorte Christensen m.fl.

Problemfelt

Skilsmisse som et fænomen

Skilsmisse er ikke et ukendt fænomen i dagens Danmark eller i resten af verden. Der bliver verden over forsket i forskellige aspekter af skilsmissegfænomenet med forskellige fokuspunkter og vinkler. Den tekniske definition af skilsmissen er et brud på et juridisk bindende ægteskab/partnerskab mellem to personer, der retmæssigt er gift. Statsforvaltningen i Danmark skriver på dennes hjemmeside², om hvorledes ægtefæller ifølge dansk ret kan blive skilt. Rent faktisk synes dette ikke umiddelbart som en besværlig proces, dog muligvis tidskrævende og langsommelig. Men som det gælder de fleste tilfælde, er det i praksis ofte ikke så ubesværligt. Skilsmisse er i de fleste tilfælde ikke bare en procedure, der omhandler de to personer, der skal skilles, men involverer desuden eventuelle børn og anden familie/venner. Den resulterer desuden oftest i økonomiske og følelsesmæssige omkostninger for de involverede parter.

En skilsmisse bryder relationer og forandrer livet for de involverede parter, hvilket i et sociologisk og samfundsmæssigt perspektiv er interessant at få et nærmere indblik i. Som andre fænomener i vores verden kan skilsmisse blandt andet forklares af historiske, samfundsmæssige og kulturelle forandringer, som på hver deres måde og samlet kan bidrage med forskellige aspekter af dette fænomen. Årsager til eksempelvis en høj eller stigende skilsmisseprocent i et samfund kan forklare forandringer heri, men også være med til at fremhæve latente konsekvenser ved disse forandringer.

I Danmark skriver flere aviser om en stigende skilsmisseprocent og konsekvenserne for de involverede parter. Ligeledes forholder det sig sådan i mange andre lande i verden. Forskning fra Brown University, University of California og Harvard University betragter skilsmisse som en 'socialt smittende sygdom' i den forstand, at risikoen for at blive skilt øges med en stigende skilsmisserate blandt venner og bekendte. Forskerne mener, at det er normaliseringen af skilsmissen, der øger risikoen³. Forskning fra Handelshøjskolen i Århus viser, at karrierekvinder bliver skilt oftere end karrieremænd, dog gifter de sig i sjældnere grad end deres mandlige kolleger. Mette Verner, som har stået for undersøgelsen, mener, at økonomisk uafhængighed kan være en årsag til, at kvinderne ikke bliver i ægteskabet udelukkende på grund af økonomien (Politiken d.01.07.08, 1. sektion, side 5). Rapporten „Vielser og skilsmisser – børn i skilsmisser“ fra Danmarks statistik, konkluderer desuden, at jo højere uddannet og jo højere socioøkonomisk niveau ægteparret har, des lavere sandsynlighed har de for at blive skilt sammenlignet

---

² Se bilag 1.

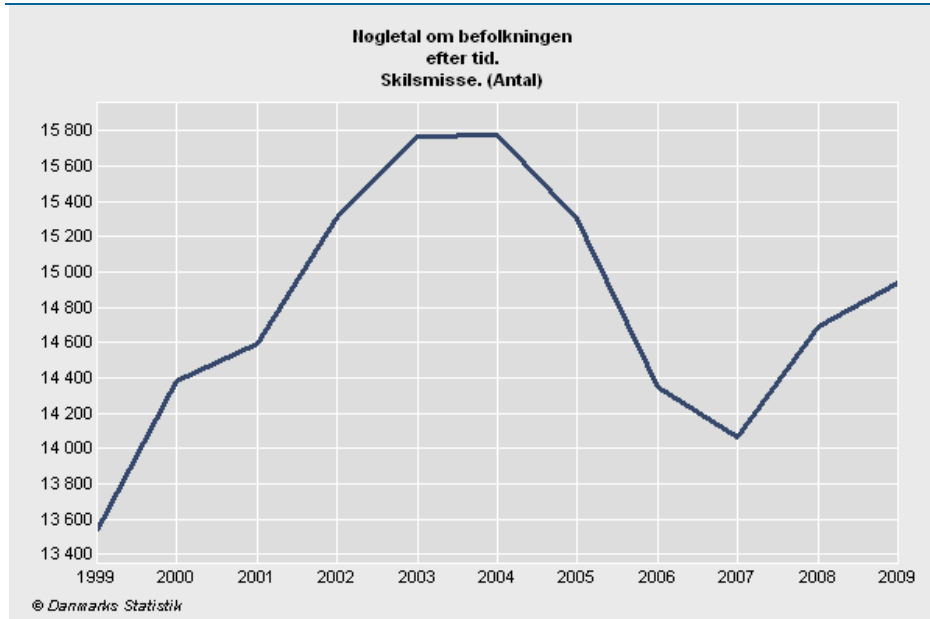
³ (<http://go.tv2.dk/krop/article.php/id-31942136:pas-på-ægteskabet--hvis-dine-venner-skal-skilles.html>).

med ægtepar med lavere uddannelser og lavere socioøkonomisk niveau. Desuden konkluderer rapporten, at sandsynligheden for at blive skilt er mindre, når man har fællesbørn sammenlignet med ægtepar, der kun har særbørn (Lange m.fl. 2005:7f).

Den 'høje' risiko for skilsmisse fremtræder som faretruende, når det bliver beskrevet som risiko for familielivet og som et epidemilignede fænomen. I de danske medier og i befolkningsstatistikken omtales skilsmisseprocenten som værende relativt høj og mange gange stigende med tiden, dog forholder det sig anderledes i Danmark i nyere tid. Antal af vielser og skilsmisser følger hinanden forholdsvis, hvor det kan ses i statistikken nedenfor, at skilsmisseprocenten er cirka 33%. Selvom der har været store udsvingninger de seneste 50 år⁴, har skilsmisseprocenten ligget forholdsvis stille de sidste 10 år.

Graf 1. Nøgletal om befolkningen efter nytildgang/bestand og tid

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Skilsmisse	13 537	14 381	14 597	15 304	15 763	15 774	15 300	14 343	14 066	14 695	14 940

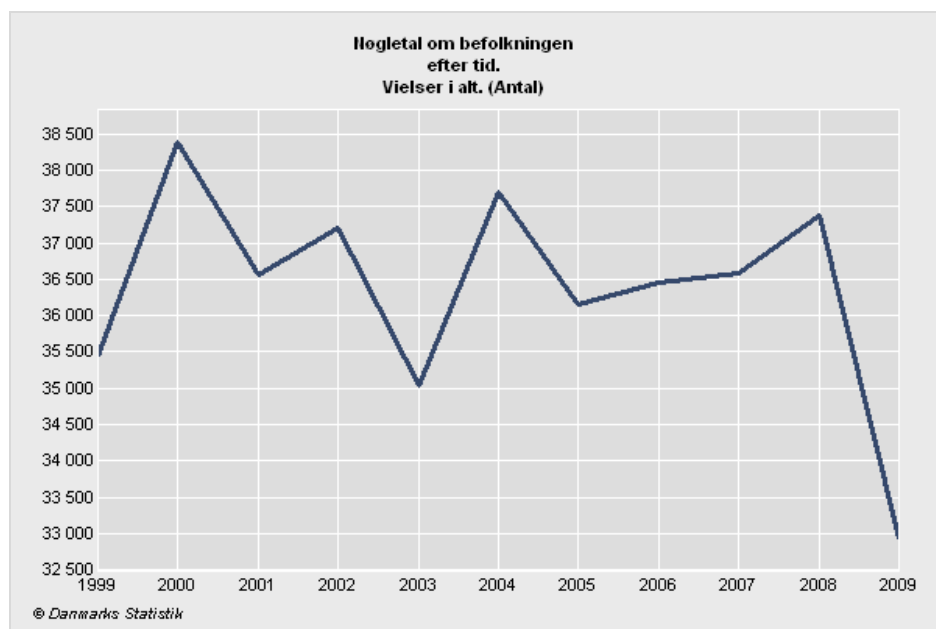

Som grafen over skilsmisser i Danmark viser, har der ikke været store udsving i de sidste 10 år (1999-2009). Skilsmisseprocenten har ligget stabilt mellem 13.537-15.763 skilsmisser om året.

⁴ Se bilag 2.

Graf 2. Nøgletal om befolkningen efter nytildgang/bestand og tid

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vielser i alt	35 439	38 388	36 567	37 210	35 041	37 711	36 148	36 452	36 576	37 376	32 934

For at forholde sig til skilsmisseratens omfang er det nødvendigt at sammenholde denne med vielsesraten. Antallet af vielser har ligget ligeledes stabilt de sidste 10 år med 32.934-37.376 om året fra 1999-2009. Dog ses der en tendens til, at tallet skiftevis stiger og falder, og fra 2008 til 2009 falder det brat.

Tallene de seneste 10 år svarer til at hvert tredje ægteskab bliver opløst. Det kan diskuteres, om dette tal er højt eller lavt, men faktum er, at det er forholdsvist stabilt, hvorfor det er rimeligt at antage, der ikke bare er tale om et modefænomen, men en situation, som er et udtryk for den samfundsmæssige ændring i forhold til for 50 år siden. Denne samfundsmæssige ændring, som forårsager flere skilsmisser end tidligere, er blevet undersøgt på forskningsmæssigt niveau. Nedenfor vil jeg kort opsummere forskellige relevante forskningsresultater omkring familie- og pardannelser i Danmark.

Forskningsresultater

Ægteskab anses ikke kun som en juridisk forpligtelse, men ligeledes et følelses- og relationsmæssigt bånd mellem et par og den dertilhørende (kerne)familie. Dette lille fællesskab kan selvsagt også eksistere uden et lovmæssigt ægteskab, hvilket ses i de nye former for familier, som kommer til udtryk i dagens Danmark, eksempelvis samlevende, sammenbragte familie og enlige mødre/fædre samt homoseksuelle forældre. Familien – uanset formen – ses ofte som et eksklusivt fællesskab, hvis betydning er forskellig fra familie til

familie. Christina Bækkelund Jagd har forfattet et kvalitativt studie, "Familien – Et individuelt fællesskab" (1998), som omhandler individualiseringen af det vestlige samfund og dets betydning for familiefællesskabet. Jagd har interviewet en række etniske danskere i forskellige aldre, som har det tilfælles, at de ikke længere lever i et kernefamilie-fællesskab. Hun beskriver, at der inden for den antropologiske slægtsforskning bliver fokuseret på de forandringer, der sker i slægtsrelationer. Mange studier tager udgangspunkt i en vestlig kontekst, hvor individualiseringen skaber de drastiske ændringer i familien i traditionel forstand, hvorfor ægteskabets institutionelle betydning ændrer sig (Jagd 1998:16f). Jagd fokuserer på et generationsperspektiv og på forskellen med en yngre og den ældre generations tanker om familielivet. Hun konkluderer, at hendes informanter bruger den kulturelle model, altså kulturelle forestillinger, til skabe mening omkring den omgivende verden. Derfor gør det dem i stand til at forene umiddelbart modstridende aspekter, når de både ønsker "*forpligtende fællesskab samt et selvstændigt og uafhængigt privatliv*" (Jagd 1998:114). Hun mener, at forpligtelser og ansvarlighed ikke udelukkes af ønsket om selvstændighed og uafhængighed, og det derfor kan rumme individualisering (Jagd 1998:116).

Jagds speciale har fokus på ændringer i familieforholdet blandt etniske danskere. Nedenfor vil jeg kort opsummere udvalgte undersøgelser om parforhold og kønsrollemønstre hos etniske minoriteter i Danmark, der har relevans for forståelse af skilsmissefænomenet. "Indvandreres arbejdsliv og familieliv" (Deding og Jakobsen 2006) omhandler forholdet mellem arbejdsliv og familieliv blandt tre etniske minoritetsgrupper i Danmark: tyrkere, iranere og pakistanere sammenlignet med etniske danskere. Rapporten konkluderer, at hovedforskellen ses i kønsrollemønstrene, hvor der blandt de tre minoriteter er en forholdsvis traditionel kønsrollefordeling i hjemmet, hvilket også afspejler sig i arbejdslivet. Blandt de fleste af minoriteterne arbejder manden i familien i højere grad end kvinden sammenlignet med etniske danskere. Balancen mellem arbejdsliv og familieliv hos minoriteterne skønnes at fungere eftersom det oftest kun er manden, som er beskæftiget. Men med flere og flere kvinder på arbejdsmarkedet, trues balancen i hjemmet, da den traditionelle kønsrollefordeling i hjemmet, vil stille større krav til kvinden.

"Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark" (Jakobsen og Schmidt 2004) bygger på en undersøgelse blandt unge fra forskellige etniske minoriteter, Tyrkiet, Pakistan, Eksjugoslavien, Libanon og Somalia i Danmark, om hvilken påvirkning familiesammenføringslovgivningen har på unges pardannelser. Forskerne konkluderer, at de unge i høj grad vælger at blive gift med en person, som ligner dem selv etnicitetsmæssigt. Traditionelle kønsrollemønstre er dominerende hos disse par, hvor kvinden er bærer af kultur og ære – både for sig selv og i forhold til familien. Relationen mellem forældre og barn afspejles i forventninger, muligheder og magt/afhængighedsforhold. Forældrene ønsker, at børnene benytter sig af de muligheder, som forældrene ikke selv havde. De unge mener, at forældrene lader sig påvirke af sladder og

overvågning inden for den etniske gruppe. I "Ændrede familiesammenføringsregler – Hvad har de nye regler betydet for pardannelsesmønstre for etniske minoriteter?" (2009) arbejder Jakobsen m.fl. videre med konsekvenserne af de ændrede familiesammenføringsregler i forhold til pardannelse blandt etniske minoriteter. I hovedtræk konkluderer undersøgelsen, at pardannelsesmønstrene har ændret sig en smule på grund af lovgivningen. De unge bliver i mindre omfang gift med en partner bosat i oprindelseslandet, mens uddannelses- og beskæftigelsesniveauet ikke har ændret sig.

"Tidsanvendelse blandt tyrkere, pakistanere og somaliere – i et integrationsperspektiv" (Schmidt 2003) undersøger, hvorledes de tre etniske minoriteter anvender deres tid i forhold til eksterne relationer (arbejds- og fritidsliv), interne relationer (familien) og forbrug (økonomisk). Denne rapport omhandler på kønsopdelingen i familien, hvor manden forholder sig til de udadvendte opgaver, mens kvinden forholder sig til de indadvendte. Det er i højere grad mændene, der er på arbejdsmarkedet, og kvinderne, der går hjemme. I forhold til de tre grupper har somaliere ikke så stort et netværk som de andre to grupper, da de er forholdsvis nyankomne sammenlignet med tyrkere og pakistanere. Derudover praktiseres den traditionelle storfamilie mere blandt tyrkere og pakistanere, men dette skyldes muligvis, at de har været længere tid og i flere generationer i Danmark sammenlignet med somaliere.

"Køn, etnicitet og barrierer for integration – Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv" (Dahl og Jakobsen 2005) omhandler traditionelle kønsrollemønstre, som kan være en hindring for god integration på arbejdsmarkedet. Eksempelvis kan det forhindre kvinderne i at komme ud på arbejdsmarkedet, især hvis de har små børn. Den konkluderer desuden, at minoritetskvinderne selv er mere positive i forhold til at komme ud på arbejdsmarkedet, end minoritetsmænd er om deres kvinders deltagelse. Rapporten foreslår også, at stereotype forestillinger om køn og etnicitet kan være forklarende herfor.

"Fædre, sønner og ægtemænd – om maskulinitet og manderoller blandt etniske minoritetsmænd" (Jensen og Liversage 2007) har fokus på etniske minoritetsmænd og maskulinitetsopfattelser. Mændene giver udtryk for forskellige opfattelser af maskulinitet, men de er enige om, at migrationen har ændret på deres maskulinitetsforståelse. Samtidig har de svært ved at forholde sig til de forskellige kontekster og hvad disse forventer af dem. Dette kommer til udtryk i blandt andet relationen mellem fædre og sønner. Fædrene er mere traditionelle i opdragelsen i forhold til at opretholde den hierarkiske orden, mens sønnerne tager flere principper fra majoritetskulturen til sig. Men især i relationen mellem mand og kvinde kommer et muligt tab af traditionel maskulinitet til udtryk, da de ikke er ene- eller hovedforsørgeren i familien. En stigende beskæftigelsesprocent blandt kvinderne gør, at mange mænd indstiller sig på ligestilling både ude

og hjemme, hvilket disse oftest ikke ser som et tab af maskulinitet, men mere som en ansvarsfuld og moderne mand.

Skilsmisse blandt etniske minoriteter i Danmark

Ovenstående er et udsnit af rapporter omkring pardannelser, familieforhold, kønsrollemønstre præsenteret. Dette er gjort for at få et indblik i, hvad der i forskningsverden bliver fokuseret på i forhold til familie og ægteskabsrelationer blandt etniske danskere og minoriteter. Nedenstående vil jeg beskrive skilsmissestatistikken blandt udvalgte minoritetsgrupper i Danmark for at indramme valget af den somaliske minoritetsgruppe, som er specialet målgruppe.

Følgende er skilsmissestatistikken, der specifikt gælder for personer med anden etniske baggrund end dansk, præsenteret. I perioden 2001-2007 er skilsmisseprocenten generelt stigende blandt kvinder fra etniske minoriteter, nogle grupper adskiller sig betydeligere end andre. Grunden hertil er svær at konkludere uden yderligere information. Dog er det interessante, at kvinder fra mange etniske minoritetsgrupper har en højere skilsmisseprocent end gruppen af etnisk danske kvinder. Desuden forholder skilsmisseprocenten sig forholdsvis stabil blandt etniske danske kvinder, mens den stiger med et par procentpoints i løbet af de 6 år blandt etniske minoritetskvinder. Især blandt iranske og somaliske kvinder ses en høj procent og en øget stigning i løbet af perioden. Forskellen på de iranske og somaliske kvinder er, at 'gift/separeret' kategorien forholder sig nogenlunde stabil hos de iranske, mens den falder med 20 procentpoint, fra 66,5%-46,4%, blandt de somaliske kvinder. Det vil sige der er en bemærkelsesværdig nedgang i vielser (og separationer) blandt somalierne i løbet af de 6 år.

Nedenfor ses skilsmisseprocenten blandt 'kvinder og deres ægtefæller' efter herkomst, oprindelsesland, tid og civilstand.⁵

---

⁵ Særtræk fra Integrationsministeriets gamle udlændinge database i Danmarks statistik "Kvinder og deres ægtefæller"

Etnicitet	År	Gift/sepa- reret i %	Skilt i %
dansk	2001	51,8%	10,1%
	2007	50,7%	10,6%

Etnicitet	År	Gift/sepa- reret i %	Skilt i %
Iransk	2001	58,7%	16,5%
	2007	53,3%	21,0%

Etnicitet	År	Gift/sepa- reret i %	Skilt i %
Somalisk	2001	66,5%	10,8%
	2007	46,4%	18,8%

Etnicitet	År	Gift/separer et i %	Skilt i %
Vietnamesisk	2001	60,0%	8,2%
	2007	56,6%	15,2%

Etnicitet	År	Gift/separer et i %	Skilt i %
Pakistansk	2001	54,0%	13,6%
	2007	47,1%	12,6%

Etnicitet	År	Gift/separer et i %	Skilt i %
Tyrkisk	2001	84,5%	5,7%
	2007	79,2%	9,8%

Disse tal er baseret på skilsmisser blandt kvinder i Danmark fra årene 2001 og 2007.

Skilsmisseprocenten er betydelig lavere blandt efterkommerne (af ikke-etniske danskere) og i nogle tilfælde 0%, hvilket kan forklares med, at mange af disse ikke er blevet viet (efter dansk lov).

For etniske danskere synes de cirka 10% lavt i forhold til tidligere nævnte 33%. Dette skyldes dog, at denne statistik tager udgangspunkt i kvinderne fordelt på hele befolkningen. Foruden de medtagne kategorier 'gift/separeret' og 'skilt' indgår andre kategorier som 'enke' og 'ugift', som ikke har relevans for denne problemstilling. Den ovenstående vielses- og skilsmissestatistik fokuserer udelukkende på disse to forhold.

Som skrevet ovenfor, er skilsmisseprocenten stigende blandt de etniske minoritetskvinder. Der skal dog tages højde for, at mange minoritetskvinder vælger at blive religiøst viet, da behovet for en retslig vielse efter dansk lov ikke ses som en nødvendighed i andre sammenhænge, eksempelvis familiesammenføringslovgivningen. Dette kunne muligvis forklare nedgang i 'gift/separeret' hos nogle minoriteter.

Blandt somaliere ses den største nedgang i 'gift/separeret', mens kategorien 'skilt' stadig er stigende.

Problemformulering

Med ovenstående in mente vil jeg i dette speciale med en sociologisk tilgang tage udgangspunkt i skilsmissen som et fænomen, der forandrer livet og hverdagen for de berørte individer. Da fokus ligger på somaliske minoritetskvinder og hvad deres erfaring med en skilsmisse har betydet og stadig betyder for deres liv, vil jeg inddrage kønsforestillinger samt spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet som en ramme, hvormed undersøgelsen forstås. Den eksakte problemformulering lyder således:

Hvorfor bliver førstegeneration somaliske kvinder i Danmark skilt og hvilken betydning har dette brud for disse kvinders hverdagsliv set i spændingsfeltet mellem tradition og modernitet?

Problemformuleringen har et induktivt snit og er udsprunget af arbejdsspørgsmål som præsenteres forinden. Men en naiv og muligvis uvidende tilgang til de somaliske kvinders liv har det især interesseret mig, hvorvidt de kvinder, som lader sig skilles, har mere end selve skilsmissen til fælles. Desuden har det undret mig, om skilsmissen er et udtryk for integration i det danske samfund, måske en nyere uafhængigheds- eller selvstændighedsmulighed. Muslimske kvinder omtales i mange sammenhænge som undertrykte af manden, derfor har det undret mig, at skilsmisse kan lade sig gøre i sådan en gruppe og inden for religionen samt hvilke konsekvenser disse kvinder bliver stillet overfor? I en traditionel ikke-vestlig kulturel kontekst betragtes kvinden ofte som værende bærer af familiens ære og værdier. Kunne det derfor tænkes, at kvinden ville blive set ned på eller udstødt fra det somaliske netværk, hvis hun bliver skilt? Kan det derfor lade sig gøre for kvinden at blive gift igen, hvis hun ønsker dette? Desuden har det undret mig, hvilken betydning børn har for kvinden i forhold til en skilsmisse samt forholdet til disse i en ny livssituation. Slutteligt er det for mig interessant at undersøge, hvilken betydning et liv uden en (ægte)mand har for kvinder, som kommer fra samfund, hvor det kulturelt, socialt og økonomisk er vigtigt at være hustru til en mand.

Nedenfor er en præcisering af vigtige begreber, som bruges i specialet. Disse defineres for læseren, for at denne kan forstå disse i specialets forståelse.

Præcisering af begreber

Somalia – Somaliland

Somalia og Somaliland vil i dette speciale betegnes som Somalia. Denne sammenlægning skyldes først og fremmest mine interviewpersoners egen definition heraf. Jeg har interviewet kvinder, som oprindeligt er

fra henholdsvis Somalia og Somaliland, men benytter sig af den fælles betegnelse, Somalia, når de definerer et oprindelsesland. Den geografiske skelnen synes ikke have betydning for hverken kvinderne eller i en empirisk begrundelse, hvorfor den fælles betegnelse anvendes.

Førstegenerations somaliske kvinder i Danmark

For det første bruger jeg betegnelsen førstegeneration i overensstemmelse med Danmarks Statistiks definitioner af indvandrere og flygtninge i Danmark. De kvinder, jeg har interviewet, er i den forstand førstegeneration i Danmark, da de ikke er født her, men i Somalia. Vigtigheden af at skelne mellem førstegeneration og efterfølgende generationer er, at de oftest ikke er opvokset i Danmark, og derfor har haft en opvækst uden for Danmark, danske normer og værdier. Hvorfor også et andet værdi- og normsæt må forventes at have en stor eller større betydning for disse kvinders holdninger og handlinger.

For det andet har jeg valgt at benytte mig af betegnelsen 'somalier' og ikke 'dansk-somalier', 'kvinder med somalisk baggrund' eller en anden betegnelse. Denne definition skyldes først og fremmest kvindernes egne betragtninger af sig selv. Disse betegner sig selv udelukkende som somalier, som beskrives senere i analysen. I en teoretisk forstand ville denne betegnelse være ekskluderende i forhold til majoritetssamfundet da betegnelsen udelukker muligheden for (også) at være dansker i Danmark. Men taget i betragtning, at kvinderne er født og opvokset i Somalia, hvilket betyder at deres identitetsfølelse eller tilhørsforhold er tæt knyttet hertil, synes det nedladende over for deres selvforståelse at bruge en anden betegnelse.

Skilsmisse

Jeg har valgt at definere skilsmisse i både juridisk og religiøs forstand. Grunden hertil er, at mange og måske endog flertallet af somalierne i højere grad vælger at blive viet udelukkende ved en religiøs ceremoni, frem for (også) at blive registreret efter dansk lov. Derfor må den religiøse vielse og dermed den religiøse skilsmisse også medregnes som en skilsmisse specialets forståelse, selvom den ikke indgår i dansk retspraksis.

Det omkringliggende samfund i Danmark – minoritet/majoritets konteksten

Denne afgrænsning er ikke kun medtaget for at definere en geografisk afgrænsning, men også for at tydeliggøre, at for den enkelte somaliske kvinde er det omkringliggende samfund ikke kun det danske majoritets samfund, men også minoritetssamfundet i Danmark og især det somaliske minoritetssamfund. Jeg vil i forståelsen ikke adskille samfundet i det danske og i det somaliske, da det i en teoretisk forstand ikke ville være korrekt at opdele på denne måde. I min forståelse er kultur ikke en fast størrelse, men derimod konstant foranderlig i forhold til tid og kontekst. Der kan muligvis skelnes mellem en dansk kultur og en somalisk kultur dog kun på den betingelse, at disse ikke opfattes som faste størrelser, men derimod

gensidigt påvirkende i forhold til konteksten og de agerende individer. I en verden, hvor traditioner og normer bliver blandet sammen som følge af globalisering og migration, giver det ikke mening at adskille på en sådan skarp og ignorant måde. I specialets forståelse er Danmark den store ramme, hvori det danske majoritetssamfund er dominerende i den generelle betragtning, da love og regler definerer, hvad der er legalt. Desuden er visse normer og værdier dominerende i forhold til, hvad der anses som værende legitimt. Men i det danske majoritetssamfund og uden for den konkrete lovgivning er der samfundsmæssige normer, værdier og traditioner, som kan være anderledes fra person til person, fra grupper til grupper, og ikke mindst fra majoritet til minoriteter – så vel eksternt som internt. Somaliere i Danmark er påvirket af det danske samfund, det Somalia, de forlod for at komme til Danmark, og af det somaliske samfund i Danmark. Alle tre former for forståelser af samfund udvikler sig – dog må forestillingen om den somaliske kultur, som den så ud, da somaliere forlod Somalia være mere fastfrosset i forhold til de andre, da de ikke lever i den, men da den kun eksisterer i deres erindring. Derfor er forståelsen om en autentisk somalisk kultur oftest en forestilling bygget på en erindring, som ikke er reel i forhold til den nuværende praktiske kontekst (Jesuloganathan 2009:54ff, Tireli 1999:198, Prieur 2004:40).

Somaliere

Da læseren muligvis ikke er bekendt med somaliere i Danmark vil jeg i nedenstående kort præsentere en somalier i Danmark på baggrund af medie billeder, forskningsresultater samt en kort beskrivelse af visse karakteristiske normer og værdier, som er relevante for omdrejningspunktet.

I de danske medier har somaliere i længere tid fået en meget negativ omtale og der er blevet tegnet et meget negativt billede på grund af terrorsager med somalisk indblanding og vanskeligheder ved at integrere somaliske flygtninge i Danmark, *”de er så svære at integrere”* (Skak i Preis 1998:96ff) og tidligere socialdemokratisk borgmester i Aalborg udtalte til Morgenposten Fyns stiftidende d.7.marts 1997: *”De er ikke meget for at arbejde. Jeg ved ikke, om de er kongesønner alle sammen. Men de røver meget tid og er svære at integrere”* (Fadel m.fl. i Hervik 1999:171). Derudover inkluderer hele diskussionen om islam, tørklæde-/burkklædte kvinder og ikke mindst undertrykkelse af muslimske kvinder også de somaliske kvinder. I det følgende vil jeg beskrive forskningsverdens fokus på somaliere efterfulgt af et kort overblik over somaliernes baggrund.

Tidligere skrevet om somaliere i Danmark

På det forskningsmæssige område rettes blikket mere mod (den manglende) beskæftigelse blandt somaliere i Danmark. Adskillige specialer og ph.d.-afhandlinger har fokuseret på integration af somaliere på det danske arbejdsmarked eller manglen på samme.

"Set og overset. Unge kvinder med indvandrerbaggrund i Danmark" (2005) er en Ph.d. afhandling ved Camilla Elg. Afhandlingen fokuserer på, hvordan unge kvindelige indvandrere – heriblandt somaliere - oplever og forstår deres position i hverdagen og hvordan udseendet – herunder blandt andet påklædning og fremtoning - fungerer som en præmis for forskellige positioneringsmuligheder. Elg benytter sig blandt andet af distinktionen mellem traditionalitet og posttraditionalitet hvori kvindelighedsformer analyseres. Her oplever kvinderne, at de af mændene bliver positioneret i en traditionel positionering. Denne kan de både genkende og have svært ved at identificere sig med. Mens mændene betragter kvinderne i et traditionelt lys, forstår kvinderne sig selv bedre i et posttraditionelt lys. Desuden analyserer Elg, hvordan kvinderne fungerer i en daglig dag med deres forældres mere traditionelle positioner. Elg arbejder med begrebet 'sethedspraksisser' og med hvordan disse i bestemte kontekster fokuserer på bestemte forskelsmuligheder, så andre forskelsmuligheder ikke ses eller glider i baggrunden.

"Identitet og Praksis. Etnisitet, klasse og kønn blandt somalier i Norge" (2008) er ligeledes en Ph.D. afhandling af nordmanden Katrine Fangen. Afhandlingen omhandler medborgerskab hos unge norsksomalier. Hun arbejder med etnicitets-, klasse- og kønsbegreberne i forhold til de ressourcer norsksomalierne har med fra Somalia og hvorledes disse begreber fordeler sig på forskellige muligheder. Fangen påpeger tendensen til, at unge fra familier med høj uddannelse eller højtstående klanbaggrund (høj social- og klassemæssig baggrund fra Somalia) har bedre muligheder for at deltage i det norske medborgerskab og på politiske områder, det vil sige i majoritetssamfundssammenhænge. Dog påviser hun, at det ikke nødvendigvis forholder sig sådan i alle tilfælde, da den aktive deltagelse i forskellige organisationer i større omfang har til formål at bygge bro mellem ikke-integrerede og majoritetssamfundet – altså give de aktive en bedre følelse af sig selv ved at hjælpe andre somaliere.

"Tilhørsforholdets politikker. En analyse af hvorfor så få somaliere repatrierer fra Danmark" (2002) er et speciale udarbejdet af Mette Fink-Nielsen og Nauja Kleist. Specialet omhandler paradokset ved, at mange somaliere giver udtryk for et stærkt ønske om at vende hjem (til Somalia), men kun få benytter sig af repatrieringsmuligheden. Fink-Nielsen og Kleist arbejder blandt andet med konstruktioner af 'hjem', 'tilhørsforhold', 'det symbolske hjem' og 'det praktiske hjem' samt med forestillingerne omkring disse. Disse konstruktioner giver udtryk for ambivalente forhold til tillagte kategorier – eksempelvis som flygtning – når disse omdefineres af somalierne. Geografien og tidsperspektivet knyttet til de ovenstående begreber tenderer til at have større betydning i forestillings- /drømmeverden end i den 'virkelige' verden på grund af den ændrede situation og vilkårene for de somaliske flygtninge i Danmark.

Jagd retter fokus på dansksomaliernes medborgerskab i sin Ph.d. afhandling med titlen "Medborger eller modborger. Dansksomaliernes kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde"(2007). Jagd konkluderer på baggrund af sin empiri, at grunden til, at hendes informanter vælger forskellige strategier, er betinget af det tilhørsforhold de har til majoritetssamfundet. Oplevelser med en ekskluderende diskurs sætter Jagds informanter i en reaktiv håndteringsstrategi i stedet for en proaktiv. Desuden er tilgangen til de dansksomaliske kvinder fra systemets side præget af en kulturel diskurs, der ligestiller somalisk kultur med stereotypet traditionelle værdier. Derfor efterlyser Jagd mere en motiverende strategi fra majoritetssamfundets side over for dansksomaliernes medborgerskab og et inkluderende fællesskab i majoritetssamfundet.

I specialet "Somaliske kvinders etniske identitetsdannelse – analyse af første generation yngre voksne kvinders håndtering af etniske fællesskaber" (1999) ser Britt Parsberg Jakobsen på identitetsdannelse hos somaliske kvinder i Aalborg i et etnicitets- og kulturperspektiv samt et hverdagslivsperspektiv. Heri konkluderer Jakobsen, at de somaliske kvinder danner en etnisk hybrididentitet, som har elementer af en mere ensartet somalisk identitet og en bindestregsidentitet. Kvinderne positionerer sig – i en identitetsforhandling – over for henholdsvis det danske og somaliske fællesskab igennem påklædning, væremåde samt samtalen om selvstændighed. De forhandler desuden i dikotomisk tilgang til det somaliske og danske fællesskab. Jakobsen konkluderer, at de tidligst ankomne kvinder tenderer til at tilpasse og forholde sig mere til en bindestregsidentitet, hvorimod de senest ankomne kvinder tenderer til at forholde sig til en mere ensartet somalisk identitet.

"Somaliske livsformer i velfærdsstaten. Udforskning af begreber til analyse af brydninger og processer i immigrationsproblematikken" (2003) er en Ph.d. afhandling udfærdiget af Tina Kallehave. I denne afhandling undersøger Kallehave somaliernes forhold til velfærdsstaten gennem blandt andet deres forhold til de somaliske livs- og statsformer. Hun inddrager migrationsteorier og -modeller for at kunne undersøge problematikkerne herom.

Alberte Clement Meldals speciale, "Somaliske kvinder i Danmark – et speciale om selvforståelse" (2007), omhandler somaliske kvinders selvforståelse set i et narrativt interview. Herigennem viser Meldal, at de interviewede somaliske kvinder ønsker at blive anerkendt som borgere på lige fod med majoritetskvinderne. Desuden lægger kvinderne vægt på den negative og stigmatiserende diskurs, der er at finde i majoritetssamfundet omkring deres udseende, etnicitet og religion. Meldal konkluderer, "*at de dansk-somaliske kvinders selvforståelse skabes og udfoldes i en vekselvirkning med den omgivende kultur i det danske samfund.*" (Meldal 2007:75).

Den somaliske baggrund

De 526.036 indvandrere og efterkommere udgør 9,5% af Danmarks befolkning (5.511.451 personer). Der er i alt 16.689 somaliske indvandrere (10.231) og efterkommere (6.458) i Danmark, hvilket svare til 3,2% af den samlede befolkning med anden etnisk oprindelse end dansk⁶.

Somalierne kom til Danmark i starten af 90'erne på grund af borgerkrigen i Somalia, som skyldtes stridigheder mellem klaner. Somalia har i mere end et århundrede (1839-1961) været koloniseret af Frankrig, Italien og Storbritannien. Siden kolonimagterne forlod Somalia har forskellige politiske grupperinger og klaner i landet ligget i stridigheder. Dette udløste blandt andet en blodig borgerkrig mellem klanerne⁷ (1988-2004), som drev tusinder af somaliere på flugt. Nogle af disse kom som flygtninge til Danmark i starten af 90'erne.

Somalias befolkning består hovedsagligt af nomader (60%) og den resterende del af befolkningen er henholdsvis jordbrugere (25%) og byboere (15%) (Schackt 1998:2). Foruden etniske somaliere eksisterer små minoriteter som arabere og forskellige urbefolkningsgrupper, som går under betegnelsen "bon". Disse grupper betragtes som tilhørende det nederste lag i det somaliske samfundshierarki. Dels på grund af nomadelivet og dels på grund af koloniseringen af Somalia gennem historie har somalierne bosat sig i de omkringliggende lande. Desuden er mange somaliere som en konsekvens af borgerkrigen flygtet til andre lande i resten af verden, herunder Danmark.

Statsreligionen i Somalia er islam, hvorfor størstedelen af somalierne er sunni-muslimer. Dog har traditioner fra før islams eksistens i Somalia en vis indflydelse blandt nomadefolket og særligt blandt jordbrugerne. Heriblandt kan skikken som omskæring af kvinder nævnes. Officielt er der religionsfrihed i Somalia, dog er praktisering og eksistensen af andre religioner meget begrænset.

Traditionelle familiemønstre

For den mindre Somalia-kendte læser, vil jeg kort og generelt beskrive den somaliske kultur. I frygt for en meget stereotyp beskrivelse, vil jeg min beskrivelse udelukkende omhandle en typisk traditionel beretning om somalisk kultur, typiske familiemønstre og ægteskabets betydning.

---

⁶ Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2009

⁷ Se bilag 3

Det traditionelle familiemønster i de somaliske familier bygger på klanopdelingen. Familien stammer fra og tilhører mandens slægtninge, det vil sige børnene tilhører faderens familie og konerne tilhører i princippet deres fædres familie, men i daglig omtale tilhører de mandens familie. Den somaliske kernefamilie består af forældre, børn, bedsteforældre, onkler, mostre, fastre, kusine, fætre med videre. Oftest bor eller tilbringer familien meget af hverdagen sammen (Helander 1998:12). Dette medfører, at der er en del gensidige forpligtelser, der forventes at overholdes af familien. Eksempelvis hvis en hustru bliver enke forventes det, at den afdøde mands bror gifter sig med hende, eller sørger for familiens forsørgelse. Hvis den afdøde mand ingen brødre har, tilfalder pligten en af hans fætre (Helander 1998:13). Børnene forventes at opfører sig respektfuldt og være underdanig over for faderen og hengiven over for moderen. Dette skyldes, at faderen er den økonomiske forsøger, som skal adlydes og opvartes, da han har ansvaret for familiens økonomiske overlevelse. Oftest arbejder faderen hele dagen og kommer sent hjem om aftenen. Hvis han ikke arbejder, anses han for at være syg, hvilket gør, at han kan blive ude om dagen og komme hjem om aftenen. Grundet faderens fravær er det moderen, der ser børnene dagligt og sørger for mad, rengøring, opdragelse med videre. Dette betyder desuden, at hun får hjælp af børnene, da det er omfattende at skulle tage sig af alle opgaverne for en stor husholdning som ene kvinder. Pigerne bliver opdraget til rollen som husmor allerede fra en tidlig alder. Drengene derimod har mere frihed til at være børn og bliver opdraget med de mere mandlige forventninger til deres fremtid (Helander 1998:13). Den hierarkiske opbygning i familien ses tydeligt og det forventes, at det er de ældste, der har det endelige ord, og de bliver respekteret herfor. Denne hierarkiske opbygning af familien har en betydning i forhold til den ikke kun sociale, men også økonomiske, gensidige afhængighed, familiemedlemmer har til hinanden.

Ægteskab og skilsmisse i Somalia

Det er ikke ualmindeligt, at en mand har flere koner. Ifølge koranen kan manden have alle de koner, han har råd til at forsøge. Dette betyder, at nogle mænd har flere koner og derfor bor hos dem skiftevis (Helander 1998:14). Der er stor forskel på valg af ægtefælle. Nogle ønsker at holde ægteskaberne inden for de respektive klaner med endogamiske ægteskaber, hvilket gør fætter-kusine ægteskaber ønskværdige. Andre ser det som en fordel, at et par fra to forskellige klaner bliver gift, for derigennem, at forene to klaner og styrke disse. Det er svært at vurdere om ægteskaberne er arrangerede eller er frivillige i den forstand, at parret selv beslutter sig for at blive gift på forhånd (Helander 1998:15). I forbindelse med indgåelse af ægteskab udveksles der forskellige gaver henholdsvis en brudepris fra gommens familie til bruden og en medgift fra brudens familie til gommen. Brudeprisen og medgiften opvejer oftest hinanden rent økonomisk (Helander 1998:15). Selve ceremonien sker på islamisk vis. En kvinde skal være jomfru, når hun bliver gift første gang, andet er vanære både for hende og for begge familier.

Skilsmisseprocenten er forholdsvis høj i Somalia. Ifølge Helander ender hver tredje ægteskab i skilsmisse nogle steder i Somalia. Formelt er det kun manden, der kan kræve en skilsmisse (Helander 1998:15), da det er ham, der besidder retten til at udlevere det formelle papir på skilsmissen. Skilsmissen skal foregå således, at en af parterne skal udtale "*Jeg vil skilles fra dig*" (Talaq) tre gange. Med vidner eller imamen tilstede kan skilsmissepapiret blive udstedt og herefter erklæres parret for skilt. Der hører dog en separationsperiode med i forløbet som er cirka tre måneder. Her skal man sikre sig, at konen ikke er gravid, i så fald, er der mandens ansvar at skulle forsørge dette barn. Det er meget almindeligt, at fraskilte kvinder og mænd gifter sig igen og nogle op til flere gange (Helander 1998:15).

Hvorfor skilsmisse og somaliske kvinder?

Hvad ovennævnt litteratur ikke kommer nærmere ind på - Jagd(2007) og Helander(1998) berører det dog lidt - er, at skilsmissestatistikken i realiteten er meget højere, end hvad de officielle statistikker viser. Hverken Jagd eller Helander går i dybden med, hvorfor det forholder sig således i Danmark og hvad grundene er til, at de somaliske kvinder i så høj grad bliver skilt. På den anden side er spørgsmålet hvordan en forestilling om undertrykte muslimske somaliske kvinder hænger sammen med den høje skilsmisseprocent? Er det mændene eller kvinderne, der vælger at blive skilt og hvordan kan det lade sig gøre for kvinderne at blive skilt, når det er mændene, der har beføjelsen til at udstede skilsmissepapirer? Hvilken betydning har det for skilsmisseprocenten, at man har et somalisk ordsprog, der lyder som følgende: "Hellere gift 30 gange end at leve i et ulykkeligt ægteskab"?

I nærværende undersøgelse vil jeg forsøge at belyse de fraskilte somaliske kvinders liv i Danmark og hvordan de i forbindelse med en skilsmisse bliver påvirket af køns- og etnicitetsforestillinger samt hvordan disse bliver påvirket af spændingsfeltet mellem en traditionalitets- og modernitetsopfattelse. Nedenstående afsnit vil gennemgå den teoretiske ramme for specialets teoriforståelse.

Specialets teoretiske ramme

Det teoretiske aspekt i dette speciale fungerer som en ramme for undersøgelsen samt analysen. Specialets induktive snit gør, at teorien ikke bliver bærende for specialet, men er en inspiration for den empiriske analyse. Derfor er den teoretiske ramme udvalgt efter en metode- og analysemæssig vægtning. I den forbindelse anvendes de teoretiske perspektiver som orienterende pejlemærker i forhold til temaer for analysen og for at skabe en klar struktur for specialet, undersøgelsen og ikke mindst analysen.

Sammensætning af de teoretiske perspektiver har til formål at tydeliggøre fokus i specialet. De er udvalgt efter analytisk brugbarhed samt i forhold til et dynamisk og relevant kombinationspotentiale. I nedenstående vil jeg først gøre rede for hverdagslivsteori primært ifølge Birthe Bech-Jørgensen. Hernæst vil et teoretisk perspektiv omkring modernitet og traditionalitet blive redegjort for i forhold til primært Yvonne Mørcks optik samt i Giddens' forståelse. Afsluttende vil specialets forståelse af intersektionalitetsbegrebet samt den analytiske anvendelse af dette blive præsenteret.

Hverdagslivsteori

Perspektiver fra hverdagslivsteorien bidrager med en teoretisk tilgang til en empirisk analyse. Hverdagslivet sætter rammerne for alle individers betragtning af hverdag og ikke-hverdag. Forandringerne ses tydeligst i forbindelse med brud på hverdagen, hvorfor det i dette afsnit er vigtigt at fremhæve den rutineprægede - 'kedelige' – hverdag, for at kunne tydeliggøre, hvordan brud på hverdagslivet fremhæver netop hverdagslivet og ændringerne af dette. Nedenfor med et udgangspunkt i Birte Bech-Jørgensen og Marianne Gullestads forståelser er hverdagslivsteori præsenteret

Gullestad satte, som en af de første, fokus på hverdagslivssociologien i Skandinavien. Hun fremhæver og klarlægger forskning på hverdagslivsområdet som værende en faktisk empirisk forskning, hvor hun desuden trækker på institutionalisering af hjemmet. Hjemmet har ikke tidligere været betragtet som en del af den strukturelle verden. Gullestad betragter 'hjemmelivet' i strukturelle sammenhænge, da det private liv inden for hjemmets grænser afspejles ude i 'det store samfund' (Christensen 2009:307). Hjemmet er desuden et centralt begreb i Gullestads forskning, da alle bevægelser ender her samt bevæger sig til og fra dette (Christensen 2009:311). Gullestad arbejder med en holistisk tilgang til hverdagslivet, hvor hun identificerede den strukturelle påvirkning på individet i den private sfære. Den mikroorienterede del kan beskrive forskningen nedefra med udgangspunkt i det helt almindelige menneske (Gullestad 1989:19). En

vigtig pointe som Gullestad fremhæver er, at det er vigtigt at have et kønsanalytisk⁸ perspektiv, når man arbejder med hverdagslivet. Hun argumenterer for, at uden dette kønsanalytiske perspektiv ville samfundsvidenskaben kun videreføre en dagliglivsforståelse uden at være i stand til at analysere den, da netop analysen af kønsrollefordelingerne også indikerer tendenserne i det omkringliggende samfundet, det vil sige systemer og kompleksiteter ved de forskellige magtsystemer. Derigennem har hun sat standard for den skandinaviske hverdagslivsforskning med et specielt fokus på køn, hvilket har relevans i familielivet og har i den forbindelse samtidigt udviklet den feministiske forskning (Christensen 2009:308). Gullestad mener, at videnskabens forskellige grene og fragmenteringer gør det vanskeligt at forstå den komplekse verden, hvorfor det er vigtigt igennem en analyse at bruge informanternes egne begreber. Dette gør det muligt at bruge begreberne analytisk og derigennem blandt andet opdage sammenhænge i ikke-umiddelbare kategorier eller indholdet af eksisterende kategorier (Gullestad 1989:19f).

Bech-Jørgensen har lignende udgangspunkt, da hun til dels er inspireret af samme tilgang som Gullestad. Bech-Jørgensen er en af de danske teoretikere, der har beskæftiget sig med hverdagslivsbegrebet og sat sit præg på det i en danske kontekst. Hun definerer således hverdagslivsbegrebet:

"1)Hverdagslivet er det liv, der leves hver dag. Dette liv kan ikke defineres sociologisk. Hvad der kan defineres, er 2) hverdagslivets betingelser, og 3) de måder disse håndteres på."

(Bech-Jørgensen 1994:168)

Således definerer Bech-Jørgensen sin forståelse af hverdagslivsbegrebet i en triadisk fremstilling. Samtidig er *"hverdagslivet det liv, vi lever, opretholder og fornyer, genskaber og omskaber hverdag."* (Bech-Jørgensen 1994:17). Det vil sige, at de betingelser, hverdagslivet fremsætter og den måde, vi håndterer disse på, er med til at vedligeholde og udvikle (hverdags)livet. Bech-Jørgensen definerer således også brud, på hverdagslivets rutiner, som værende en faktor for disse udviklinger sker. Eksempelvis er en skilsmisse et brud på hverdagslivet, da denne ændrer den daglige rutine på forskellig vis. Der sker et skred i den tidsmæssige selvfølgelighed, da den eksisterende rutine opløses sammen med ægteskabet (Bech-Jørgensen 1994:121ff.)

'Betingelser' fra ovenstående citat definerer Bech-Jørgensen som værende de påagtede aktiviteter, hvorigennem hverdagslivets betingelser genskabes og omskabes. De upåagtede aktiviteter beskriver hun som værende de handlinger, mennesker gør i hverdagen uden at bemærke dem, det vil sige blandt andet

⁸ Med kønsanalytisk perspektiv mener Gullestad *"Kunnskap om hvordan kjønnsrollene oppstår og en grunnleggende forståelse av de ulike samfunnmessige konsekvenser det å være kvinne og mann fører med sig – I politisk liv, arbeidsliv og hjemmeliv"* (Gullestad 1989:21).

rutiner, som er med til at få hverdagen til at hænge sammen. Disse aktiviteter er ikke ubevidste for individet, men blot nogle handlinger, der ikke tænkes yderligere over (Bech-Jørgensen 1994:17). Disse upågtede aktiviteter og håndteringerne af disse omskaber og genskaber endvidere hverdagslivets selvfølgheder. Bech-Jørgensen ser hverdagslivet selvfølgheder som en grundlæggende betingelse for hverdagslivet. Disse er blandt andet forskellige strukturerede selvfølgheder, som eksempelvis tid, rum, køn etcetera (Bech-Jørgensen 1994:141). *"Det er de daglige upågtede aktiviteter, der genskaber den symbolske orden af selvfølgheder, som er hverdagslivets grundlæggende betingelse."* (Bech-Jørgensen 1994:141). Hermed menes, at den symbolske orden af selvfølgheder er grundlæggende for hverdagslivet, og denne symbolske orden bliver genskabt igennem de daglige upågtede aktiviteter. Disse selvfølgheder kommer til udtryk ved rutiner, vaner, traditioner, ritualer med videre som skaber orden og mening i livet. Selvfølghederne fremgår tydeligere ved brud på hverdagen:

"Til daglig er vi ikke bare omgivet af selvfølgheder, men også opslugt af dem, så vi ikke kan se ud over dem, ikke kan mærke dem, og ikke ved om dem. – i det mindste før de brydes op eller skrider sammen.."
(Bech-Jørgensen 1994:142).

Selvfølgheder er derfor så selvfølghede, at de ikke lægges mærke til, før de ikke er så selvfølghede mere, det vil sige, når der sker brud på dem. Dette er en vigtig pointe, da brud på hverdagslivet er en vigtig inspirationskilde for specialet. En skilsmisse anses i denne sammenhæng for at udgøre et brud på selvfølghederne og hverdagslivet.

Gullestad og Bech-Jørgensen

Christensen mener, at der er forskel på Gullestad og Bech-Jørgensen på sammenhængen mellem den empiriske dybde og den teoretiske udvikling (Christensen 2009:309). Gullestads forskning af arbejdende mødre fokuserer ikke på undertrykte kvinder, men hvordan disse arbejdende kvinder og mødre bruger hverdagslivet. Gullestad kritiserede den gængse analytiske tilgang til hverdagslivet, fordi den var reduceret til et organisatorisk niveau; staten, markedet og familien/civilsamfundet. Hun mener ikke, at gråzonerne omkring familielivet – altså tilknytningen af sociale netværk, miljø, organisationer etcetera – opfordrede til fokus på de tre sfære og sammenspillet mellem dem (Christensen 2009:311). Dermed har Gullestad i højere grad en helhedsorienteret tilgang til en analyse. Bech-Jørgensen undersøgte arbejdsløse unge kvinder, hvor hovedspørgsmålet i denne undersøgelse omhandlede, hvad de lavede når de var arbejdsløse og lavede 'ingenting' (Christensen 2009:312). Hermed fokuserer Bech-Jørgensen på bruddet i hverdagslivet og på hvordan de arbejdsløse kvinder bruger bruddet til at opretholde og skabe mening om den 'nye' hverdag.

I min brug af hverdagslivsteori vil jeg fokusere på bruddet – skilsmissem – for at undersøge, hvordan de somaliske kvinder opretholder og skaber mening omkring den ændrede livssituation og den 'nye' hverdag som fraskilt. Desuden vil jeg inddrage elementer fra Gullestads tanker omkring de forskellige sfære og magt- og hierarkiske systemer i en kombination med intersektionalitetsbegrebet, som uddybes senere. Denne sammensatte tilgang til hverdagslivet har til formål at bidrage med en mere nuanceret analyse.

Spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet

Vigtigheden af at fremhæve tanker om traditionalitet og modernitet i dette speciale skyldes, at det er en skildring, der oftest anvendes i forbindelse med 'kultursammenstød' mellem en ikke-vestlige minoritets tilværelse i en vestlig kontekst. Jeg vil i følgende tage afsæt i Yvonne Mørcks skildring af traditionalitet og modernitet i en (etnisk) minoritets-majoritets kontekst.

Migration nævnes ofte som en konsekvens af globaliseringen (Kleist 2002, Giddens 1989:270ff) da denne har åbnet for en fysisk og kommunikationsmæssig mobilitet fra og til alle dele af verden. Som bekendt kom de første og største indvandrergrupper til Danmark i 70'erne og siden er mange forskellige mennesker med forskellige nationale og etniske baggrunde immigreret til Danmark som blandt andet indvandrere og flygtninge. Mange af disse indvandrere og flygtninge kommer fra ikke-vestlige lande, hvis kultur og historie i mindre grad ligner den danske og som derfor i mange henseender kan virke fremmed. Kleist henviser til Baumann, når hun skriver: *"at usikkerheden og bekymringen over disse forandringsprocesser omformes til et forsvar af 'traditionelle' og 'kollektive' identiteter"* (Kleist 2002:4). Dette forholder sig sandsynligvis ligeledes i forhold til de immigrerede grupper. Dog anskues de 'danske'/'vestlige' værdier oftest ikke som traditionelle og kollektive, når de sammenlignes med ikke-vestlige kulturer, men som moderne og individualistiske. Disse to grupper af begreber: traditionalitet og modernitet samt kollektivism og individualisme anskues ofte som modsætninger, der gensidigt udelukker hinanden. Desuden benytter både minoriteter og majoriteter sig af denne tanke som forklaring på de kulturelle forskelle, der formodes at eksisterer (Larsen 2004:19ff). Samtidigt er der en tendens til at inddele kategorierne 'minoritet' og 'majoritet' i henholdsvis traditionalitets- og modernitetsdefinitioner. Det vil sige positionerne: traditionalitet, kollektivism og minoritet oftest står i modsætningsforhold til modernitet, individualisme og majoritet.

"Alle, der lever i Danmark, bor i et moderne samfund, men traditionelle og moderne værdier, tænke- og levemåder mikses, hvorved der hele tiden dannes blandingsformer." (Mørck 1998:54). Dette er ikke noget, der udelukkende forholder sig til etniske minoriteter i Danmark, men også etniske danskere. Det handler netop om tankemåder og levevis. Muligvis kommer det tydeligere til udtryk, når det drejer sig om etniske minoriteter, men det Mørck giver udtryk for i citatet er, at man både kan være det ene og det andet, og at

stereotype former er svære at opretholde uden for forestillingsverden. Mørck skelner mellem første- og andengenerationsindvandrere og vanskelighederne med at kombinere traditionalitet og modernitet for især den yngre generation. Vanskeligheden med at kombinere traditionalitet og modernitet må også være gældende for første generation, da de står overfor samme kombineringsudfordring – muligvis kommer det til udtryk på en anden måde.

Ifølge Mørck kommer traditionaliteten tydeligt til udtryk i fællesskaber og nærmere det familiemæssige fællesskab, som man fødes ind i. Udformningen af disse fællesskaber er givet på forhånd, hvor individet i fællesskab med andre individer opretholder familiefællesskabet. Hvorimod individet i det moderne ikke per automatik tilhører bestemte fællesskaber, men selv er med til konstant at udforme og definere disse, i en konstant foranderlig proces (Mørck 1998:55). Herigennem tillægger Mørck traditionaliteten en form for kollektivismen forstået på den måde, at familien er kollektivet og det er i forhold til dette, at individer agere, mens moderniteten tillægges individualisme, som individet definerer sig selv ud fra og agerer i forhold til sig selv (Mørck 1998:56).

Det er dog vigtigt at have in mente, at traditionalitet og modernitet i specialets forståelse ikke er dikotomiske stereotype og foranderlige størrelser samt at der ikke er et klart skel mellem disse. Traditionalitet *"...kan fortsat eksistere i en moderne kontekst, men ikke som tidligere i kraft af at være traditioner, men via et refleksivt forhold..."* (Mørck 1998:57). Det vil sige Mørck mener, at traditioner også har en vis foranderlighed i sig, men det sker kun ved menneskets refleksive forhold til disse og som det er i stand til at omfortolke på baggrund af konteksten. Den ydre ramme om forestillingen om traditionaliteten eksisterer, men formen kan ændre sig. Med det moderne forholder det sig således med den konstante udvikling, at modsætninger og konflikter opstår, hvor det drejer sig om valg og at vælge sin retning, det vil sige, der hverken er nogen fast form eller fast indhold. På et teoretisk niveau er det vigtigt at tage afstand fra den umiddelbare dikotomi mellem traditionalitet og modernitet, men i forhold til et analytisk perspektiv er det netop et redskab, som kan synliggøre eller fremhæve erfaringsforskelle hos de enkelte individer og deres brug af disse for at skabe mening i tilværelsen.

Mange forskere har forsket i anden generation af etniske minoritetsunge og deres tilværelse i Danmark. Som eksempel for dette forskningsfelt vil Marianne Nøhr Larsen inddrages. Ifølge Larsen forsøger de fleste minoritetsfamilier at balancerer sig mellem en kollektivistisk og individualistisk livsforståelse (Larsen 2004:27). Hun mener ikke kun, at de forholder sig sådan i Danmark, men også i de forskellige minoriteters oprindelseslande sker der en udvikling, hvor individualismen, især i de større byer, får større betydning og mere overtag. For at bevare tilhørsforholdet til oprindelseslandet kan det være svært – især for den første generation – at bryde med normerne og traditionerne, som de har i bagagen. I sin bog "de små oprører"

(2004) som omhandler arbejdet med minoritetspiger, skriver Larsen blandt andet om forståelsen af traditionalitet og modernitet blandt unge minoritetspiger. Disse piger kritiserer deres førstegenerationsforældre for at være 'for traditionelle' i deres opfattelse og for at de ikke tager udviklingen i oprindelseslandet i betragtning i deres livsforståelse og dermed i opdragelsen af børnene. Eksempelvis i forbindelse med ægteskaber mener disse piger, at en mand hentet fra oprindelseslandet vil være 'for traditionel' til dem.

Larsen vælger at skelne mellem 'kollektivistisk' og 'individualistisk' i stedet hhv. 'traditionel' og 'moderne' for at undgå problematikkerne omkring kulturelle værdier og værdisystemer. Argumentet for at koble ovenstående begreber sammen på den måde, som hun gør, er ikke for at fremmedgøre minoriteternes livsforståelse. Larsen henviser til det danske samfund for 50-100 år tilbage i tiden, som byggede på kollektivistiske værdier. Hun mener, at mange minoritetsgrupper fra Mellemøsten og de omkringliggende lande⁹ er præget af lignede traditionelle normer og værdier, hvor der tænkes på helheden og alles fælles ansvar for lykken i fællesskabet – primært familien. I den kollektivistiske forståelse er individet autoritetstro og realiserer familien, mens individet i den individualistiske forståelse er selvstændig og realiserer sig selv (Larsen 2004:36). Det vil sige, at der værnes om familien og dennes behov i det kollektivistiske, mens der værnes om individets behov i det individualistiske. Privatliv bliver et begreb, der inkluderer familien og ikke udelukkende det enkelte individ.

Det danske samfund har ændret sig til at være individualistisk, hvor individet og dets frihed, lighed og personlige udvikling kommer i første række. Her ligger ansvaret for det enkelte individ primært hos individet selv (Larsen 2004:30f). En meget forenklet måde at udtrykke forskellen på de to begreber er:

"...at man i den kollektivistiske livsstil fremelsker ritualer, vaner og skikke, mens man i den individualistiske livsstil opløser dem. [...] Mennesket har altid haft brug for ritualer; om ikke kollektivt, så individuelt." (Larsen 2004:32).

Dog gør Larsen det klart, at kollektivism og individualisme ikke er hinanden gensidigt udelukkende, da elementer fra begge kan kombineres og sandsynligvis kombineres på forskellige måder i forhold til tid og kontekst. Dog bliver forskellighederne oftest fremhævet i en minoritets-/majoritetskontekst, da de træder tydeligere frem.

Anthony Giddens

Ovenstående omhandlede spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet. I nærværende afsnit vil jeg tage afsæt i Anthony Giddens' perspektiv på det (sen)moderne samfund, hvori individualisme er et

⁹ Asien og Afrika kan i den forståelse medregnes.

fundamentalt element, og ud fra denne vinkel præsentere de to begreber. Det fokus fra Giddens' forståelse, som jeg inddrager, er en opfølgning på netop det, som Mørck beskriver, som en del af moderniteten. Individets selvidentitet og selvforståelse sætter sit præg i moderniteten i forhold til at forholde sig til den kontekst individet lever i og de forestillinger, det gør sig om det tidligere, nuværende og det fremtidige, hvilket dermed er med til at fremhæve traditionaliteten og moderniteten som brydende begreber. I følgende vil jeg præsentere elementer af Giddens' overvejelser omkring om 'refleksivitet' og 'det rene forhold'.

"I modernitetens post-traditionelle orden og på baggrund af nye former for formidlet erfaring bliver selvidentiteten en refleksivt organiseret stræben. Selvets refleksive projekt, som består i at opretholde sammenhængende, men konstant reviderede biografiske fortællinger, finder sted i en kontekst af mangfoldige valgmuligheder, der filtreres gennem abstrakte systemer. I moderne socialt liv får begrebet livsstil en særlig betydning. Jo mere traditionen mister sit tag, og jo mere dagliglivet rekonstrueres på baggrund af det dialektiske samspil mellem det lokale og det globale, desto mere tvinges individerne til at træffe valg om livsstil blandt mange forskellige muligheder". (Giddens 1991:14)

Således indfanger Giddens hovedpointerne i moderniteten og den dertilhørende individualisme. Globaliseringen, mener han, er påvirket af blandt andet individer, der i deres handlinger, for at skabe deres selvidentitet, forårsager sociale påvirkninger, der er globale i deres konsekvenser, også når de udspiller sig i en lokal kontekst, da verden i sig selv er blevet global og enkelte individer i lige så høj grad kan påvirke udviklingen som systemer og institutioner (Giddens 1991:9)¹⁰. Giddens' fokus på individet og dets påvirkning af samfundet og betingelserne for, at det kan påvirke strukturerne eller at de på grund af strukturerne ikke kan realisere sig selv på grund af forskellige 'mangler' i selvidentiteten, leder til en stærk følelse af individualisme i det moderne samfund, jævnfør ovenstående citat. Dermed ses sammenkobling mellem det moderne og det individuelle som værende stærk og uundgåelig.

Den teknologiske udvikling i det senmoderne samfund, større viden og vidensdeling samt øgede muligheder udgør en verden, som konstant forandrer sig – nærmest minut for minut. Dette betyder, at individet løbende og refleksivt må forholde sig til, hvordan det skal og vil leve livet i forhold til udviklingerne. Ny og troværdig viden i ét øjeblik kan forkastes i det næste, derfor kan det skabe tvivl og usikkerhed og ikke mindst mangel på tillid. Dette ser Giddens som en modsætning til før det moderne samfund (i specialets betragtning det traditionelle samfund), hvor geografiske lokaliteter, slægtsbånd og faste normer (begrænsede muligheder) var med til at definere individets selvidentitet. Men da disse fast afgrænsede størrelser ikke eksisterer på samme måde i det moderne, er det nødvendigt for at opretholde

¹⁰ Giddens' bud på at forene struktur- og aktørtilgangene: Strukturteorien (Andersen og Kaspersen 2005:433)

en tillids- og tryghedsfølelse at være konstant refleksiv omkring sine valg. Derfor er individet nødt til at føre en separat livsbane eller livsforløb end tidligere.

Det rene forhold - i Giddens' begrebsapparat – er ægteskab eller et forhold er vigtigt i en moderne sammenhæng. Han skriver således om det rene forhold:

”Det rene forhold er tveægget ligesom mange andre aspekter af højmoderniteten. Det giver mulighed for at udvikle en tillid baseret på frivillig forpligtelse og intensiveret intimitet”
(Giddens 1998:217).

Med dette menes, at den tryghed og ydre sociale samt økonomiske afhængighed, som slægtsrelationerne tidligere kunne tilbyde, ikke længere har relevans i det rene forhold, da dette bygger på en indre frivillig forpligtelse og indre tillidsfølelse til den anden person i forholdet. Hvis denne tillid ikke gør sig gældende og ikke skaber indre tryghed, er der ikke eksistensgrundlag for det rene forhold, hvorfor dette opløses i et moderne samfund. Hvis dette ikke opløses, vil et refleksivt livsprojekt ikke give mening. Tidligere var ægteskabet en kontrakt mellem familierne snarere end ægtefællerne, da økonomiske og sociale transaktionerne var en del af den ægteskabelige kontrakt. Desuden var ægteskabet forankret i den interne arbejdsdeling mellem mand og kone, hvor manden var hovedforsørger, mens konen tog sig af hjemmet og børnene (Giddens 1998:110). Ægteskabet i det rene forhold er forankret i kærlighed og følelsesmæssige bånd, hvor individet kan opbygge selvets refleksive projekt, da det kræver en kontinuerlig selvforståelse, for at individet kan fungere i et sådant. Det rene forhold bygger dog på, at det enkelte individ får udbytte heraf, det vil sige, opnår en kontinuerlig selvforståelse. Hvis det ikke får det udbytte, der var tiltænkt, har det ikke nogen mening, at det befinder sig i den givne sociale relation. Derfor kræver den ikke kun tillid og frivillig forpligtelse i forhold til den anden person i forholdet, men også til selve forholdet.

Det rene forhold består i, at eksterne kriterier for et forhold ikke længere har betydning, det vil sige, at forholdet kun kan eksistere, hvis individerne heri kan bruge det i og som en del af deres livsprojekter. Derfor kan kriterierne for forholdet ikke forankres uden for forholdet, eksempelvis ved slægtskab, (sociale) forpligtelser eller traditioner. Det rene forhold tænkes som et langsigtet refleksivt projekt, som ikke afhænger af udefrakommende forandringer og overgange (Giddens 1991:15f). Forpligtelser internt i forholdet forholder sig udelukkende inden for den/de personer, som forholdet vedrører. Dette leder videre til et begreb, som Giddens blandt andre arbejder med, nemlig 'seriel monogami'. Per definition er seriel monogami en betegnelse for de hinanden efterfølgende ægteskaber (forhold), en person har uden at have flere ægteskaber (forhold) på samme tid (Giddens 1989:393,749). I de fleste moderne samfund er bigami ifølge lov forbudt. Dette gælder dog ikke for lande, hvor Islamisk lov gælder, og hvor bigami – fra mandens side – er legalt og legitimt. Seriel monogami gør sig gældende i moderniteten. Hvis det ønskede tillids- og

intimitetsforhold ikke eksisterer i et gældende forhold, har individet muligheden for at forlade dette og starte et nyt forhold, da det i moderniteten udelukkende er frivilligheden og individets behov for at være i et forhold, der holder det i forholdet (Giddens 1991:22ff).

Giddens beskriver det rene forhold som værende et element af det moderne liv i modsætningen til det traditionelle. Hvorledes det rene forhold udspiller sig i spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet i forhold til de somaliske kvinders liv, er interessant. Kvinderne bliver oftest beskrevet som havende større tilknytning til en traditionel levevis, hvorfor flere ægteskaber, det vil sige faktisk seriel monogami, som empirien påpeger, danner et interessant perspektiv mellem de ellers meget adskilte traditionalitets- og modernitetsforståelser.

Intersektionalitet – fokus på køn og etnicitet

I de foregående teori afsnit er forskellige begreber som traditionalitet, modernitet, kollektivism, individualisme, minoritet og majoritet berørt. Disse definerer forskelle og ligheder på forskellige niveauer og i forskellige kontekster. For at indfange en måde at analysere disse begreber i en empirisk analyse inddrages intersektionalitet som et analytisk redskab. Følgende vil jeg redegøre for dette valg samt for, hvordan de valgte teoretiske og analytiske begreber komplementerer empiribearbejdningen.

Køn er et omdrejningspunkt for dette speciale. Ikke kun fordi empirien omhandler kvinder, men fordi empirien og specialets problemstilling forholder sig til kvindernes erfaringer og deres forståelser samt meningsdannelser af disse. En skilsmisse mellem et par¹¹ efterlader forskellige kønsmæssige problemstillinger. Det er ikke kun kvinden, der påvirkes, manden bliver lige så vel påvirket. Men heri ligger forskellige kønsforestillinger, der betyder, at både mænd og kvinder ser forskelligt på dette, såvel mellem kønnene og internt kønnene i forbindelse med at opleve og håndtere en skilsmisse. Da jeg ikke har interviewet mænd, har jeg ikke mulighed for i denne analyse at komme med et kvalificeret bud på, hvad der betyder noget for dem, men derimod kan jeg komme med et kvalificeret bud på, hvordan kvinderne tænker, oplever, håndterer og skaber mening i situationerne, og hvorfor de gør som de gør.

Derfor anses intersektionalitetsbegrebet som et anvendeligt analytisk redskab i denne forbindelse. Begrebet omhandler ikke kun køn, tvært i mod, det indeholder også andre kategorier, som er med til at definere et menneske, eksempelvis klasse og etnicitet. Hensigten har været at få italesat køn og etnicitet i interviewene, men andre kategorier er også blevet berørt. De andre kategorier også vigtige i forhold til identitetskonstruktionen hos den enkelte, men jeg har valgt at afgrænse. Dette valg uddybes senere.

---

¹¹ Forudsat at det er et par bestående af en mand og en kvinde

Nedenfor vil jeg fremhæve pointer fra Kimberlé Williams Crenshaw, Ann Phoenix samt forskere i en nordisk intersektionalitetskontekst og præsentere brugen af intersektionalitet i dette speciale.

Kimberlé Williams Crenshaw og Ann Phoenix

Crenshaw¹² var en af de første, der bragte begrebet intersektionalitet på banen. Dette skete i en amerikansk kontekst med rod i den amerikanske feminisme, der var domineret af den *hvide middelklasse kvindes* ret og den *sorte underklasse mands* kamp mod racisme. Den sorte underklasse kvinde blev glemt i denne debat. Hermed var intersektionalitet en kritik af racismen og feminismen i USA (Christensen og Siim 2006:32). Senere udvikledes begrebet i en engelsk social- og udviklingspsykologisk kontekst af blandt andre Ann Phoenix. Endnu senere udvikledes intersektionalitetsbegrebet i en nordisk kontekst inden for forskellige faggrupper, herunder sociologi og psykologi. Med de nordiske forskere blev begrebet anskuet ud fra en poststrukturalistisk tanke og fokus på postkoloniale hegemoniske diskurser (Christensen og Siim 2006:33). Her henvises til henholdsvis menneskers levede liv og de strukturelle magtforståelser i samfundet. Siden 1980'erne har den nordiske kønsforskning været domineret af to magtforståelser, henholdsvis 'genussystemet', det vil sige kvindernes fælles interesse i at blive inkluderet i samfundet og hierarkisystemet, det vil sige empowerment, evnen til at handle i fællesskab for at skabe forandringer (Christensen og Siim 2006:33). For at kunne analysere disse magtsystemer er det i metodisk forstand nødvendigt at se på magt gennem flere samfundsniveauer og -kontekster.

Som skrevet ovenfor startede Crenshaws udvikling af intersektionalitetsbegrebet i USA med 'forglemmelse' af de sorte kvinder i kampen om kvinderettigheder og racerettigheder.

"Race, gender, and other identity categories are almost often treated in mainstream liberal discourse as vestiges of bias of domination – that is, as intrinsically negative frameworks in which social power works to exclude or marginalize those who are different."
(Crenshaw 2006:7)

Hermed pointerer Crenshaw, at der er behov for at fremhæve at forskelligheder inden for grupper og at identiteter internt i en gruppe ikke nødvendigvis er ens, for eksempel er de sorte kvinder forskellige fra henholdsvis de hvide kvinder og de sorte mænd – og igen er der interne forskelle mellem sorte kvinder. Daværende feministiske og antiracistiske diskurser, som Crenshaw henviser til i sin artikel, glemmer sammenspillet mellem racisme og patriarkalisme. Dette resulterer i, at de sorte kvinder både bliver marginaliseret som sorte, men også som kvinder. Crenshaw efterlyser sammenspillet mellem forskellige kategorier og fraværet af andre indflydelsesrige kategorier.

---

¹² Crenshaw er juraprofessor ved University of California, Los Angeles.

"...to understand that categorization is not a oneway street. Clearly, there is unequal power, but there is nonetheless some degree of agency that people can and do exert in the politics of naming." (Crenshaw 2006:17.)

Med dette mener Crenshaw, at diskursen omkring forskellige kategorier er med til at give dem betydning. Hun benytter sig af eksemplet med at være sort og forskellen på at sige, at man er sort og sige, at man tilfældigvis og blandt andet er sort. Ved at sige, at man er sort, tillægger man dette en positiv diskurs, ved at være stolt af og stå ved sin identitet og dermed 'empowerment' det. Ved at sige, at man tilfældigvis og blandt andet er sort, tillægger man denne kategori mindre betydning, da der er noget andet, der har større betydning og fylder mere i identiteten.

Selvom Crenshaw udtrykker sig i et politisk øjemed i forhold til debatten om identiteter, har hun en pointe med vigtigheden af, at erkende forskelligheden af de involverede identitetskategorier og vide, hvor de 'krydser' hinanden. Det hjælper til at analysere situationen på en mere tilstrækkelig og hensigtsmæssig måde.

"Recognizing that identity politics takes place at the site where categories intersect thus seems more fruitful than challenging the possibility of talking about categories at all. Through an awareness of intersectionality, we can better acknowledge and ground the differences among us and negotiate the mean by which these differences will find expression in constructing group politics." (Crenshaw 2006:18)

Som det kan læses ovenfor, er Crenshaw strukturelt orienteret i sin argumentation af intersektionalitet.

Fra den amerikanske Crenshaw sætter den engelske Phoenix sit præg på forskningen ved at udtrykke det således:

"The concept of intersectionality provided a conceptual language for recognizing that everybody is simultaneously positioned within social categories, such as gender, social class, sexuality and 'race'." (Phoenix 2006:22).

Phoenix tolker intersektionalitet som værende et begreb, der omfavner de sociale kategorier med forskellige betydninger af magt. Det vil sige, selvom man kun taler om en af kategorierne, kan man ikke se på dem isoleret, da de forskellige kategorier påvirker hinanden. Alle kategorier bliver associeret med magtrelationer, og er derfor ikke ligestillede eller neutrale. Phoenix lægger vægt på kategoriernes identitetskonstruktioner og dermed på den intersektionelle identitet. Mennesker positionerer sig i forhold til forskellige kategorier – og nogle gang vælger man en bestemt kategori eller at positionere sig på en bestemt måde i forhold til en identitetskonstruktion – hvilket gør netop intersektionalitetsbegrebet anvendeligt. Mennesket lever i forskellige strukturelle dimensioner, da forskellige kategorier har deres egne systemer, som eksempelvis kønssystemer, klassesystemer, etniske systemer etcetera (Christensen 2006:4).

Hvis man undersøger disse positioneringer adskilt og i de kombinationer, situationer og kontekster, hvori de fremtræder, vil man kunne belyse kompleksiteten ved mennesket med et mere nuanceret syn og strukturelle dimensioner i samfundet vil kunne træde tydeligere frem.

Samme konstruktionsvinkel lægger Baukje Prins, da hun mener, at personer konstruerer forskellige kategorier, når de former en fortælling om dem selv, hvorfor hun mener, at identiteten er fortællinger, vi kan fortælle om os selv i forhold til forskellige intersektionlitetskategorier. Samtidig handler intersektionalitet om tilhørsforhold til de forskellige kategorier (Prins 2006) I samme løbebane argumenterer Marjo Buitelaar for, at man taler med forskellige jeg-personer for derfor at kunne skifte position eller kombinere kategorierne for derigennem at kunne finde frem til, hvilke tilhørsforhold de relaterer til gennem disse kategorier. Det skal pointeres, at livsfortællinger ikke forventes at være sammenhængende, da en livshistorie har været oplevet i forskellige kontekster og dele af livet og de kan derfor også være fyldt med ambivalenser og selvmodsigelser. Buitelaar mener derfor også, at disse ambivalenser, selvmodsigelser eller usammenhængende fortællinger kan valideres i et metodisk aspekt. (Buitelaar 2006). Disse usammenhænge forekommer, da mennesker ikke nødvendigvis er sammensat af kategorier, som er ideelt matchende. Et simpelt eksempel herpå ville vær sort kvinde, som er chef og har en velset social baggrund. Dette går i mod forestilling om kategoriernes sammenhæng. Denne fiktive sorte kvindelige chef med en velset social baggrund kan appellere til mange forskellige positioner og individer, som har et tilhørsforhold til nogle af de samme kategorier. Man tænker ikke over, hvilken kategori man benytter sig af i hvilken situation, da netop kategorierne hver for sig eller sammensat er en kompleksitet i sig selv, der kun ses ved at pille tingene fra hinanden og se, hvordan kategorierne træder frem. Phoenix, Prins og Buitelaar lægger vægt på intersektionalitetens betydning for identitetskonstruktionen, hvor kategorisammensætning fremkalder og fremhæver kompleksiteten ved det enkelte individ og forskellige identiteter.

Intersektionalitet i en nordisk kontekst og et metodisk perspektiv

I en nordisk kontekst har intersektionalitetsbegrebet især været anvendt og udviklet i kønsforskningen. Der har især været fokus på kønsforskelle i et postkolonialistisk henseende samt i forhold til etniske minoritetsgrupper (Christensen og Siim 2006:32). I den nordiske kontekst går diskussionen på den metodiske og empiriske anvendelighed af begrebet, hvor der er fokus på to hovedpointer med henholdsvis den poststrukturalistiske tanke om menneskers levede liv og den postkoloniale tanke om diskurser. I den nordiske tilgang handler det ikke kun om køn, men samspillet mellem køn og andre kategorier som eksempelvis klasse og etnicitet, der er forskelsdannende med forskellige magtsystemer. Derfor lægger den

nordiske tilgang til intersektionalitet op til at analysere på flere forskellige samfundsniveauer (Christensen og Siim 2006:34). Christensen og Siim skelner således mellem de to fokusområder, som nævnt ovenfor:

"...mens den ene position ønsker at belyse samspillet mellem forskellige undertrykkelses- og dominansformer, er formålet med den anden - poststrukturalistiske - position at indkredse ustabile og betydningsbærende identitetsdannelse." (Christensen og Siim 2006:35).

Denne tilgang har både elementer fra Crenshaws strukturelle tilgang og Phoenix' identitetsorienterede tilgang. For sidstnævntes vedkommende ses den socialkonstruktivistiske tilgang i det fokus, der tillægges identiteter og 'gørelserne', det vil sige konstruktionerne, af disse.

Intersektionalitetsbegrebet foreslår, at man ikke skal udelukke en kategori fra de andre. De påvirker hinanden og skaber hinanden i den socialkonstruktivistiske forstand. Gullestad mener, at intersektionalitet også er med til at nuancere forskelle mellem minoritet og majoritet samt internt i disse grupper. Herunder at bryder den forestilling om, at majoriteten sætter standarden for normalitet. Dette bryder forestillingen om, at disse grupper hver i sær er homogene, da diversitet findes internt i alle grupper. Det er vigtigt at pointere, at intersektionalitetsbegrebet i et metodisk perspektiv¹³ er blevet kritiseret i forskellige aspekter af forskellige forskere. Jeg vil kort nævne nogle af de kritikpunkter, som er fremført af Christensen og Siim. De kritiserer eller ser behovet for at udvikle en tredje position, som kan forbinde den strukturelle tilgang og tilgangen med de sociale kategorier. De mener, at der mangler en tilgang, som kan forbinde de to tilgange. (Christensen og Siim 2006:37). Denne tilgang skulle kunne inkludere intersektionalitetsbegrebet i et teoretisk henseende og på samme tid i en empirisk henseende. Christensen og Siim pointerer desuden i deres artikel "Citizenship and Politics of Belonging" (2010), at der er fare for, at begrebet kan være ekskluderende ved en dikotomi mellem 'os og dem', minoritet og majoritet¹⁴. Christensen og Siim illustrerer

---

¹³ Intersektionalitet bliver fremført af forskellige nordiske forskere som i høj grad et analytisk redskab, der fordelagtigt kan bruges til at belyse, analysere og forstå kompleksiteterne i specialets empiri. Forskellige intersektionalitetskategorier som køn, klasse og etnicitet har stor betydning for forståelsen af det levede liv samt i forbindelse med at inddrage den strukturelle dimension indflydelse på aktørerne og strukturerne. Trods muligheden for at lægge vægt på flere intersektionelle kategorier i en analyse, vælger jeg at benytte køn og etnicitet som de bærende kategorier for min analyse. Dette skyldes at netop denne krydsning er særlig interessant i forhold til min empiri, da disse har en særlig indflydelse og fylder meget i kvindernes hverdagsliv. Dog betyder det ikke, at andre kategorier som klasse, alder, religion og social position ikke kan eller vil berøres, da krydsninger af flere kategorier er uundgåelige for en god analyse, jeg vil dog af hensyn til ressourcer afgrænse mig til at have størst fokus etnicitets- og kønskategorierne.

¹⁴ Som Staunæs og Søndergaard også pointerer (Staunæs og Søndergaard 2006:49)

dette med tørklædedebatten i Danmark, hvor forskellige kategorier er blevet tillagt forskellige værdier. Eksempelvis er bærer af tørklæder, det vil sige muslimske kvinder, blevet omtalt som undertrykte, da tørklædet i visse politiske overbevisninger anses som værende del af et undertrykkende system. Samtidig er begreber som demokrati og lighed – danske værdier ifølge nogle af disse politiske overbevisninger – blevet tillagt et frisættende system. Dermed repræsenterer en kvinde, som bærer tørklæde, kategorien 'undertrykt' uden nødvendigvis at være det og samtidig tillægges den etnisk danske kvinde kategorien 'frisat' uden nødvendigvis at være det. Herved gøres den ekskluderende handling gennem denne form for politiske fremsættelser.

Dorthe Staunæs og Dorte Marie Søndergaard kritiserer Crenshaws "vejkryds" analogi og argumenterer for, at nogle kategorier står i skyggen af andre og kan gøre det samt den strukturalistiske begrebsliggørelse af dette. De mener, at 'vejkrydset' ikke tillader handlings- og forandrings perspektivets tilstedeværelse (Stausnæs og Søndergaard 2006:48). Samtidigt mener de, at de fleste forskere, der arbejder med intersektionalitet er enige om, at det er

"et analytisk begreb til at fange identiteters og sociokulturelle kategoriers komplekse, ambivalente og relationelle karakter, og at begrebet bidrager til forståelser af, hvordan sociale og materielle kræfter organiserer sociokulturel diversitet...[...] Men vandene skilles ofte i forhold til begrebsliggørelser af intersektion, magt, handling/acency og forandring."

(Stauæns og Søndergaard 2006:49)

Staunæs og Søndergaards pointe i det sidste citat er netop formålet med intersektionalitetsbegrebets inddragelse i dette speciale. Som Christensens og Siim påpeger, forenes de strukturelle og identitetskonstruerende strømninger af intersektionalitetstanken fra den nordiske kontekst. Det er vigtigt at inddrage begge strømninger for at opnå en optimal nuanceret analyse, da de vil kunne bidrage med at fremhæve dynamikken mellem struktur og aktør. Jeg har dog i dette speciale valgt at fokusere mest på den identitetskonstruerende strømning, da empirien appellerer stærkt til dette. Det kunne være yderst interessant at lægge den strukturelle vinkel på for at opnå en endnu mere nuanceret analyse, dog er denne mulighed begrænset grundet de empiriske forudsætninger.

Hvorfor denne teoretiske ramme?

Kombinationen af hverdagslivsteori, spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet samt intersektionalitet bidrager med og indfanger dilemmaer og ambivalenser hos interviewpersonerne fra empirien på en hensigtsmæssigt og tro måde – både i forhold til interviewpersonerne og forskningen. Hverdagslivet danner rammen for kvindernes liv og livsfortællinger, hvori forskningsmæssige interessante fund omkring handlinger og tanker om disse opdages ved at fokusere på skilsmissem som et skelsættende brud i hverdagslivet. Den fænomenologiske tilgang inden for dette begreb opretholder empiriens integritet

og vigtighed. Spændingen mellem traditionalitet og modernitet danner ligeledes en ramme, og ydermere fremhæver interviewpersonernes tendens til dikotomilignende forståelser samt betydnings- og meningsdannelser. Disse kan med en analytisk bearbejdning ville kunne 'oversættes' til videnskabelig konklusioner. Selvom der i en teoretisk optik ikke ønskes at anskue traditionalitet og modernitet som dikotomier, vil de i et analytisk perspektiv dog anvendes som dikotomier for at fremhæve de interviewpersonernes egne oplevelser af disse. Sidst men ikke mindst er intersektionalitetsbegrebet det fokuspunkt, hvorudfra alle tanker og handlinger bliver konstrueret. Det hele fører tilbage til kvindernes opfattelse af deres eget køn, etnicitet og ikke mindst kompleksiteten heri. Kombinationen af hverdagslivets fænomenologiske tilgang og den socialkonstruktivistiske forståelse af identitetskonstruktioner åbner for en mere dynamisk og refleksiv analyse. Nedenstående vil jeg beskrive min metodemæssige tilgang til felten.

Den metodiske ramme

Nedenfor præsenteres den metodiske tilgang til specialet og dennes kvalitative undersøgelse. Som problemformuleringen lægger op til, har undersøgelse et induktivt udgangspunkt. Første led af problemformuleringen har til formål at kortlægge bevæggrunde for skilsmisserne for de interviewede kvinders vedkommende og andet led har til formål at beskrive, hvilken betydning skilsmissen som brud har for kvindernes hverdagsliv med fokus på køn og etnicitet.

Det kvalitative metodevalg er vurderet som den mest hensigtsmæssige grundet problemformuleringens induktive karakter. Der stræbes efter induktive principper at komme bag om kvindernes umiddelbare refleksioner over deres skilsmisser gennem de kvalitative interviews. Denne interviewmetode tillader uddybende og unikke svarmuligheder for interviewpersonerne, hvilket tilfører empirien bredere viden på dette område. Empirien er styrende og dominerende for analysen samt slutresultatet, hvorfor henholdsvis teori og metode er kombineret af relevante perspektiver og fungerer som inspirationskilder til bearbejdningen af empirien.

Biografisk metode som inspiration

Undersøgelsens metodiske tilgang er inspireret af tanker fra den biografiske metode, so har til formål at *"genere ny viden gennem samtale og tekst"* (Antoft & Thomsen 2005:157). Biografiske narrative interviews er livsfortællinger fra den interviewede, som denne selv fortæller i en interviewsituation. Denne fortælling kan deles i 'det levede liv' og 'det fortalte liv'. Det levede liv er den interviewedes livshistorie og det fortalte liv er dennes livsfortælling. Forskeren kan igennem disse få indsigt i den interviewedes fortid, nutid – muligvis også fremtid – igennem livshistorien, som er præget af netop dennes fortid, hvorudfra livsfortællingen bliver fortalt (Antoft & Thomsen 2005:159). Den biografiske metode har fire overordnede tilgange¹⁵, hvilke oftest kombineres på kryds og tværs for at opnå en optimal og passende tilgang til den specifikke undersøgelse. Der arbejdes ud fra samme kombinationsprincip i dette speciale, hvor den biografiske metodes principper i overensstemmelse med den kvalitative tilgang fungerer som en inspiration til at undersøge skilsmissebruddet i overensstemmelse med hverdagslivstilgangens principper.

Den biografiske metode arbejder ud fra interviewpersonernes fortællinger og vendepunkter heri. Vendepunkterne som et analytisk redskab har en vis sammenlignelighed med brud fra

---

¹⁵ Den aktørorienterede, den institutionelle, den narrative og den kognitive tilgang (Antoft og Thomsen 2005:63-71).

hverdagslivsteorien¹⁶. Fokus på disse vendepunkter eller brud har det samme formål, nemlig at opdage umiddelbare latente forklaringer på og meningsdannelser grundet ændringer i menneskers liv. Fortællingerne er en beskrivelse af interviewpersonens liv, fortalt af disse selv. Antoft og Thomsen opdeler livsfortællingen i 'det levede liv' og 'det fortalte liv'. Argumentet for denne opdeling funderer i den videnskabsteoretiske tilgang inden for denne metode. Den biografiske metode funderer i den hermeneutiske og fænomenologiske tradition. Denne kombination er nødvendig for, at den nye viden kan verificeres i et videnskabsteoretisk aspekt. Den hermeneutiske tradition viser sig ved meningsfortolkningen gennem den hermeneutiske spiral¹⁷. Den fænomenologiske tilgang reducerer svagheder ved den hermeneutiske, i den forståelse, at forskeren ved sine forforståelser risikerer at blive snæversynet over for interviewpersonernes meningsforståelser og derfor risikerer tab af ny potentiel viden. Den fænomenologiske tilgang kræver, at forskeren sætter sine egne forforståelser i parentes og lader interviewpersonens meningsdannelser samt subjektivitet træde frem i samtalen (Antoft & Thomsen 2005:157f). Det reducerende element består i, at interviewpersonernes meningsforståelser gennem den fænomenologiske anskues som deres sandhed og virkelighed, hvorefter den hermeneutiske vinkel benyttes i en analytisk fortolkning. Der skal dog holdes øje for, at interviewpersonens meningsdannelser er påvirket af interviewsituationen. Det vil sige selve interviewsituationen bliver socialt konstrueret, hvor forskerens tilstedeværelse, forforståelser med videre påvirker interviewpersonens fortælling. Forskeren dermed er medkonstruerende for fortællingen.

I den fortælling opstår i en interviewsituation må det medtages, at muligheden for at skabe en usammenhængende fortælling eksisterer. Forskerens spørgsmål og afbrydelser samt interviewpersonens hukommelse er medvirkende til selvmodsigende fragtmener i historien. Desuden skaber kompleksiteten ved det enkelte menneske usammenhænge og selvmodsigelser. Derfor kan denne måde at interview på, bidrage til at fremhæve ambivalenser og kompleksiteter hos det enkelte individ. Igennem vendepunkter afsløres og opdages dilemmaer, som har været vigtige for den enkeltes liv, og som er vigtige analysepunkter (Antoft & Thomsen 2005:159). Med inspiration i denne metode samt med den ovennævnte teoretiske ramme er den følgende interviewguide udformet.

---

¹⁶ Den simple forskel på vendepunkter og brud er dog, at vendepunkter i højere grad karakteriseres som vigtige hændelser som er betydningsfulde for tælleren og kommer frem i fortællingen som meningsdannende. Brud har mere karakter, af at være umuligt at skabe mening om, selvom dette forsøges i fortællingen.

¹⁷ Gilje og Grimen 1993:178-181

Interviewguide

Interviewguiden¹⁸ er tematiseret med et semistrukturert snit med inspiration fra den biografiske metode samt et hverdagslivsperspektiv. At interviewguiden er mest hensigtsmæssig i denne form udspringer af, at individers livsfortællinger ikke vil indeholde den samme kronologiske rækkefølge af hændelser i tid og højst sandsynligt ikke akkurat de samme hændelser og hændelsesforløb. En struktureret interviewguide vil derfor risikere at ødelægge flowet i samtalen i en interviewsituation. Kriterierne for interviewpersonerne har været, at de skulle have været gift og skilt¹⁹ mindst en gang i deres liv.

Interviewguiden er opbygget omkring skilsmissen som brud, og yder mere inddelt i følgende temaer: Interviewpersonernes baggrund samt oplevelser af skilsmissen før, under og efter. Herunder indgår temaer som kønsrolleforestillinger, perspektiver på børn og børneopdragelse, kultur, religion samt hverdagen i Danmark. Denne strukturering har til hensigt at gøre samtalen nemmere for interviewpersonen samt 'varme' denne op til at tale om et så delikat emne som skilsmisse. Spørgsmål om kønsrolleforestillinger er medtaget i den forventning at, at kvinderne vil forholde sig ambivalent i forhold til disse. Samtidig kunne perspektiver på børnene og deres fremtid tænkes at være et udtryk for kvindernes egne forestillinger om en ønskværdig fremtid (Jesuloganathan:2010).

Derudover er der i interviewguiden indtænkt mulige udfordringer i interviewsituation. Med en forventning om sproglige barrierer, er spørgsmålene forsøgt udformet sprogligt ukompliceret. Derudover har jeg forsøgt ikke at være for stødende, ubehageligt nærgående og insensitiv i forhold til spørgsmål til den enkeltes skilsmisse. Selvom om kvinderne frivilligt har samtykket til interviewet, er der taget højde for, at nogle kan have svært ved at tale om skilsmissen og dens følger i interviewsituationen. Eftersom interviewguiden er semistruktureret, er den løbende blevet justeret i forhold til den viden, jeg har opnået af erfaringen med hvert enkelt interview.

Dataindsamling

Datamaterialet består af i alt 10 interviews, henholdsvis to i København, fire i Aalborg²⁰ og fire i Århus. Interviewene varede fra en halv time til 45 minutter, dog var der et enkelt interview på 15 min. Derudover har jeg haft mulighed for at observere i forbindelse med møder, arrangementer og ved tilholdssteder, dette uddybes i afsnittet 'observationer'.

---

¹⁸ Se bilag 4

¹⁹ Eller hvad der kan sidestilles med en skilsmisse.

²⁰ Et interview er lånt fra Interloc projektet, dog har jeg selv transskriberet dette.

Samtlige interviews er blevet båndet med samtykke fra interviewpersonerne og senere blevet transskriberet af undertegnede. Der er foretaget en ordret transskribering, dog med visse grammatiske korrektioner for at gøre gennemlæsning og forståelse af meningsdannelse lettere at gå til, da mange af interviewpersonerne har en tung accent og grammatiske besværligheder. Dog er omskrivningerne tro mod interviewpersonernes udtalelser²¹.

I kvalitative undersøgelser er metoden vigtig for at kunne validere kvaliteten af undersøgelsen. Derfor er blandt andet min rolle som forsker samt håndteringen af mødet med feltet yderst vigtigt for kvaliteten. Nedenfor beskriver jeg overvejelser omkring min forskerrolle samt mødet med feltet.

Møde med felten og forskersubjektivitet

Det er gennem forskerens videreførelse af fortællingerne og fortolkninger af disse, at viden bliver til. Derfor har rollen som forsker selvsagt en stor betydning for, hvad der bliver produceret og hvordan viden bliver formidlet. I denne forbindelse er forholdet mellem forsker og interviewperson vigtig for produktet. Forskeren skal finde balancen mellem ikke fremmedgøre sig for meget, men heller ikke komme for tæt på interviewpersonen (dermed ikke ment fortællingen). Dette er en hårfin balance, som er en vurderingssag i selve interviewsituationen samt i kontakten med interviewpersonen før og eventuel efterfølgende (Bo 2005:70ff).

Jeg som forsker i denne sammenhæng har selvsagt nogle forforståelser om forskningsområdet, som danner viden samt erfaring, teoretisk så vel som metodisk. Dog har jeg så vidt muligt forsøgt at være tro mod interviewpersonernes egne fortælling og udsagn i interviewsituationen, hvorfor jeg også i videst mulige omfang har lagt egen viden eller erfaring 'i skuffen' under interviewet. Netop gennem balancen mellem den tilpas tætte og fjerne relation til interviewpersonen opnås et godt datamateriale. Nedenstående bliver en tidligere erfaring med felten som forsker sammendraget i forbindelse med nuværende erfaring med felten.

Tamilske og somaliske kvinder

I dette afsnit vil jeg i forbindelse med min tilgang til felten inddrage erfaringer fra et tidligere semesterprojekt²². Formålet med at inddrage denne erfaring her er, at jeg har draget nytte heraf i arbejdet med de somaliske kvinder. Jeg vil dog understrege, at jeg ikke er af den tro, at tamilere og somaliere som minoriteter er ens – hverken som gruppe eller som individer. Dermed ikke sagt, at disse to minoriteter ikke kan ligne hinanden på forskellige områder, blandt andet har de deres minoritetsstatus samt forsøget på at

²¹ Transskriberingerne findes i vedlagte cd.

²² Mit 9. semesters projekt: "Så koger gryden – en sociologisk undersøgelse af sladderens betydning samt funktion blandt tamilske kvinder i Danmark", hvor empirien bestod af interviews med fem unge tamilske kvinder.

forene minoritetspositionen i et majoritetssamfund med de ambivalenser, der opstår i spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet.

Min egen baggrund har oprindelse i Sri Lanka, med etnisk tamilsk baggrund. Mit tilhørsforhold er knyttet til Danmark i det jeg er opvokset her og har ind til slutningen af mine teenageår kun oplevet Sri Lanka gennem videreførelser og forestillinger. Trods følelse af, at være 'dansk', erkender og anerkender jeg min tamilske etnicitet, idet mit udseende samt påvirkningen af 'min tamilske familie', er et uundgåeligt udtryk ved mig. Empiriindsamlingen til mit 9. semesters projekt har derfor været specielt, da jeg i kraft af min baggrund kunne have været genstand for feltet, det vil sige ung tamilsk kvinde mellem 20-30 år. Jeg har blandt andet ikke været fuldstændig ukendt for de interviewede kvinder, ligeledes har de unge kvinder ikke været mig ukendte i den forstand, at det tætte netværk blandt tamilere i Danmark, og dermed en solid videreførelse af sladder har gjort, at jeg også før eller siden har hørt sladder om dem og omvendt. Derved kunne jeg relatere til kvinderne gennem navnet og sladder om dem, men ikke personligt. Denne erfaring har været god at have med, da jeg netop blev stillet over for udfordringen ikke at komme for tæt på, for derved ikke at udelukke mig selv for information, og ikke at distancere mig over for interviewpersonerne, for at undgå, at disse ville opfatte mig negativt og derved ikke ville samarbejde til fordel for min undersøgelse.

Mine forventninger til de somaliske kvinders var præget af min erfaring med de tamilske kvinder, det vil sige min forforståelse. Jeg var i dette tilfælde ikke genstand for feltet, men som mit udseende afslører, er jeg ikke etnisk dansk og derfor havde jeg en formodning om, at de somaliske kvinder sandsynligt ville have en forventning om, at jeg var "en af dem" fordi jeg i deres øjne også var udlænding. Min formodning viste sig til dels at være korrekt. Samtlige kvinder blev jeg introduceret for gennem mine gate keepers, som enten var personer, som henviste mig til kvinder eller kvinder, som selv skulle interviewes/var blevet interviewet af mig, og som henviste til nogle andre kvinder. Nogle kvinder troede, at jeg var adopteret, da jeg blandt andet også blev præsenteret af en gatekeeper, der var adopteret. Andre troede, at jeg var indfødt og derfor refererede de til Bollywood og det 'indiske sprog'. Andre igen så mig som 'en af dem' i den forstand, at vi begge var ikke-danske. Jeg valgte dog at fortælle kvinderne, at jeg var født i Sri Lanka, men kom til Danmark som 2-årig. Derefter så nogle af kvinderne uforandret på mig som 'næsten' dansker og andre som en srilankaner, der både kendte til det srilankanske og det danske, altså en udlænding.

Jeg havde på forhånd forventet mulige vanskeligheder med sproget og de kulturelle koder herigennem eller de 'oversatte' koder, som når de kommer til udtryk på (gebrokken) dansk, risikerer at blive misforstået eller ikke forstået. I modsætning til de tamilske kvinder, hvor jeg var en del af de kulturelle koder, blev sproget og sproglige oversættelser fra tamilsk til dansk og omvendt brugt hyppigt som en naturlig del af samtalen.

Med de somaliske kvinder var dette dog ikke muligt, da jeg hverken mestrer somalisk eller arabisk. Derfor var det selvfølgelig svært for nogle af mine interviewpersoner at forstå mig og mine spørgsmål, og nogle af dem havde selv svært ved at udtrykke sig. Derfor brugte nogle af kvinderne engelske ord i samtalen og andre gange har jeg foreslået ord, som kunne være relevante og som de kunne genkende. De fleste kvinder havde accent, nogle tungere end andre, men de gjorde sig forståelige og de har kunnet forstå mig. Enkelte gange har de haft svært ved at udtrykke følelser, hvilket selvsagt er sværere, når samtalen ikke foregår på individets modersmål. Under samtalen syntes jeg, at jeg umiddelbart forstod det meste af hvad, der blev sagt, men under transskriberingen viste det sig, at nogle af kvindernes accent var mere dominerende end andres, hvilket vanskeliggjorde transskriberingen.

Som tidligere nævnt har jeg ikke haft indgående tilknytning eller kendskab til somaliere i Danmark, hvilket har gjort, at jeg så vidt muligt er gået fordomsfrit til dem. Selvfølgelig har jeg noteret mig brug af tørklæder, den højlydte samtale på gaden, hørt om den lav arbejdsløshed og muligvis en uvilje til at arbejde, mediernes negative holdning til denne gruppe etcetera. Jeg havde forventet og nærmere håbet på en åbenhed og ærlighed over for mig, da jeg som udefrakommende hverken kendte til kvinderne selv eller deres somaliske omgangskreds, hvorfor jeg ikke ville være bære af sladder om dem og derfor ingen trussel på deres personlige historier. Grundet min rolle som forsker, ville jeg selvfølgelig på ingen måder være bærer af sladder i forhold til det etiske perspektiv over for mine informanter. Denne risiko løb de tamilske kvinder dog med mig, selvom de frivilligt deltog og på forhånd var klar over hvilke emner, jeg ville spørge ind til. Der var en vis tilbageholdenhed over for personlige detaljer i fortællingerne hos de tamilske kvinder. Jeg kunne dog også fornemme en vis form for tilbageholdenhed fra de somaliske kvinder, men dette skyldtes højst sandsynligt andre årsager. Det var tydeligt, hvordan kvinderne var påvirket af den generelle negative omtale af somaliere i medierne og derfor fremstod de i en konstant forsvarsposition. Så snart disse fordomme kunne antydes, lød der højlydte protester om, at somaliske kvinder er stærke og ikke undertrykte. Derfor kunne det også tyde på, at disse kvinder var mindre åbne omkring emner, der kunne fremstille dem som mindre stærke, mindre gode, mindre arbejdsomme etcetera. En anden betydelig grund til, at nogle af de somaliske kvinder var forsigtige med at udtale sig på nogle punkter var, mistanken om, jeg var kommunal medarbejder og ikke havde reelle hensigter. Denne misforståelse opstod da jeg i Aalborg blev præsenteret af en kommunal medarbejder, hvorfor mange drog den konklusion, at jeg var dennes kollega. Dette til trods for, at kvinderne fik forklaret både på dansk og somalisk, at jeg kom fra Aalborg Universitet. Denne misforståelse resulterede i, at jeg mistede mange potentielle interviewpersoner i Aalborg, da mange kvinder synes at være bange for, at jeg ville opdage noget, som jeg ikke skulle. På den anden side har mange af kvinderne været ærlige på mange områder, da de havde forstået formålet med interviewene.

Én forsker – mange perceptioner heraf

Min forskersubjektivitet er blevet opfattet forskelligt i løbet af dataindsamlingsperioden. Jeg har blandt andet været 'en af os', det vil sige jeg har i nogle kvinders øjne været en ikke-etnisk dansker som dem. Derudover har jeg været 'en af de andre' i den forstand, at jeg har været repræsentant for de personer, som ikke er somalier og ikke kender somalierne. Eksempelvis har interviewpersonerne under et par interview givet udtryk for en vis irritation over, at jeg gentagne gange prøvede at spørge ind til logikken i vigtigheden af møddom ved indgåelse af ægteskabet og indgåelse af flere ægteskaber. Kvinderne er tydeligt blevet irriteret over, at jeg ikke forstod deres logik omkring dette, da de havde en forventning om, at jeg som udlænding kunne relatere til dette. Desuden har jeg været opfattet som kommunal medarbejder, det vil sige en repræsentant for systemet. Dette har aldeles ikke været fordelagtigt, da det viste sig, at mange kvinder er mistroiske over for systemet eller har haft uheldige oplevelser med dette. Derfor var denne rolle ikke hensigtsmæssig for anskaffelsen af interviews. Derudover er jeg blevet set som en ikke-respektabel kvinde i det jeg havde iført mig jeans med moderigtige huller på lår og knæ. Dette var åbenlyst ikke anstændigt i et rum fuld af kvinder, som tildækkede deres kroppe. Dette sendte nogle uheldig indtryk, som ikke var ønskværdige eller hensigtsmæssige. Sidst men ikke mindst så nogle mig som endnu en forsker/studerende, der ønskede at undersøge dem. De kunne forstå mine vanskeligheder med at fuldføre min opgave og derfor mere eller mindre frivilligt indvilligede i at deltage i et interview – nogle mere af pligt overfor gatekeeperne end af lyst.

Disse forskellige roller, som jeg er blevet positioneret i, har ikke alle været forventede eller forudsete. 'Forsker/studerende' samt 'udlænding' positioneringerne har været forventede, hvilke jeg var forberedt på. Men positioneringen af at være 'systemrepræsentant' og 'uanstændig' havde hverken været intenderet eller forudset. Positioneringen af at være uanstændig kunne uden videre ændres, da jeg siden hen i nye sammenhænge klædte mig mere tildækket. Systemrepræsentant opfattelsen kunne jeg ikke ændre, da den havde bidt fast i kvindernes forståelse, hvorfor mit felt, som skulle have fokuseret på kvinder Aalborg Øst – af geografisk bekvemmelighedsskyld – blev umuligt at gennemføre, og jeg måtte søge til andre steder i landet.

Dette afsnit præsenterede den metodiske ramme samt tilgangen til felten som forsker. Nedenstående afsnit omhandler empirien, hvor den konkrete erfaring og observationer i forbindelse med dataindsamling uddybes.

Empiri

Gatekeepers

Mine Gatekeepers har været en betydelig faktor for min adgang til felten, uden disse til at åbne dørene, ville det have været yderst vanskeligt at komme til for mig. Jeg startede i Aalborg med Mette Mee Storm, som er kulturkonsulent på Biblioteket og kulturhuset, Trekanten, i Aalborg Øst samt sidder i bestyrelsen i Kvindeforeningen i Aalborg. Mette inviterede mig til et somalisk kulturarrangement samt til at deltage i et møde i Kvindeforeningen, hvor størstedelen af medlemmerne er somaliske kvinder. Mette var meget engageret i at videreformidle kontakten, men det var op til mig, at hverve interviewpersoner. Dette synes umiddelbart ikke vanskeligt, da kvinderne havde tillid til Mette, men det vist sig dog, at den samme tillid ikke var gældende for mit vedkommende. Specialeemnet vakte stor interesse hos kvinderne, men interessen for at deltage i interview var nærmest det modsatte, grundet ovennævnte misforståelse som systemrepræsentant. Det lykkedes mig dog at få et enkelt interview i hus gennem kvindeforeningen.

En anden gatekeeper, Samsam Elmi, som jeg ved tilfældigheder fik kontakt til, er sociologistuderende med somalisk baggrund. Igennem Samsam fik jeg kontakt til to fraskilte kvinder i Aalborg. En tredje gatekeeper, der selv fungerede som interviewperson, fik jeg kontakt til gennem Ditte Wenzel Pedersen fra Integrationsministeriet. Denne interviewperson banede vejen for yderligere en interviewperson i Københavnsområdet. De resterende fire interviewpersoner fik jeg kontakt til gennem Ingeborg Kragegaard, der henviste mig til Abdirashid Sheik Muhamed (Sheik), som arbejder på Familierådgivningen på Gellerup Bibliotek i Århus, og hvem hun selv bruger, når hun i forbindelse med sit arbejde skal i kontakt med somaliere. Desuden har Mulki Hussein, som er medarbejder på jobcentret Shaqo i Århus, været behjælpelige med at sætte mig i kontakt med mulige interviewpersoner. Interviewet med disse blev dog aflyst i sidste øjeblik.

Da jeg har været afhængig af gatekeepernes kontakt samt et meget begrænset antal interviewpersoner, har jeg ikke haft indflydelse på, hvem jeg havde mulighed for at interviewe. Gatekeeperne har antageligvis haft egne interesser i spil, da de udvalgte interviewpersoner. Det har ikke altid været lige tilfældigt, hvem jeg fik tilbudt at interviewe, men nogle gange var det meget tilfældigt, da nogle af kvinderne blev 'hevet ind fra sidelinien. Naturligvis har de også, som mine interviewpersoner, et ønske om at præsentere somaliere fra den bedste side. Eksempelvis var en af gatekeeperne meget interesseret i at promovere 'positive' fortællinger om somaliere. Jeg har forklaret grundigt, hvad det var jeg ville spørge kvinderne om, dog har jeg erfaret nogle misforståelse i denne sammenhæng. Eksempelvis har en af mine gatekeepers fortolket det

at være fraskilt som det at være enlig. Denne gatekeeper så ingen forskel i begreberne, men det har stor betydning i forhold til undersøgelsens fokus, hvilket resulterede i, at jeg blev nødt til at takke nej til tre kvinder, der var mødt op til interview, da de ikke var fraskilte, men enlige af den ene eller den anden årsag, som ikke kunne sidestilles med en skilsmisse²³. De kvinder, jeg ikke fik interviewet i Aalborg på grund af 'sladder' om mig og mit formål, vurderer jeg til at have en stor tilknytning til det somaliske netværk. Muligvis derfor havde de ikke lyst til at blive interviewet af frygt for, hvad jeg kunne komme frem til om dem eller hvad de andre kvinder kunne finde på at sige om dem. En anden mulig forklaring kunne være frygten for, at jeg faktisk var fra kommunen og ville grave i private forhold, der havde relevans i kommunal regi²⁴.

Observationer

Uden at observationsstudier har været tiltænkt som en decideret metodisk del af dataindsamlingen i denne undersøgelse, har jeg gennem observationer erfaret viden omkring somaliere og somaliske kvinder, som jeg har kunnet drage nytte af i forståelsen af somaliere. Jeg har deltaget i forskellige offentlige og lukkede arrangementer arrangeret af somaliere for at få et indblik i den somaliske kultur i Danmark samt det somaliske samfund både som en lukket og åben enhed. Følgende vil jeg kort beskrive de arrangementer, jeg har deltaget i og den erfaring jeg har draget af disse.

Mad og mennesker – somalisk kulturarrangement i Trekanten, Aalborg Øst

Som det allerførste blev jeg inviteret med til et offentligt arrangement som var en del af et større projekt, som Trekanten havde igangsat, så de forskellige minoritetsgrupper i Aalborg Øst kunne få chancen for at præsentere sig på den måde, de ønskede at blive opfattet. Det første arrangement omhandlede Somalia, hvor somalisk mad, kultur, digte, tøj etcetera blev præsenteret. Gennem dette arrangement fik jeg et hurtigt indblik i, hvordan somaliere agerede på og uden for scenen. Der var stort set ingen somaliske mænd med til arrangementet, som var domineret af tilstedeværelsen af somaliske kvinder og børn. Arrangørerne præsenterede stolt sig selv som somaliere og den somaliske kultur på forskellige måder. Dog blev et samfundsmæssigt kritikpunkt vedrørende khatmisbrug fremført gennem et gammelt digt. Her kritiserede imamen khatmisbruget og de mænd, som tyggede khat. Jeg prøvede at tale med nogle somaliske kvinder, men det lykkedes ikke, da de enten havde travlt med arrangementet eller fordi de ikke talte særligt godt dansk. Dog brugte jeg dette arrangement som en samtalestarter senere hen.

---

²³ En af kvindernes mænd boede eksempelvis midlertidigt i Holland på grund af sit studie, men ville vende tilbage til familie i Danmark, når uddannelsen var færdiggjort.

²⁴ Se bilag 5.

Møder i Kvindeforeningen i Aalborg Øst

Jeg var til i alt to møder i kvindeforeningen i Globen²⁵ i Aalborg Øst. Det første møde skulle starte kl.19 og jeg var i god tid, da jeg ikke ville komme for sent. De fleste medlemmer kom først cirka kl.20 på grund af "afrikaner-tid", som kvinderne selv kaldte det. "Afrikaner-tid" var noget kvinderne prøvede at vænne sig af med, da det ikke var danske standarder. Derfor blev der også joket med denne 'afrikaner-tid' og mange mente, at man skulle vænne sig til at komme til tiden, da det var Danmark og ikke Somalia, man boede i.

Til mødet var der få ikke-somaliske kvinder, hvoraf to kvinder, var nye lige som mig. De ville præsentere et aktivitetstilbud for kvinderne, mens resten var somaliske kvindelige medlemmer. Mødet startede med en introduktion på dansk og ellers foregik mødet mest på somalisk. Normalt deltog kvinder med andre etniske baggrunde også, men disse var ikke til stede de to gange, jeg var i foreningen. Efter sigende foregår møderne normalt på dansk, men for de kvinder, der ikke taler dansk, blev der oversat undervejs. Der blev desuden joket med 'kvaje-kage/-flødeboller', hvis man var kom til "afrikaner-tid". Der var en generel afslappet stemning blandt kvinderne, som var meget ironiske i måde at tale på.

Til mødet fik jeg lov til at fortælle om mig selv og hvorfor jeg var til stede. Der er en stærk fælles protest, da jeg sagde, at jeg var interessant den høje skilsmisseprocent blandt somalierne. Protesten gik ikke på, at skilsmisseprocenten var høj, men at kvinderne ikke ville ses som værende svage. De understregede, at skilsmissen var et udtryk for deres styrke, da de ved at være alene og være i stand til at sige fra. En af kvinderne spurgte mig i den forbindelse: "Vil du spise spaghetti morgen, middag og aften?" jeg svarede med lidt forvirring i stemmen, da jeg ikke helt forstod, hvad hun mente med sit spørgsmål: "nej, det tror jeg ikke". Hvortil hun sagde: "Ja, sådan er det også med os somaliske kvinder, vi vil heller ikke have den samme mand hele livet, hvis vi bliver trætte af ham!" Da forstod jeg hendes humoristiske måde at forklare mig, hvorfor somaliske kvinder bliver skilt, ifølge hende. Kvinden selv var ikke skilt, men hun har heller aldrig haft en mand, dog havde hun fire børn. At somaliske kvinder har børn uden for ægteskab, er højst usædvanligt, men det lod ikke til, at det var noget, der taltes højt om. En anden kvinde, som ikke var god til dansk, og derfor bliver oversat for mig, mente, at kommunen opfordrer kvinderne til at blive skilt. Hendes sagsbehandler fortalte hende, at hun ikke kunne få kontanthjælp, hvis hun ville gå derhjemme. Hun ville gerne være hjemmegående, da manden arbejdede. Hun blev derfor af sagsbehandleren opfordret til at blive skilt, hvis hun ville have kontanthjælp og være hjemmegående. Dette er kvindens egen beretning.

Jeg prøvede at lave interviewaftaler med kvinderne, dog uden held. Derfor fik jeg lov til at komme forbi ugen efter, hvor jeg kunne få stillet et lokale til rådighed, så jeg kunne interviewe dem. Jeg blev opfordret til

---

²⁵ Globen hedder det lokale, kvindeforeningen holder til.

at være der hele dagen, for at jeg kunne lave mange interviews. Ugen var jeg i kvindeforeningen om formiddagen, hvor der var seks kvinder. En af kvinderne syede på en symaskine, mens de andre sad omkring. Tre af kvinderne havde små børn og to var ældre kvinder. Jeg havde uden omtanke klædt mig i nogle jeans med huller i. Dette faldt bestemt ikke i god jord hos særligt de to ældre kvinder. De sendte mig fornærmede blikke, hvortil jeg begyndte at spørge de andre kvinder, om der var noget galt. Kvinden ved symaskinen forklarede mig, at de ikke syntes om hullerne i mine bukser. Det var ikke anstændigt. Men kvinden begyndte at lave lidt sjov med det og forsvare mig på den måde. Hun sammenlignede mig med sin teenagesøn, som havde lignende bukser. Hun lavede sjov med, at man betalte mange penge for at have huller i bukserne, nu hvor hun sad og lappede tøj selv. Kvinden opfordrede nogle af de andre kvinder til at lade sig interviewe af mig. De var alle sammen gift, så det endte med, jeg fik en uformel snak med to gifte kvinder²⁶.

Religiøst arrangement i Aalborg

Jeg deltog ikke i det religiøse arrangement, men mødtes med en af mine gatekeepers i forhallen, da arrangementets deltagere var på vej ud for at spise frokost. Arrangementet var for somaliske (muslimske) kvinder og børn i Aalborg. Formålet med min tilstedeværelse i pausen var at møde nogle kvinder, som kunne have interesse i at lade sig interviewe. Her genkendte jeg nogle ansigter fra kvindeforeningen og blev hilst på. En af disse kvinder spurgte mig, hvorfor jeg befandt mig der. Jeg forklarede hende, at det var af samme årsag, som jeg var i kvindeforeningen. Hun kiggede grundigt på mig og talte med en anden kvinde, hvortil jeg spurgte min gatekeeper, om der var noget galt. Hun fortalte mig, at denne kvinde ikke syntes om mig og havde sagt til nogle andre kvinder, at de ikke skulle lade sig interviewe - fordi jeg var fra kommunen. Trods dette lykkedes det mig at få talt med nogle kvinder, som min gatekeeper introducerede mig for.

Fejring af Somalilands selvstændighedsdag i Møjlnerparken, København

En anden gatekeeper inviterede mig til en fejring af Somalilands selvstændighedsdag. Det var i København og jeg fulgtes med to venner herfra, da jeg ikke kendte området. Arrangementet bestod af taler og dans til afslutning og det startede desuden til "afrikaner-tid". Der var næsten kun kvinder og børn til stede foruden de mandlige talere, der var inviteret, blandt andet fra Sverige. Der lod til at være en form for 'magtkamp' mellem to grupper af kvinder, der var til stede til arrangementet. Den ene gruppe havde en mere traditionel og stille fremtoning og var klædt i traditionelle klædedragter og tørklæder. Den anden gruppe havde en mere moderne fremtoning med farverige klædedragter, mindre tørklæder og var støjende med

---

²⁶ Se bilag 6.

højlydt klappen og hyldest-lyde²⁷. Det var tydeligt at mærke en spænding mellem disse to grupper. Det var klart, at de mere traditionelle kvinder, opfattede de mere moderne kvinder som uanstændige. Hele arrangementet foregik på somalisk og jeg blev nødt til at bede de omkringværende om at oversætte for mig.

Somalisk kulturfestival i Musikhuset i Århus

Min gatekeeper i Århus havde i forbindelse med sit arbejde i den somaliske forening i Århus arrangeret en kulturfestival med det formål at vise, at ikke alle somalierne dyrker ekstremismen. Her var han konferencier, og programmet bestod af digtoplæsning, kendte kunstnere og sangere fra Somalia, somaliske musikgrupper og somaliere, der er kendt i Århus for deres integrationsaktiviteter. Der blev serveret somalisk mad. Somalierne var ikke så imødekommende her, som jeg havde forventet, da de havde travlt med at hilse på hinanden og ikke var interesseret i at tale med mig. Dette betød, at jeg ikke fik skabt kontakt med nogen her.

Gellerup Bibliotek samt Jobcentret Shaqo i Århus

Gellerup Bibliotek²⁸ har i større omfang fungeret som et tilholdssted for mig i Århus. Her brugte jeg mange timer på at vente på at møde nogle interviewpersoner. Min gatekeeper ville 'hive fat' i kvinder, der kom forbi hans kontor, eller nogle, som han på forhånd havde lavet en aftale med, hvor min opgave var at vente og 'slå til' når muligheden bød sig. Først troede personalet på Folkeinformation og Biblioteket, at jeg var der for at få hjælp ved Folkeinformation. Men efterhånden som mit ansigt blev kendt på biblioteket blev der spurgt ind til, hvem jeg var og hvad jeg ville. De ville alle gerne hjælpe mig ved at henvise til de fraskilte kvinder, de kendte. Et af mine interviews blev også foretaget her i en krog.

Overvejelser om bias

I forbindelse med empiriindsamlingen har nogle forhold, som kan skabe bias i forhold til undersøgelsen, været uundgåelige, hvilket jeg i nedenstående vil gøre mig nogle overvejelser omkring.

For det første har mine interviewpersoner været mere eller mindre ressourcestærke kvinder, der næsten alle er arbejdende eller har været arbejdende. Tillige har de ydet bistand over for andre somaliske personer i forskellige sammenhænge i deres privatliv. De fleste af kvinderne har taget en uddannelse i Danmark og har desuden arbejdet eller arbejder med integrationsrelaterede opgaver og har bidraget med interviews til

²⁷ En somalisk måde at klappe på eller vise sin begejstring er at lave en lyd – a la piften - ved at bevæge tungen hurtigt fra side til side i munden. Dette resulterer i en meget høj og gennemskærende lyd.

²⁸ Folkeinformation har kontorlokaler, der er skærmet af med afskærmningsvægge, i forbindelse med Gellerup Bibliotek. Folkeinformation er et sted, hvor man kan få vejledning og hjælp til alt fra juridiske situationer til familieproblemer på flere forskellige sprog.

forskellige undersøgelser og tv-udsendelser. Derfor virker kvinderne også som velbefærdede i majoritetssamfundet samt dets normer og værdier. Det faktum, at jeg ikke har kunnet indfange de mindre ressourcestærke kvinder som interviewpersoner gør, at jeg ikke har haft mulighed for at komme rundt om disse personer, som muligvis kunne have en anden – og muligvis mere traditionel tilgang til problemstillingen. Samtlige interviewede kvinder – bort set fra en – har selv taget beslutningen om at blive skilt, dette kunne muligvis have forholdt sig anderledes hos mindre ressourcestærke kvinder.

Analyse

Analysestrategi

Analysen er inddelt i tre niveauer. *Det første niveau (10 somaliske kvinder)* er en præsentation af hver enkelt interviewperson i den fænomenologiske forståelse. Præsentationerne lægger tæt op ad interviewpersonernes egne livsfortællinger om 'det levede liv', hvor skilsmisse som brud bliver fremhævet ved fortællingens hændelser.

Det andet niveau (Skilsmisse) analyseres gennem en kombination af 'det levede liv' og 'det fortalte liv'. Analysen vil omhandle årsager til, hvorfor kvinderne bliver skilt, hvad der forårsager deres skilsmisse(r) og hvordan de skaber mening om dette. Som skrevet ovenfor anses det centrale brud i denne analyse at være skilsmissen. Der kan desuden være tale om andre brud, som eksempelvis rejsen fra Somalia (med eventuelle 'mellemlandinger') til Danmark. Som udgangspunkt har alle kvinder været i gennem en skilsmisse²⁹, men måden, hvorpå de har håndteret denne, har forskellig karakter. Der ses såvel ligheder og forskelle i disse aspekter. Foruden det centrale brud vil andre brud, hvis de er relevante for denne analyse, medtages.

Det tredje sidste niveau (Spændingsfelt mellem traditionalitet og modernitet) analyserer, hvilke underliggende køns- og etnicitetsperspektiver samt traditionalitets- og modernitetsperspektiver, der har indflydelse på kvindernes meningsforståelser omkring en skilsmisse og livsanskuelse. Dette niveau er inddelt i temaer uddraget fra interviewguiden samt interviewene. Søndergaard skriver "*Når genstanden er kønnets betydning og de udviklingsprocesser, denne betydning bevæger sig i, så må man finde redskaber, som kan gribe og fremanalyserer betydninger i proces.*" (Søndergaard 1996:11). Det vil sige, at man har brug for andet end tal og statisk, der kan analysere den proces, der sker i kvindernes liv, forårsaget af en skilsmisse her. For at kunne favne processen, som er kontinuerlig og foranderlig samt ikke er stillestående, er der brug for kvalitative metoder til at gribe dette an. Der er her tale om meningsdannelser hos den enkelte person og den enkeltes livsprojekt i en mikro- og makrokontekst. Desuden kommer forskellige kønsperspektiver til udtryk gennem de forskellige positioneringer, kvinderne indtager, og især ved bruddene på disse positioneringer. Desuden synes etnicitetsperspektivet at være betydningsfuld og et symbol på kvindernes forskellighed fra majoritetssamfundet, hvilket også er et udtryk for kvindernes positioneringer på forskellige måder. Med Søndergaards argument vil etnicitets- og kønsperspektivet anvendes som et gennemgående fokus i den overordnede traditionalitets-modernitets-ramme i analysen.

²⁹ Eller efter hvad jeg vurderer ville svare til en sådan

Således vil det første og andet analyseniveau forsøge at afdække problemformuleringens første led – *Hvorfor bliver førstegeneration somaliske kvinder skilt?* - mens det sidste analyseniveau vil forsøge at afdække det sidste led i problemformuleringen – *Hvilken betydning har dette brud for disse kvinders hverdagsliv set i et spændingsfelt mellem tradition og modernitet?*

10 somaliske kvinder, første analyse niveau

Kvinderne har hver især deres unikke livshistorie, som sætter præg på deres livsfortælling. Fælles for dem alle er, at de er født i Somalia, har oplevet de første år af deres liv i Somalia og er på et eller andet tidspunkt i deres liv blevet gift, fået et eller flere børn og blevet skilt. Måden hvorpå de har oplevet og håndteret disse forandringer markerer både ligheder og diversitet blandt kvinderne. I følgende vil hver enkel kvinde blive præsenteret i tro mod deres egen fortælling. Præsentationerne er kvindernes 'levede liv', hvor faktuelle oplysninger er præsenteret i kronologisk tid. Selvom anonymiteten ikke har været en nødvendighed for kvindernes deltagelse, er de blevet anonymiseret ved opdigtede navne, brede geografiske bopælsbetegnelser samt korrigerede personlige oplysninger. Dette er gjort af etiske grunde i respekt for at værne om sarte private oplysninger.

Ayan

Ayan er midt i 40'erne, har to børn i alderen 18-16 år og er bosat i Jylland. Hun har en gymnasial uddannelse fra Somalia og læste videre, men blev afbrudt, da hun skulle rejse til Danmark i slut 1980'erne. Ayans mor, hvem hun forsørger, bor i Tanzania, mens faren er død. Resten af hendes familie bor forskellige steder i verden. Hun har været gift en gang, men er nu fraskilt. Ayan blev gift med sin mand på muslimsk vis og ikke registreret i Danmark. Hun blev gift som 25-årig og blev skilt efter 12 års ægteskab, da manden havde været hende utro med en anden kvinde, som han i dag er gift og har børn med. Hverken hun eller børnene har kontakt til manden længere. Ayan har arbejdet, siden hun kom til Danmark, og gør det stadig, selvom hun de seneste år har haft nogle helbredsmæssige problemer. Hun er desuden frivillig i foreninger samt laver integrationsarbejde, hvorfor hun har regelmæssig kontakt til somaliere. Hun synes ikke, hun har mange venner, herunder somaliske venner, da hun ikke har tid til dem, dog ser hun somaliere gennem sit arbejde og fritidsinteresser. For Ayan betyder religion meget og hun følger forskrifterne samtidig er kønsligestilling vigtigt for hende, hvilket hun prøver at videregive til sine børn. Ayan er nu forlovet med en somalisk mand fra Canada, men det er hemmeligt.

Sagal

Sagal er 38 år og bor på Sjælland med sin datter på 13 år. Hun kommer fra en stor søskendefolk og hendes mor bor i Mellemøsten, mens hendes far er død. Sagal har familie i Somalia, Mellemøsten, USA og Europa. Sagal blev enke efter sin første mand, der døde i Somaliland hvorefter hun kom til Danmark i midt

1980'erne. Hun er uddannet inden for sundhedsvæsenet i Danmark og har arbejdet i mange år. I 1993 blev hun gift i Danmark – både på muslimsk vis og registreret i Danmark – med sin anden mand, som er somalier fra Tyskland. De blev skilt i 2007, fordi de ikke kunne få flere børn end den datter, de havde i forvejen. Manden kunne ikke acceptere dette, hvorfor han tog til Somalia for at blive gift med en ny kvinde. Sagals mand ville ikke skilles fra hende, selvom han havde en ny kone. Det lykkedes dog alligevel og Sagal eller datteren har ikke kontakt til manden længere. Sagal har ikke tid til at omgås andre somaliere i private sammenhænge, da hun har travlt med datteren og arbejdet. Desuden er hun aktiv i frivilligt arbejde. Dog hjælper hun somaliere, hvis de har brug for hjælp med hensyn til kommunen eller lignende. Tro betyder meget for Sagal, hvilket hun prøver at videregive til sin datter.

Sarah

Sarah er sidst i 40'erne og bor på Sjælland. Sarah har syv børn i alderen 5-22 år, hvoraf hun har adopteret sin ældste søn af sin søster. Sarah kom til Danmark i starten af 1990'erne. Hun har været gift to gange og er på nuværende tidspunkt fraskilt. Sarah blev gift med sin første mand i Somalia på muslimsk vis. Hun blev skilt fra ham i 1997 fordi hun ville prøve at være alene med sine fire børn. Den anden mand blev Sarah gift med i 1998 og skilt fra i 2006 på grund af hans jalousi. Begge eksmænd vil gerne have hende tilbage, selvom de er gift igen og har fået børn med deres nye koner. Hun overvejer tilbuddet, da hun er gode venner med begge mænd i dag og ser vigtigheden i at hendes børn har en far. Sarah er uddannet inden for sundhedsvæsenet i Danmark og har arbejdet i mange år, men for kort tid siden blev sygemeldt. Hendes muslimske tro betyder meget for hende og hun opdrager sine børn moderne og efter kønsligestillingsprincipper.

Hodan

Hodan er sidst i 30'erne, bosat i Jylland og har en datter på 10 år. Hodan kom alene til Danmark i midt 1990'erne. Hodans mor døde i en ung alder og faren giftede sig igen. Faren er død nu, men har efterladt Hodan halvsøskende, som bor i Somalia. Hodan er uddannet inden for sundhedsvæsenet i Danmark og har arbejdet i mange år. Hun blev gift i 2005 og skilt i 2010, fordi de ikke kunne få ægteskabet til at fungere sammen. Manden ville give ægteskabet en chance, men Hodan stod ved beslutningen om skilsmisse. Hodans eksmand er gift i dag og har børn med sin nye kone. Han er bosat på Sjælland, men de har stadig kontakt, da han besøger sin datter samt har telefonisk kontakt til hende. Hodan omgås ikke mange somaliere, men i kraft af at hun kan hjælpe med at udfylde forskellige officielle papirer etcetera, får hun kontakt til mange. Hodan er meget stolt af sin datter og taler meget om hende. Hun er meget troende og mener det er vigtigt, at datteren bliver vejledt i den rigtige retning også med hensyn til den somaliske baggrund.

Halimo

Halimo er 22 år og bor i Jylland med sine fire børn i alderen 4-7 år. Halimo kom til Danmark i 2006 ved familiesammenføring med sin mor og bror, hendes far er død. Da Halimo var 4 år flyttede hun med sin familie til Kenya, hvor hun er opvokset. Hendes far var læge og hendes mor var skuespiller. Hun blev gift som 16-årig, da hun blev gravid med sin kæreste. Parrets familier accepterede ikke forholdet, men godkendte ægteskabet på grund af graviditeten. Hun var gift med sin mand i to år, hvorefter de blev skilt. Grunden til skilsmissen var, at Halimo ikke syntes, at manden deltog i familielivet. Det var Halimo, der tog beslutningen om at blive skilt, hvilket hverken manden eller nogen i familien syntes om. Halimos mand ville ikke skilles, men det ville Halimo, hvorfor hun gik til imamen og fik skilsmissepapirerne. Eksmanden bor et andet sted i Jylland og han ringer til børnene samt besøger dem indimellem. Halimo er nu i gang med en ungdomsuddannelse og ønsker at uddanne sig i et fag i sundhedsvæsenet.

Layla

Layla er 26 år og bor i Jylland med sine fem børn i alderen 10 måneder til 7 år. Layla har siden 15 års alderen boet i Syrien, hvor hun gik i skole. Hendes søster bor i Somalia, mens hendes mor bor i USA. Laylas far er død. Hun mødte sin mand i Syrien og blev gift ved syrisk lov og kom til Danmark i 2003 gennem familiesammenføring. Layla er på barsel nu, men ellers arbejder hun i servicebranchen. Hun har været separeret fra sin mand de sidste fem måneder og ved ikke, om de finder sammen eller bliver skilt, da hun endnu ikke har bestemt sig. Layla synes ikke, at hendes mand hjælper hende nok i hjemmet. Efter arbejdet i kommunen går han ud med sine venner og kommer først hjem om aftenen. Layla siger, de både har familiære og økonomiske problemer, som presser dem meget. Religion betyder meget for Layla og hun opdrager sine børn efter islam, men er også lidt moderne i forhold til børneopdragelsen.

Fahmo

Fahmo er 40 år, har fem børn og bor i Jylland. Hun har, siden hun var teenager, boet i New York i USA. Fahmos familie var politisk engageret. Da Fahmos far døde, mens hun var lille, giftede hendes mor sig med Fahmos onkel. Fra USA er Fahmo universitetsuddannet og er beskæftiget inden for det kommunale i Jylland, hvor hun arbejder med integration og beskæftigelse. Hun har været gift og skilt to gange tidligere og er nu gift for tredje gang. Sin første mand mødte Fahmo i Sverige i forbindelse med sit arbejde. Han boede i Danmark, hvorfor hun flyttede til Danmark som 20-årig i 1990 og blev gift. Fahmo har tre børn i alderen 14-19 år med denne mand. Hun blev skilt fra sin første mand i 1995, da de ikke kunne få det til at fungere, hvorfor hun rejste tilbage til USA. Hendes mand beholdt børnene i Danmark. Fahmo giftede sig med sin anden mand i USA i 1998, hvem hun fik en søn med, der nu er 10 år. Denne mand blev hun skilt fra i 2001, da han var ludoman og hun ikke kunne overskue at hjælpe ham ud af hans problem. Hun flyttede til

Danmark igen i 2006 på grund af sine børn fra det første ægteskab og mødte sin nuværende mand, som hun har et 1-årigt barn med. Fahmos nuværende mand er meget moderne og de deles om husarbejde og børnepasning. I forbindelse med begge skilsmisser har Fahmo taget den endelige beslutning om at blive skilt. Fahmo drømmer om at flytte til USA, når hendes børn er voksne.

Aisha

Aisha er i slutningen af 30'erne, bor i Jylland og har fem børn i alderen 4-19 år. Hun kom til Danmark i 1990 i forbindelse med sit arbejde, og nu arbejder hun med forskellige integrationsprojekter. Aishas far bor i Sverige, hun har nogle søskende i Norge og England, mens hendes mor bor i Somalia. Hendes forældre blev skilt, da hun var fem år. I Somalia afsluttede Aisha en universitetsuddannelse. Hun mødte sin første mand gennem universitet og de blev gift i 1989 og skilt i 2003. De blev skilt grundet konflikter med klanforskelle, hvor Aishas mand lagde alt for meget vægt på klanstatus, som gik ud over familielivet. Hun blev gift igen i 2004 med sin anden mand i Danmark. Dette ægteskab gik ikke på grund af aldersproblemer, da hendes anden mand var yngre end hende. Det viste sig, at han ikke kunne acceptere aldersforskellen, hvorfor de blev skilt i 2009. For begge ægteskabers vedkommende tog Aisha beslutningen om at ville skilles. Aisha stræber efter at opdrage sine børn efter den somaliske kultur, hvorfor hun synes, det er vigtigt, at hendes døtre lærer det huslige arbejde. Hun synes også, at det er vigtigt, at sønnerne lærer det, men når de ikke gider, slipper de. Aisha har i mange år været præget af flere sygdomsforløb, men hun arbejder stadig og er desuden frivillig i forskellige sammenhænge.

Fadoma

Fadoma er 40 år og bor i Jylland med sine otte børn i alderen 6-22 år. Fadoma kom til Danmark i 2000 gennem familiesammenføring med sin mand. Hendes far døde for nyligt og hendes mor bor i Somalia, desuden har hun søskende i blandt andet Sverige og England. I Somalia har Fadoma spillet basketball på højt plan. Fadoma er sygemeldt grundet forskellige sygdomme. Hun har været separeret fra sin mand i 2 år. Det er ikke en separation i forhold til dansk lovgivning, men en muslimsk, da manden ikke vil være gift med hende. Hun er endnu ikke blevet skilt, men håber på, at manden vil tage hende tilbage. Hun ved ikke, hvorfor han ikke vil være sammen med hende. Fadoma er meget stolt af sine børn, som hun ønsker får en uddannelse som læge.

Anab

Anab er i slutningen af 30'erne er bosat i Jylland og har tre børn i alderen 12-16 år. Anab kom til Danmark i 1991 på grund af krigen og hendes forældre bor i Kenya nu, mens hendes søskende bor forskellige steder i verden. Hun blev gift i 1992 med en somalisk mand, hun mødte i flygtningelejren. Hun er dog i 2000 blevet skilt, da de ikke kunne finde ud af det sammen. I starten så eksmanden børnene, men nu har de ikke

kontakt mere. Anab arbejder i kommunalt regi, hvilket involverer integrationsarbejde. Hun prøver at give sin børn en fri opdragelsen, men den muslimske tro er vigtig for hende at videregive.

Således fortæller kvinderne om deres egen historie i forhold til at blive og være skilt. Som det kan læses har kvinderne meget tilfælles i deres skilsmisshistorier, men samtidig er de vidt forskellige på mange punkter. Nedenstående kapitel vil analysere årsager til skilsmisserne.

Skilsmisse

I det forrige blev de interviewede somaliske kvinder præsenteret i forhold til deres skilsmisshistorie. I følgende vil det første led af problemformuleringen – *hvorfor bliver førstegenerations somaliske kvinder i Danmark skilt?* - blive analyseret.

”Skilsmisse [...] er bare er en løsning af et problem”

Som citatet ovenfor antyder, er skilsmissen antageligvis et forsøg på at løse et problem i form af et ulykkeligt ægteskab. Derfor kan skilsmissen tolkes som forsøget på at opnå lykke. Bech-Jørgensen skriver:

”Forestillingerne om et bedre liv indgår i hverdagslivet, ikke som et nøje defineret mål, men snarere som mere eller mindre upåagtede aktiviteter, der skal give hverdagslivet mening. Hvad der anses for at være et bedre liv, er historisk, kulturelt og socialt forskelligt.” (Bech-Jørgensen 1994:18).

Bruddet her kan anses som værende et resultat af flere upåagtede aktiviteter, som har ledet hen i mod at opnå et lykkeligt og bedre liv. Det somaliske ordsprog: *’Hellere gift 30 gange end at leve i et ulykkeligt ægteskab’* indikerer i en somalisk kontekst, hvad et bedre og lykkeligere liv kan være, nemlig ikke at leve i et *ulykkeligt ægteskab*. I nedenstående vil årsager til, at de interviewede somaliske kvinder bliver skilt, blive fremhævet.

Dette afsnits overskrift er et citat (Hodan:54), som Hodan mener, udtrykker hendes generation af somaliske kvinders opfattelse af skilsmisse. Ud af de 10 interviewede kvinder har tre (Sarah, Fahmo og Aisha) været skilt to gange, fem (Ayan, Sagal, Hodan, Halimo og Anab) har været skilt en gang og to (Layla og Fadoma) er separeret³⁰. Hodan udtrykker, at der er sket store ændringer i forhold til skilsmisser fra hendes forældres generation til hendes. Samtidig erkender Hodan ordsprogets tidsmæssige oprindelse samt at kvinder før hendes generation også er blevet skilt. Ifølge Helander er det ikke unormalt at blive skilt i Somalia hverken for generationen af de interviewede kvinder eller deres mødre (Helander 1991:15). Skilsmisseprocenten er

³⁰ Fadomas mand vil stadig efter to års separation ikke tage hende tilbage, hvilket jeg tolker som en skilsmisnelignende situation og Laylas situation betragter jeg ligeledes.

muligvis ikke lige så høj i Somalia, som den er i Danmark, da eksperter vurderer den til at være op til henholdsvis 33% i Somalia og 75% i Danmark, som skrevet tidligere³¹. Hodan udtrykker således, at det af forskellige grunde synes lettere at blive skilt i dag end tidligere, hvorfor flere kvinder muligvis griber til denne løsningsmodel i forhold til at komme ud af et ulykkeligt ægteskab (Hodan:54). Der er konsensus om denne holdning blandt kvinderne, mens deres mødre ikke har syntes, at skilsmisse havde været den bedste løsning for de interviewede kvinder (Sagal:19, Sarah:33 Halimo:73, Fahmo:101). Dette kunne være et udtryk for en holdningsændring i forhold til betydningen af ægteskabet eller blot en samfundsmæssig ændring af forholdene vedrørende en skilsmisse, som gør det 'nemmere' at blive og være skilt.

Ordsproget ovenfor kan indeholde en mulig forklaring på forskellen mellem mødre-generationen (i Somalia) og generationen af de interviewede (i Danmark). Lykke defineres forskelligt i forhold til tid, rum og kontekst, som pointerer af Bech-Jørgensen. Derfor vil det være nærliggende at antage, at mødre-generationen muligvis definerede lykke anderledes end generationen af de interviewede. Ved nærmere indblik i skilsmissegrundene, som de interviewede kvinder fremlægger, tydes en klar tendens:

- *utroskab* (Ayan)
- *'lav fertilitet'* (Sagal)
- *lyst til at være alene* (første ægteskab) og *mandens jalousi* (andet ægteskab) (Sarah)
- *uoverensstemmelser, det fungerede ikke, manden hjalp ikke til i familien* (Hodan)
- *uoverensstemmelser, det fungerede ikke, manden hjalp ikke til i familien* (Halimo)
- *uoverensstemmelser, det fungerede ikke, manden hjalp ikke til i familien* (Layla)
- *uoverensstemmelser, det fungerede ikke, manden hjalp ikke til i familien* (første ægteskab) og *misbrug samt ludomani* (andet ægteskab) (Fahmo)
- *Klanforskelle* (første ægteskab) og *aldersforskelle samt manden hjalp ikke til i familien* (andet ægteskab) (Aisha)
- *manden vil ikke være sammen med hende* (separeret i 2 år)(Fadoma)
- *det fungerede ikke* (Anab)

Den tydelige tendens i skilsmissegrunde er vanskeligheder med at få ægteskabet til at fungere. Dette er en bred forklaring, der kan rumme alverdens begrundelser. Kvinderne henviser ofte til hjemmet og byrden af de huslige pligter, altså en ulige arbejdsdeling i hjemmet. Dette vil analyseres i tredje analyseniveau.

---

³¹ Læseren skal gøres opmærksom på, at den vurderede skilsmisseprocent i Somalia forholder sig primært til 'mødregenerationen' og derfor er der ikke taget højde for den seneste udvikling i Somalia. Det kan muligvis antages, at skilsmisseprocenten er stigende grundet globalisering og samfundsmæssige ændringer.

Khat(mis)brug

Udover grunden *det fungerede ikke* blev utroskab, ludomani, jalousi og lav fertilitet nævnt som skilsmissegrunde. Hustruvold eller khatmisbrug, der i somaliske kredse betegnes som et problem og en trussel i forhold til ægteskabet, er ikke nævnt i empirien som en (medvirkende) skilsmissegrund. Jeg oplevede en åbenlys fremsigelse af khatmisbrugsproblemet ved forskellige somaliske arrangementer i felten, men khatmisbrug synes ikke at være et problem blandt mine interviewpersoners eksmænd. Dog nævner Aisha, at hendes første mand tyggede khat. I første omgang nævner hun, at det gjorde ham psykisk syg (Aisha:114), men derefter ændrer hun mening og fortæller, at han kunne styre det, hvorfor det ikke var et problem eller et emne i forhold til deres skilsmisse. Desuden forklarer hun i denne forbindelse, at khat'en i Danmark er farlig og gør khat-tyggerne³² uduelig, dårlige og syge, mens khat'en i Somalia er ren og ikke skader mændene hverken fysisk eller psykisk. Hvorvidt denne påstand om den urene khat er sand, vil jeg ikke undersøge nærmere, men jeg vil benytte mig af den pointe, som Aisha fremlægger. Nemlig, at mændene i Somalia ikke får problemer, når de tygger khat, i modsætning til khat-tyggere i Danmark. Ifølge Aisha er mænd i Somalia i stand til at være mænd og gå på arbejde dagen efter de har tygget khat, mens khat-tyggende mænd i Danmark bliver uduelige. For at uddybe denne problemstilling vil jeg inddrage Ingeborg Kragegaards³³ overvejelser³⁴ på dette område.

Ifølge Kragegaard har problematikken omkring brug/misbrug af khat blandt somaliere længe været kendt, men først de senere år er der gjort tiltag i forhold til at undersøge problemets omfang og betydning³⁵ i Danmark. Khat er i forhold til mange andre psykoaktive stoffer som alkohol og tobak, et mildt stof, hvorfor der ikke nødvendigvis er en sammenhæng mellem khat-tygning og misbrug. En del af dem, der tygger khat, lever i et fungerende familie- og arbejdsliv, og khat-tygningen foregår kun ind imellem og/eller ved særlige

³² Det er i høj grad mænd, som tygger khat. Det ses også hos kvinder, dog er det sjældent.

³³ Ingeborg Kragegaard er uddannet antropolog og har lavet feltarbejde i Somalia samt i en årrække arbejdet med somaliere og problemstillinger omkring somaliere i Danmark. Hun er ansat som udviklingskonsulent ved Center for Socialfaglig Udvikling (CSU) i Århus Kommune, hvor hun i perioden 2008 -2010 har dokumenteret og evalueret en tværfaglig indsats i forhold til khatmisbrug blandt somaliere i Århus Kommune. Evalueringsrapporten forventes offentliggjort i slutningen af 2010.

³⁴ Kragegaards udtalelser bruges som ekspertviden i denne sammenhæng. Da evalueringsrapporten endnu ikke er offentliggjort, kan jeg ikke citere fra denne, hvorfor jeg med tilladelse fra Kragegaard, trækker på hendes generelle viden omkring somaliere og khatmisbrug.

³⁵ Eksempelvis "Brug af khat blandt personer med somalisk baggrund i Danmark – en undersøgelse af omfang og holdning" (Sundhedsstyrelsen:2009) og Århus kommunes styrkede indsats i forhold til Khat 2008-2010

begivenheder. Mens det for andre kan udvikle sig i et dagligt forbrug/overforbrug og dermed et egentligt misbrug.

Da langt de fleste somaliere er muslimer og den islamiske tro forbyder indtagelse af alkohol, argumenterer nogle somaliere for brugen af khat på trods af, at lovgivningen i Danmark forbyder dette. Opfattelsen og betydningen af khat som rusmiddel blandt somaliere kan sidestilles med alkohol blandt de fleste etniske danskere. Undersøgelser viser, at der blandt somaliere med en problematisk brug/et overforbrug af khat desuden ofte er tale om en kombination af khat og alkohol³⁶. Når khattygningen bliver til et overforbrug og et misbrug, kan det få store konsekvenser i familiemæssige sammenhænge. Khattygningen foregår for mændenes vedkommende oftest i grupper og uden for hjemmet. Dette betyder, at de er fraværende i familien, da khat'en tygges om natten og khattyggerne derfor sover om dagen. Desuden påvirkes kroppen af misbruget, blandt andet nedsættes den seksuelle aktivitet hos manden. En fraværende mand kan selvsagt skabe frustrationer hos kvinden i et ægteskab. Årsagen til hvorfor ni ud af ti kvinder ikke taler om khatmisbrug, kunne selvsagt være, fordi det ikke har været relevant i forhold til deres skilsmisser. Den eneste kvinde, der taler om khatmisbrug, kommer i løbet af sin fortælling frem til, at mandens khatmisbrug ikke var en medvirkende årsag til deres skilsmisse. Men eftersom det italesættes som et stort og almindeligt problem, undrer det mig, at det ikke har været relevant for flere af mine informanter. Kragegaard byder ind med en generel fortolkning på dette,³⁷ som beskrives under 'forventninger til somaliske kvinder'.

Hvem bryder ægteskabet og hvorfor?

Bort set fra Fadoma, der ikke vil skilles, er det kvinderne selv, der tager beslutningen om at ville skilles. Det vil sige, at det er kvinderne selv, der har bedt om skilsmisse. Ifølge islam er det det kun manden, der har beføjelsen til at realisere en skilsmisse, hvilket vil sige, at han uden hustruens samtykke kan lade sig skille fra hende (Helander 1991:15). I særlige tilfælde har imamen beføjelse til at opløse et ægteskab på vegne af hustruen, hvis visse betingelser er opfyldt herfor (Aisha:114). Derfor kan det være mere besværligt for en kvinde at blive skilt end for end mand.

De interviewede kvinder har generelt ikke mødt accept fra familien, da de ønskede at blive skilt. Nogle af kvinderne har endog ikke fået accept, da de ville giftes. Trods den oprindelige modstand mod ægteskabet

---

³⁶ Khat-tygningen foregår oftest om aftenen og natten, og tager mange timer. Khat'en indtages sammen med store mængder af sodavand eller sukkerholdigt te. Dette resulterer i, at sukkeret gør khattyggeren hyperaktiv og urolig, hvorfor alkohol indtages for at berolige kroppen (Kragegaard 2010, Pedersen & Toudahl, 2009).

³⁷ Det er naturligvis ikke en direkte fortolkning på mine interviewpersoner, da Kragegaard ikke kender disses fortællinger.

ville familien, især mødrene, alligevel have at kvinderne blev sammen med deres mænd uden at blive skilt. De fleste begrundet det med, at familien syntes, at kvinderne havde en god mand, så derfor var der ingen grund til at blive skilt (Sarah:34). Alligevel vælger kvinderne at bryde ægteskabet og hvis det ikke sker med mandens samtykke går de til imamen og får deres skilsmissepapirer.

Størstedelen af kvinderne pointerer det øgede arbejde i hjemmet og den manglende deltagelse af manden, som en af de største årsager til, at de ikke føler ægteskabet som værende velfungerende, hvorfor de ikke ønsker at leve i det. De huslige pligter fra madlavning, rengøring til børnepasning – ved siden af at passe skole eller arbejde – udgør i mange tilfælde en overskuelig og ikke mindst uoverkommelig situation for kvinderne.

”Han vil ikke høre efter. Jeg vil ikke leve mit liv sådan her. Jeg vil ikke blive som en robot, der går rundt og der kommer hjem. Det er mig, der skal købe ind, det er mig, der skal gå op ad trapperne med alle de poser og med børn, det er mig, der skal gå ud og lege med børnene på legepladsen, og det er mig, der skal vaske tøj, det er mig, der skal lave mad. Det kan jeg ikke klare mere.” (Fahmo:100)

”Han ville heller ikke hjælpe med at tage sig af børnene og sådan nogle ting. Problemet er, at i Somalia er det kun kvinden, der laver det hele. Men sådan er det ikke [her]. I Somalia har jeg jo familie og venner. Hvis du ikke har venner og familie, så har du en [manden], der kan hjælpe dig i hjemmet”. (Halimo:70)

Kvinderne føler en stor byrde ved at være uarbejdende og samtidig passe hjemmet med kun lidt eller ingen hjælp, da de i Somalia har været vant til hushjælp samt hjælp fra andre kvindelige familiemedlemmer. Halimo har en forventning om, at hendes mand vil træde ind for den manglende familie og venner, men dette er ikke tilfældet. Der er en generel forventning fra kvindernes side om, at manden netop skal erstatte den manglende hjælp fra familie og hushjælp, men samtidig henviser kvinderne også til manderrollerne i Somalia, hvor de ikke forventedes at hjælpe til i hjemmet med de daglige gøremål. Kvinderne stiller sig uforstående over for mændenes manglende tilpasningsevne i forhold til husarbejdet i Danmark.

Indstillingen til at blive skilt

Som skrevet i problemfeltet er skilsmisse blandt somaliere i Somalia ikke usædvanligt, hvorfor det heller ikke betragtes som noget udsædvanligt blandt somaliere i Danmark (Halimo:73).

”Jeg har mange venner tyrkisk og pakistansk baggrund. De er blevet skilt og de kan ikke få en ny mand. Familien er sure. [...] Når hun er skilt, så er det ligesom hun er død. Somaliske kvinder har ikke det problem, de kan godt vælge at blive skilt igen.” (Sarah:36)

De fleste kvinder synes tydeligvis, at det er i orden at blive skilt og de forventer ikke nogen form for sanktion fra samfundets side. Deres argument for denne holdning bakkes op i en kulturel kontekst og af de

sociale konventioner på dette område, herunder det førromtalte ordsprog, som flere af kvinderne henviser til (Hodan:55, Ayan:6). Desuden støtter de sig op ad forskrifterne i koranen, der ikke forbyder skilsmisse, men tillader det på visse betingelse.

"Religionen siger jo ikke, at man bare kan giftes ud og ind. Men religionen tillader ikke, at man overskrider hinandens grænser og behandler hinanden dårligt. Der har du ret til som kvinde at blive skilt." (Hodan:55)

Citatet af Hodan ovenfor indeholder ikke kun tolkninger af koranen og kulturelle konventioner, men også en argumentation i en religiøs kontekst. Det er her interessant, at flere af kvinderne har tendens til at tage afstand fra arabiske muslimer, som det desuden ses i følgende. *"Det er ikke lige som arabiske kvinder, de bliver aldrig skilt."* (Layla:87). Der ses en tydelig konsensus om, hvorledes de somaliske kvinder tolker skilsmisse i en religiøs kulturel kontekst i forhold til arabiske muslimer. Gennem denne argumentationsform kommer de til at bryde en fordom om undertrykkelse blandt muslimske kvinder. Dog opretholder de fordommen om, at arabisk muslimske kvinder er undertrykte. De distancerer sig hermed fra den arabiske muslimske kultur for at positionere sig som 'frie' kvinder i forhold til majoritetssamfundets standarder.

Hvorfor skilsmisse?

Ovenstående tyder på en konsensus blandt de somaliske kvinder om, at en skilsmisse er en løsning på et ulykkeligt eller uønskværdigt ægteskab. Den mest anvendte begrundelse for at kvinderne vælger en skilsmisse er, at de ikke kan overkomme byrden af at være udearbejdende/studerende og samtidigt passe et hjem på fuld tid uden hjælp fra deres mænd. Denne forventning om at skulle klare det hele selv synes umulig og resulterer i et ulykkeligt ægteskab for kvindernes vedkommende. Det vil sige at majoritetssamfundets moderne familiestruktur kræver deltagelse af manden, hvilket ikke synes aktuelt i de fleste kvinders tidlige ægteskabet. Ni ud af ti kvinder tager selv beslutningen om at ville skilles og sørger for den bliver en realitet. En del af forklaringen på behovet for og ønsket om en skilsmisse omhandler i høj grad kønsroller og forventninger til disse. Adgangen til en skilsmisse sanktioneres ikke kvinderne i sociale og (somalisk)kulturelle kontekster. Kvinderne anvender selektivt kulturelle, sociale og religiøse konventioner og forskrifter som argumenter på forskellig vis i forhold til deres valg. De pointerer desuden en generationsforskel i forhold til udviklingen af skilsmisseraten, da de med deres nye familier og familieformer udtrykker mere 'moderne' forhold sammenlignet med deres mødres generation.

De forskellige perspektiver udfolder sig i forhold til et Somalia-Danmark-forhold, altså i specialets analytiske forståelse i et spændingsfelt mellem traditionalitet og modernitet. I nedenstående kapitel vil der analyseres på disse forklaringer og hvilke betydninger disse har for kvindernes etnicitets- og kønsperspektiver i det omtalte spændingsfelt.

Spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet

Denne analyse har til formål at belyse problemformuleringens anden del – *hvilken betydning har dette brud for kvindernes hverdagsliv set i spændingsfeltet mellem tradition og modernitet?* Hverdagslivsaspektet er som tidligere nævnt et overordnet analytisk redskab kombineret med intersektionalitetsbegrebet. Disse analytiske begreber vil i analysen fungere som redskaber for at fremhæve pointer. Analysen er temainddelt for at kunne belyse og fremhæve pointer i empirien. Temaerne er struktureret til dels i forhold til interviewguiden og til dels i forhold til empirien, hvorfor nogle er baseret på problemformuleringen og den teoretiske inspiration, mens andre er uddraget fra empirien. I de praktiske fortællinger kan det være vanskeligt at adskille temaerne fra hinanden, da indholdet oftest består af emner, som influerer og gensidigt påvirker hinanden grundet deres stærke samhørighed i hverdagslivet. Derfor anvendes følgende temaer som analytiske inddelinger af empirien. Dette har til formål at pille de sammenhængende dele fra hinanden og analyserer dem sammen til en ny helhed med en ny analytisk forståelse.

Traditionalitets- og modernitetsrammen anvendes som en overordnet ramme hvori de analytiske inddelinger er henholdsvis 'Hverdag', 'Etnicitet' og 'Køn'. Det første tema, 'Hverdag', omhandler forskellige sociale relationer som netværk i forhold til familie og venner, hvor sidstnævnte desuden rummer netværk af bekendte og det offentlige system. Derudover indeholder dette tema hverdagslivsbeskrivelser netop for at pointere tilknytningen eller mangel på samme i forhold til det sociale netværk. Det andet tema, 'Etnicitet', indeholder overvejelser omkring betydning af religion og kultur, som synes at være gennemgående og betydningsfulde elementer af kvindernes liv. Ydermere indeholder dette et kulturelt fænomen som sladder samt en identitetsforståelse på baggrund af disse temaer. Traditionalitets- og modernitetsrammen bidrager hermed til at indfange forandringerne, der sker i kultur og religion for kvinderne i en majoritetskontekst. Kvindernes aktive omdefinering af kultur og religions betydning – både den måde de passivt og aktivt ændrer på disse – belyses tydeligt i et traditionalitets- og modernitetsperspektiv. Desuden indfanges forandringerne af forestillingerne om forskellige størrelses uforanderlighed og fasthed i dette tema. Det sidste tema, 'Køn', omhandler forventninger til og opfattelser af somaliske mænds og kvinders kønsroller så vel i den traditionelle som moderne kontekst. Forestillingerne om køn og kønsroller leder hen mod kønsligestillingssynspunkter, som har stor forklaringsværdi i forhold til, hvordan kvindernes forståelse af deres eget og det modsatte køn er samt forklaringer på, hvorfor de har været nødsaget til at gennemgå en skilsmisse. Ydermere indeholder dette tema forventninger til børn, hvori kvindernes perspektiver på køn og etnicitet træder tydeligt frem. Nedenfor fanges analysen an med temaet 'Hverdag'.

Sociale relationer

Denne del af analysen omhandler sociale relationer, som er med til at definere de fraskilte kvinders opfattelse af at blive skilt og være fraskilt. Afsnittet er delt op i henholdsvis netværk i forhold til familie, venner samt kvindernes hverdag.

Familienetværket

Familienetværket må formodes at have stor betydning, da de somaliske kvinder er vant til en kultur med tradition for storfamilier, hvor enten familien er dominerende eller styrende for individet og den enkelte kvindes valg eksempelvis i forhold til en skilsmisse. De fleste kvinder er kommet til Danmark uden deres storfamilie, men moderne teknologi muliggør kvindernes jævnlige telefoniske kontakt til familien verden over. Kvinderne tillader at lade deres mødre udtrykke deres meninger om kvindernes privatliv og især i forhold til ægteskab og skilsmisse. Det lader dog ikke til, at mændene i familien udtrykker deres meninger herom.

"...min mor synes, at jeg skal være tålmodig og være gift med ham, selvfølgelig af navnet, for hvis han går et andet sted, så kan han ikke blive gift. Men mine søskende bor alle sammen her i Vesten, Europa, så de har også et fælles forståelse og et andet forhold til vores kultur end mange andre. Så de sagde til mig, at det er min egen beslutning, men de syntes, at jeg skal blive med ham." (Sagal:19)

Det er ikke kun i forhold til en skilsmisse mødrene har haft noget at sige, mange har også i forbindelse med giftermålet ikke accepteret eller været glade for den mand, som kvinderne valgte (Sagal:27).

Det lader til, at kvinderne har deres selvstændige mening omkring deres valg og accepterer mødrene udtalelser, selvom de ikke følger dem. Afstanden til familien gør det muligvis lettere for kvinderne at træffe valg uden at tage storfamilien i betragtning. Som Sagal desuden giver udtryk for, har hendes søskende været forstående over for den "vestlige" kultur. Mødrene derimod tilhører en ældre generation, som har mindre forståelse for behovet for skilsmisse og konsekvenser heraf. Sarah har endog følt sig alene, da hendes familie og venner ikke ville tale med hende, idet hun valgte at blive skilt fra en 'god mand' (Sarah:33). Aisha har været direkte ligeglad med, hvad hendes familie og venner sagde til valget om at blive skilt og gift anden gang: *"Jeg har tænkt det selv. Jeg og min fremtid. Jeg og mine børn. Hvis min mand er god, så er jeg ligeglad om min familie siger, at han ikke er god." (Aisha:115).*

Kvinderne savner dog tydeligvis familie i andre henseender som eksempelvis samvær i dagligdagen eller hjælp til at ordne daglige gøremål (Halimo:70). Flere af kvinderne kommer fra storfamilier, hvor de har været vant til, at der var familie omkring dem hele tiden. Det er en befrielse for kvinderne ikke at skulle stå til regnskab for deres beslutninger, men samtidig savner de familiesammenholdet, som de blandt andet karakteriserer som den somaliske kultur. Dette indikerer et ambivalent forhold til familie. Kvinderne er på

den ene side "ligeglade" med familiens ønsker og forventninger i forhold til deres skilsmissevalg, som primært er et individuelt valg, men på den anden side savner og ønsker de at opretholde et familiefællesskab i traditionel forstand, hvor der netop ikke er plads til individuelle valg. Her kommer spændingsfeltets realitet til syne, da friheden eller individualismen samtidigt markerer savnet af familien og det kollektive fællesskab.

Venner og bekendte

I netværket af venner og bekendte er det tiltænkt at inddrage forskellige sociale relationer, der ikke er inkluderet i familienetværket. Dette inkluderer så vel den somaliske omgangskreds og netværk, netværket til andre minoriteter, majoriteten som det offentlige system.

Som nævnt kort ovenfor lader det ikke til, at de interviewede kvinder har et stort netværk blandt somaliere i Danmark - og dog. Flere af kvinderne udtrykker, at de ikke har kontakt til andre somaliere højst en lille del af familien og få venner. Dog kommer de i forskellige sociale eller religiøse sammenhænge jævnligt i kontakt med andre somaliere. De udtrykker, at de bevidst fravælger netværket i hverdagen, både grundet manglende tid, men også for at undgå blandt andet sladder. Sagal, Hodan og Halimo omtaler samvær med somaliere som værende belastende nogle gange i forhold til deres prioriteter og overskud af tid (Hodan:67, Halimo:80). Sarah, Aisha og Anab er de få, som har venner med anden etnisk baggrund end dansk eller somalisk (Sarah:39, Aisha:116, Anab:151). Flere af kvinderne nævner, at de har danske venner, men dette viser sig enten at være kollager, som de ikke ses med i fritiden (Hodan:68) eller at det er personer, de har omgås før i tiden i andre sammenhænge, men som de ikke ses med længere (Halimo:74). Fahmo føler mest tilhørsforhold til personer fra USA, hvorfor hun i sin fritid bruger tid på den Amerikanske Kvindeklub i København (Fahmo:107). Lige som Fahmo har Layla også kun 'rigtige' venner i udlandet (Layla:85). Nogle af kvinderne betragter deres børn som værende deres bedste venner.

"Mange somaliere og dansker snakker meget, så derfor vil jeg ikke være sammen med dem. Jeg er bedste venner med mine børn, de er mine rigtige venner." (Layla:92)

"Jeg er rigtig gode venner med mine børn. De venner jeg har, det er mine børn. Jeg snakker med dem. Det er mig, der bestemmer [...]jeg er mor og de skal høre efter mig." (Sarah:38)

Som ovenstående citater antyder, betragter nogle af kvinderne deres børn som deres bedste (og eneste) venner. Dog er de disse former for venskaber ikke ligeværdige da magtforholdet mellem forælder og barn eksisterer. Kvinderne vælger muligvis ikke at have venner for at undgå nogle problemer, som blandt andet omtales i afsnittet om sladder.

Mødet med institutioner

Kvindernes møde med de omkringliggende samfund og dets institutioner har en negativ karakter i form af den i problemfeltet omtale negative omtale af somaliere generelt i medierne. Sagal forsøger at tilpasse sig for at bevare respekten trods sin somaliske baggrund (Sagal:21). Sarah har oplevet den kommune, hun tidligere boede i *"ikke kunne lide udlændige"* (Sarah:48). Hodan bliver forvekslet med en rengøringsassistent på sygehuset, hvor hun arbejder som sygeplejerske (Hodan:61). Disse erfaringer indikerer kvindernes konstante negative modtagelse fra majoritetssamfundet, hvor kvindernes udtryk af deres etnicitet mødes med fordomme.

Den kedelige hverdag

Uanset om kvinderne er enlige mødre eller har giftet sig på ny, beskriver de alle deres hverdag som værende travl og at der ikke er 'timer nok i døgnnet' til alle de ting, de skal og vil nå. Flertallet af disse kvinder har heller ikke tid eller lyst til at ses med andre somaliere eller venner generelt i hverdagen.

"Faktisk er min hverdag lidt kedelig. Vi kigger på hinandens øjne. Ja, jeg afleverer børnene, så går jeg i skole og bagefter kommer jeg hjem og laver mad, rydder op og sådan nogle ting. Så henter jeg dem bagefter, giver dem mad, hjælper dem med lektier, snakker med dem og sådan nogle ting. Når klokken er 7 senest, så sover de. Det er jo kun mig, så jeg har ikke noget at lave, så jeg gøre rent igen og laver mad til i morgen og sådan nogle ting. Bagefter laver jeg mine lektier. Der er ikke så meget." (Halimo:75)

"... vi kommer hjem, vi spiser og børnene er lidt trætte, så sover vi alle sammen. Vi vågner klokken 6 om morgenen, så laver vi morgenmad, vi spiser og jeg afleverer børnene til vuggestue eller børnehave. Så kommer jeg hjem igen, rydder op og lave lidt. Så kommer jeg tilbage, laver mad og henter mine børn igen." (Layla:93)

Kvinderne synes ikke at have noget i mod den manglende eller lille kontakt til det somaliske netværk, hvilket muligvis skyldes betragtningen ovenfor. Halimo beskriver sin hverdag som *"kedelig"*, da den er triviell og rutinepræget. Hodan beskriver også sin hverdag som rutinepræget og weekenderne som en opsamling på de opgaver, hun ikke nåede i løbet af ugen, det vil sige også hverdagsrutiner i weekenden (Hodan:68). For disse kvinder vækker hverdagen absolut ingen begejstring, da der ikke er tid til andet end huslige pligter og børn. Der anes en vis følelse af ensomhed blandt disse kvinder i forhold til kontrasten i form af familielivet. Dog giver Fahmo, som er gift, også udtryk for, at hun har en rutinepræget hverdag (Fahmo:110), selvom hun har en medhjælpende mand i hjemmet.

Hverdagslivet

I en traditionel somalisk betragtning er storfamilien en vigtig del af individets liv. Men da interviewpersonerne er kommet til Danmark uden storfamilien har dennes betydning ændret sig. Trods den jævnlige kommunikation, som de fleste kvinder har, er de fast besluttet på at følge deres egne normer.

Netværket af venner og bekendte synes at bestå af enten andre somaliere eller ingen. Nogle af kvinderne beskriver endda deres børn som deres bedste venner på grund af mangel på tid og tillid til andre mennesker. De fleste kvinder udtaler, at de ikke har tid til at netværke eller socialisere i hverdagen og weekenden bliver en opsamling af de ting, der ikke blevet nået i hverdagen. Derfor bliver hverdagen nemt rutinepræget, trivielt og kedeligt. Dette kommer til udtryk især ved husarbejdet, som er trivielle pligter, der 'gøres alene' og uden hjælp. Mødet med majoritetssamfundets institutioner er ofte et udtryk for de fordomme, som kvinderne oplever om sig selv fra majoritetssamfundets side. Gennem disse positioneres kvinderne som udlændige, der ikke forventes at være integrerede i majoritetssamfundet.

Etnicitet

Religion og kultur synes at være betydningsfuld om ikke dominerende i hverdagen for de interviewede kvinder. Kvinderne har i mange tilfælde svært ved at adskille disse to størrelser, men i andre tilfælde giver det mening for dem, netop at adskille dem. Jeg har valgt at adskille religion og kultur ved at fremhæve elementer, som i en analytisk forståelse knytter sig til hver sin størrelse, men udgangspunkt i kvindernes egne opdelinger.

Den muslimske religion

Samtlige kvinder er troende og praktiserende muslimer, de går med tørklæde³⁸ og giver udtryk for i mange henseender at leve et liv tro mod islam. Hvorledes de tror og praktiserer deres tro er dog forskellig. De giver alle udtryk for, at deres potentielle mænd SKAL være muslim, nogle kunne forestille sig at gå på kompromis med etniciteten (Sagal:20, Sarah:35, Mulki:107). Tørklædet, som i mange tilfælde er et ydre symbol på tilhørsforholdet til religionen, beskriver kvinderne med en tydelig understregning, er et frivilligt tilvalg. Nogle af kvinderne har ikke altid gået med tørklæde. De, der ikke har gjort det tidligere, er dog begyndt med det i forbindelse med ægteskab eller børn (Mulki:105) eller endnu senere på opfordring af deres børn (Anab:149). Sarahs børn går ikke længere med tørklæde, men forventer, at Sarah gør det (Sarah:38). Kvinderne lægger vægt på, at det er grundet forskrifter i koranen, at de bærer tørklæde, men forholdet til dette er forskelligt.

"Når jeg gå ind i byen, så kan jeg ikke have en stor [tørklæde] [...] det er for meget. Men når du går ind i samfundet og har så meget tøj på, så er det ikke så velset, tror jeg ikke. Folk har også forbehold. [...] Hvis jeg bare tildækker mig og kroppen, så er det lige meget om jeg tager en tynd eller tyk på. I de store, kan jeg ikke bevæge mig, jeg føler, at den forhindrer mig."
(Sagal:21)

³⁸Formerne af tørklæderne er forskellige.

Sagal, som har gået med tørklæde, siden hun var ung, tænker på andres opfattelse af hende uden for hjemmet samt det praktiske ved at bære tørklæde. Hun synes bedst om hijab, men det er eksempelvis upraktisk for hende, når det "fylder" så meget. Samtidig er det vigtigt for hende, at både minoritets- og majoritetssamfundet anser hende som en respekteret kvinde. Hun går på kompromis med tørklædets form i forhold til at blive respekteret. Men hun går ikke på kompromis med sin religion, da hun med sin egen tolkning overholder forskrifterne. Her ses en ambivalens i forhold til religionen og majoritetssamfundets normer for respekt. Men Sagal prøver at kombinere disse på en måde, som hun kan legitimere i det somaliske og i majoritetssamfundet.

Sarah er begyndt at gå med tørklæde på opfordring af børnene, men kun uden for hjemmet. *"Nej, altid når jeg er hjemme, så tager jeg det af, om der så er mænd eller kvinder. Når jeg går ud, så tager jeg tørklæde på"* (Sarah:37). Hjemmet er Sarahs domæne, selvom der er mænd i huset³⁹. Her tolker hun islam i forhold til sine egne behov, muligvis fordi hun ikke altid har gået med tørklæde. Hun er dog bevidst om, at det er vigtigt at bære tørklædet udendørs. Sarah giver som samtlige kvinder også udtryk for, at hun beder 5 gange dagligt. Hun havde dog glemt det, da jeg skulle interviewe hende, men normalt husker hun det (Sarah:48). Hodan understreger frivilligheden omkring at bære tørklæde (Hodan:78f), som er et udtryk for, at man ikke nødvendigvis er 'meget' religiøs, hvis man bærer tørklæde, og samtidig tager hun afstand fra tvang som nødvendigvis tilhørende en religiøs familie. Hodan understreger, at det er religiøse og ikke kulturelle hensyn, der er i højsædet, hvad angår tørklædet, det samme mener Layla (Layla:91, Hodan:78). Fahmo gør dog tørklædet til en afrikansk/somalisk tolkning af islam, men på betingelse, koranens forskrifter.

"den måde jeg har tørklæde på det er ikke noget med en islamisk måde eller en arabisk måde. Jeg tænker bare, at det bedste er, at man ikke viser sin krop. Hvordan man gør det, det må være op til dig. [...] Det tørklæde jeg har, det tror jeg er et afrikansk tørklæde, farve eller i hvert fald den måde, somaliere har tørklæde på i Somalia.. [...] jeg tror selvfølgelig også på islam. Det er mig og det er det vigtigste for mig, og jeg har besluttet det." (Fahmo:105)

Islam som argument

Religionen er en integreret del af kvindernes hverdag, hvorfor det kan være svært at adskille den fra andre hverdagslementer. Den bruges som argument for (religiøse)handlinger og (religiøse)tanker. Et ofte anvendt argument er *"Det står der i koranen"*. Med dette fraskriver de sig ansvaret for handlinger, men legitimerer dem i forestillingen om en god muslim. Fahmo mener, at man kan forene majoritetens normer i en muslimsk kontekst i forhold til eksempelvis universelle emner som kærlighed.

³⁹ Ifølge islam, bør kvinden ikke vise sig uden tørklædet over for andre mænd end sin familie og mand – også i sit eget hjem.

"... at vi ikke må have kærester i forhold til vores religion. Det har ikke noget med kultur at gøre, et er religion. Men jeg må forklare hende, at man godt må have kærester, [...], men [...] på den muslimske måde." (Hodan:62)

I ovenstående forklarer Hodan, at normer fra majoritetssamfundet kan gøres på en anden måde i den muslimske kontekst, og at det i sidste ende er det samme, man får ud af det. Den samme selvstændige tolkning og omfortolkning af måden, hvorpå tingene gøres i majoritetssamfundet, findes hos Fahmo (Fahmo:105).

Halimo (Halimo:77) og Sarah tolker islam som en fralæggelse af ansvar for, hvad der kan ske i deres liv, da deres liv *"ligger i Allahs hånd"*. Sarah tror på skæbnen og er derfor afslappet med hensyn til livets glæder og udfordringer.

"...danske kvinder er uheldige, fordi de aldrig slapper af. [...] På en måde er det synd for hende, at hun arbejder så meget, men det er godt for hendes krop, fordi hun holder sig i gang. [...]...danskeren tænker, at hendes liv ligger i hendes hånd. [...] Vi kan bare sige, Allah, du giver mig penge, jeg sidder bare." (Sarah:45).

Den 'somaliske' kultur⁴⁰

Ifølge kvinderne lægger den islamiske religion vægt på kvindens værdighed. Dette tolkes blandt andet igennem hendes anstændighed defineret ud fra den traditionelle somaliske kultur. For de fleste af kvinderne har den somaliske kultur stor betydning. Det er igen meget forskelligt, hvordan de definerer den somaliske kultur afhængigt af konteksten.

Oftest taler kvinderne om kultur i en familiær kontekst, det vil sige i forhold til kønsroller og arbejdsdeling. I følgende bliver kvindernes overordnede kulturbetragtning analyseret. Som skrevet i ovenstående afsnit kan kultur og religion være vanskelige at adskille, dog er skilsmisse tilsyneladende en del af den somaliske kultur, der ikke ligner andre muslimske kulturer på dette område. Det at blive skilt er *"...ikke et problem. Når en somalisk kvinde er skilt fra sin mand, kan hun hurtigt blive gift med en anden mand. Det er ikke lige som arabiske kvinder, de bliver aldrig skilt."* (Layla:87). De somaliske kvinder synes at udtrykke en vis forskel mellem dem og andre muslimske kvinder, altså arabiske kvinder. De lægger vægt på at beskrive en mere 'kvindevenlig' og 'kvinderespekterende' kultur blandt somalierne sammenlignet med den arabiske kultur. Kvinden betragtes ikke som *"død"*, hvis hun lader sig skille. De lægger vægt på, at kvinden kan bestemme over sit liv og være selvstændig, stadigt i et modsætningsforhold til de arabiske muslimske kvinder. *"Jeg er ikke araber. Jeg er somalier. Jeg kan godt blive skilt fra 10 mænd. Jeg er ligeglad."* (Aisha:116). Herved

⁴⁰ Den somaliske kultur er her defineret ved den traditionelle somaliske kultur, som kvinderne husker den fra Somalia.

forsøger kvinderne at eliminere fordommen om kvindeundertrykkelse i islam – i hvert fald for somalieres vedkommende - og samtidig positionerer sig selv som frie og selvstændige i kontrast til arabiske kvinder. Denne interne etniske differentiering gør, at kvinderne fremstiller sig selv som stærke muslimske kvinder i modsætningsforhold til arabiske kvinder.

Anab beskriver kernefamilien som tilholds- og tilhørsstedet for somaliske kvinder. Livet for dem foregår inden for hjemmets grænser og fællesskabet opretholdes her (Anab:143). Individet udfoldes – foruden på arbejdspladsen og i skolen - inden for familiefællesskabets fysiske og sociale rammer. Anab anser den somaliske kultur fra en traditionel kontekst, hvor familien er det vigtigste for individet. Kulturen blandt somaliere i Danmark lader kvinderne ikke til at betragte som en del af den rigtige somaliske kultur, men som triviell hverdag. Den somaliske kultur er en reference, som kvinderne henviser til i forhold til hvilke normer og traditioner, der skal følges, men den anses ikke som en konstant udviklende somalisk kultur i majoritetskonteksten. Det vil sige, at kvinderne ikke lader til at tage ændringerne af den traditionelle somaliske kultur i løbet af årene i Danmark i betragtning.

Der er dog et fænomen, som kvinderne anser som en 'igangværende kulturel proces', nærmere fænomenet sladder. De skildrer sladder som værende en del af den somaliske kultur, som ikke eksisterer hos majoriteten. Fænomenet tydeliggør kompleksiteterne i kvindernes forståelse af somalisk kultur i en majoritetskontekst. Nedenfor analyseres forståelser og oplevelser af sladder i deres variationer.

Sladder⁴¹

Som skrevet i feltbeskrivelserne benægtede nogle af kvinderne, at sladder eksisterede blandt somaliere, hvorimod størstedelen af de kvinder jeg interviewede anerkendte fænomens eksistens. De somaliske kvinder synes at have et solidt netværk blandt somaliere⁴² med jævnlig kontakt. Samtlige interviews, jeg gennemførte, blev afbrudt af enten en anden person, der var til stede, eller af et telefonopkald. Den konstante kontakt vidner om et solidt netværk, men hverken formen eller indholdet har jeg belæg for at udtale mig om. Dog er de interviewede blevet spurgt til sladder og dennes relevans. Sladder kan være med til at skabe et tæt sammenhold blandt minoriteter, men også begrænse individer i gruppen i forhold til at udfolde sig i mod gruppens normer og værdier (Gluckman 1963:309).

⁴¹ Jeg kunne have valgt at placere dette afsnittet om sociale relationer, men vælger at placere det i dette her, da kvinderne betegner og omtaler sladder som "*somalisk kultur*" altså et fænomen, der ikke eksisterer i den 'danske kultur'.

⁴² Grundet min korte periode i felten, har jeg ikke kunne fastslå hvorledes dette netværk fungerer

"Det [sladder] kan jeg ikke lide. Det er kultur for somaliske kvinder." (Sagal:25). I Sagals forståelse betragter hun sladder som et kulturelt fænomen, hvor Ayan er mere diplomatisk (Ayan:6). Nogle af kvinderne mener, at der bliver sladret om generelle emner som eksempelvis når personer ikke følger de somaliske samt muslimske normer og værdier. Sagal og Sarah har oplevet sladder om dem grundet deres handlinger i det offentlige liv. Sagal bliver sladret om med 'beskyldninger' som: *"Hun tror hun er dansker"* og *"Hun har aldrig tid til at træffe andre somaliere"* (Sagal:26). Sagal engagerer sig i forskellige aktiviteter, der er tidkrævende, hvorfor hun ikke har meget tid til at ses med de somaliske kvinder. Hun føler sig nogle gange så belastet det forventede samvær, at hun siger *"...jeg er død i dag eller jeg er træt"* (Sagal:27). Hun bliver nødt til at bruge så stærke metaforer for at afvise kvindernes kontakt. Hun risikerer, at bliver fornærmet, da de forventer, at hun har tid til dem. Samtidig bliver der sladret om, at hun er *'ude efter deres mænd'* (Sagal:18), da hun er en enlig fraskilt kvinde og samtidig er udadvendt. Sarahs udadvendthed gavner hende ikke i forhold til at undgå sladder. Hun bryder sig ikke om sladder og vælger derfor at være venner med mænd i stedet for kvinder (Sarah:40). Sarah går desuden meget op i sit udseende, hvilket giver andre anledning til at sladder, da hendes anstændighed som mor og kvinde kan betvivles herigennem. Den enlige kvinde - trods accepten af at være fraskilt - anses som en trussel mod andre kvinders ægteskab, i det hun kan betragtes som løssluppen, hvis hun ikke opfører sig anstændigt.

Sladdereren kan også omhandle skilsmissem, det vil sige, hvem bliver skilt, hvorfor bliver de skilt og hvem fejlede. Eksempelvis syntes Ayans omgangskreds, at det var synd for hende, da hendes mand var grund til skilsmissem (utroskab). Derfor bliver der sladret om manden og hans nuværende antageligt ulykkelige ægteskab og 'liv i helvede' (Ayan:8). Hodan fortæller, at det vigtigt at gå fra hinanden på en anstændig måde, så folk netop ikke taler om det. Hun mener, at det var måden, de gik fra hinanden på, der ikke gav mulighed for at sladre (Hodan:67).

Oftest betragtes sladder som et negativt fænomen i kvindernes univers, men Hodan påpeger dog som den eneste, at sladder også kan være positiv. Eksempelvis taler somaliere om, at hun er i stand til at hjælpe dem med forskellige ting. Dette betragter hun som en form for positiv sladder, da det er god snak om hendes kompetencer og gode hjælpsomme personlighed, altså en "ressourceperson" (Hodan:67).

Det er oftest kvinderne, der bliver beskyldt for at sladre. Sarah siger således:

"...jeg stoler mere på mændene end damerne, de er min bedste venner. Når jeg snakker med dem [kvinderne], så kan de godt snakke bag om ryggen på mig. Jeg kan godt lide mænd, for mændene snakker ikke. De kan ikke snakke bag om din ryg."(Sarah:40)

Der synes at være konsensus om dette emne, hvor kvinderne oftest anvender 'kvinder' og 'sladder' i samme sætning (Fahmo:108f). Samtlige kvinder er enige i, at der sladres om alt blandt somaliere og

samtidig lader de sig ikke påvirke af sladderen eller den potentielle sladder om dem, da de er 'lige glade' (Sarah:37-40, Hodan:67, Halimo:80, Fahmo:108, Aisha:117).

"Der er faktisk mange, der sladrer. Hvis du siger et ord, så bliver det til nogle ord, du slet ikke har sagt. Faktisk er der mange, der er bange for det, men heldigvis er jeg det ikke. Jeg blander mig ikke med mange somaliere og sådan nogle ting, jeg har få venner." (Halimo:80)

Dette kunne muligvis være påvirket af mange af kvindernes mindre sociale kontakt med andre somaliere. Trods et omfattende bekendtskab med mange somaliere, omgås de fleste af kvinder ikke med andre somaliere end deres familie. Den fælles konsensus omkring at være ligeglad med sladder skyldes muligvis, at man ikke engagerer sig i det somaliske netværk. Jo tættere netværket kommer på en, des mere betyder det formentlig også og des mere bestræber man sig på at følge normerne for at opnå tilhørsforhold til samt anerkendelse fra fællesskabet. Disse kvinder synes at distancerer sig fra netværket på det private plan, hvorfor også en negativ sladder ikke synes at påvirke dem, da de alligevel ikke kommer til at høre, hvad der bliver snakket om.

"Først og fremmest er jeg er somalier"

I dette afsnit vil jeg belyse kvindernes opfattelse af etnicitet og tilhørsforhold. Det står tydeligt frem, at størstedelen af de interviewede kvinder betragter sig selv som somaliere (Sarah:49, Hodan:58, Layla:91, Aisha:123). Dog kommer dette til udtryk i modifikationer af somalier-identiteten. *"Jeg vil sige en somalisk... men alligevel én, der kommer ind i andres liv."* (Halimo:81). Med dette mener Halimo, at hun er i stand til at tage noget til sig og involverer sig i andre ikke-somalieres liv trods sin faste somalier-identitet.

"Først og fremmest er jeg somalier. Jeg kan ikke sige, at jeg er dansker. Der er også en dansk måde, man er på. Når man bor her og taler sproget, er en del af det danske samfund og kultur, så bliver man også en del af Danmark. Men i mit hjerte er jeg i hvert fald somalia-american." (Fahmo:105)

Fahmo kan ikke relaterer sig til den måde at være dansker på, som hun ser hos danskere. Selvom hun dog er klar over, at hun er en del af majoritetssamfund i hverdagen, er hun af "hjertet" ikke dansker eller dansk-somalier. Hendes tilhørsforhold til USA gør, at hun altid vil være somalisk-amerikaner næstefter 'somalier'.

Kvindernes definition af en dansker er i høj grad baseret på traditionalitets- og modernitetsskildringer.

"...danskere er meget egoistiske. De tænker kun på sig selv, ikke også. I Afrika er de mere ordentlige, selvom de ikke har nogen, så vil de bare tale med dig. I Danmark er det kun me, me, mig, mig, mig og kun mig.[...] I Afrika, hvis man har et brød, kan man godt spise det selvom man er 11 eller 12 personer." (Anab:152)

Anab udtrykker således den tydelig forskel på somaliere og danskere i form af individualismen, som kommer til udtryk i et egoistisk modstykke til den somaliske fællesskabsfølelse. Samtidig erkender hun, at livet i Danmark har ændret på hende grundet tilpasningen til 'danske forhold', som hun beskriver det.

"Vi er lidt lukkede mennesker. Det er ikke kun de etniske danskere, det også os. Jeg tror, det er fordi vi har integreret os og lært den der adfærd eller atmosfære, den danske befolkning bor i. Vi begynder at ligne det danske. Det der også er forskelligt er, at jeg i starten hilste på alle og endda inviterede alle på kaffe. [...]Nu inviterer jeg kun dem, jeg kender. Jeg inviterer ikke folk fra gaden. Men i starten kunne jeg godt finde på at invitere alle..."(Anab:152)

Samme forståelse af den 'danske mentalitet' som egoistisk spores hos Sagal, hvis datter stiller spørgsmålstejn ved, at Sagal sender penge til sin familie i Somalia. Sagal betegner sin datter som 'dansk' og 'egoistisk', da hun ikke kan forstå Sagal intention med at sende penge til familien (Sagal:25). Kvinderne ser også majoritetssamfundet som værende moderne og egoistisk. Kvinderne synes at anskue egoisme og individualisme som to sider af samme sag og som noget negativt. Det somaliske netværk derimod anses som værende traditionelt og fællesskabsorienteret. Trods deres kritik af dette i forhold til forskellige punkter som eksempelvis manglende ligestilling og afhængig af mænd, holde de alligevel fast på den traditionelle somaliske kultur, som den rigtige.

De somaliske kvinder har stereotype forestillinger omkring henholdsvis en somalisk kultur, en dansk kultur og en somalisk kultur i Danmark. Ayan har et stærkt billede af, at de to kulturer ikke kan forenes, men skal holdes adskilt, for at få det til at fungere. Hun mener helt klart, at det er vigtigt for hende at beholde 'sin' kultur og ser ikke sig selv som værende en del af den danske kultur.

"Man skal ikke blande [kulturer], for det er deres og det er vores. Fordi når vi kommer til Danmark, så skal vi ikke blande meget af vores kultur og vores religion. Vi skal beholde vores tradition og kultur. Men vi kan godt mødes og pjatte og snakke med hinanden, men så skal vi også skilles." (Ayan:12)

Samtidig anerkender hun forskellene i de to kulturer – *"Den danske kultur er meget åben, vores kultur er meget lukket."* (Ayan:12) – men tager højde for, at hendes børn bliver påvirket af den danske kultur, mere end hun ønsker det. Andre mener til gengæld, at de har taget meget af det danske til sig. *"Det er samfundet og den kultur i det land, du bor i. Det omformer dig og giver dig din personlighed. Der er meget demokrati her i Danmark og det er jo en demokratisk proces jo."* (Sagal:24). Sagal står også ved, at der sker en forandring fra at komme fra Somalia til Danmark, man bliver *'rykket 500 år frem i tiden'* (Sagal:28) og der er rigtig mange ting, man skal tage stilling til og tilpasse sig. Sagal beskriver, at forandringen kan føles som et "ryk" og ikke en overgang. Som kvinderne beskriver det, kommer de fra en kultur eller et samfund, hvor normer og værdier er gammeldags og traditionelle (Halimo:79f, Anab:136).

"Altså, når man kommer her, så er man på herrens mark. Vi bliver gift og samfundet starter med, at sende børnene i vuggestue. [...] Den somaliske kvinde har kulturen for sig selv, ellers må hun følge med i resten af samfundet, på sprogskole osv. Så med sproget, så er det måske naboerne, der hjælper dig eller dine børns venner. Det ændrer sig automatisk. Uden man opdager det." (Sagal:25)

I ovenstående citat taler Sagal om en tilpasning, der kommer stille og roligt for kvindernes vedkommende.

Den tidligere omtalte generationsforskel ses også i forandringerne fra Somalia til Danmark (Hodan:56). Nogle af kvinderne kunne dog tænke sig at blive hjemme, hvis de altså boede i Somalia. Men her er tendensen, at de gerne vil arbejde, da de alligevel ingen børn har at passe. *"De andre går i skole eller børnehave, hvad skal jeg lave derhjemme?" (Layla:87)*

Etnicitet

Ovenfor er de interviewede somaliske kvinders forhold til religion, kultur, sladder, tilhørsforhold samt forandringer fra det somaliske til det danske beskrevet. *"Kultur og religion er meget det samme, når man tænker kultur, tænker man også religion. Det der med, at vi ikke må noget. Så kultur og religion hænger meget godt sammen." (Ayan:12)*. Koranens forskrifter samt kulturens normer og værdier synes at styre kvindernes hverdagsliv og bliver brugt som enten undskyldning eller argumentation for deres handlinger i hverdagen. I de fleste tilfælde har religionen højere rang end kulturen, men i andre tilfælde modificeres dette. Eksempelvis er skilsmissemis et kulturelt fænomen blandt somaliere, som ikke fuldstændigt bakkes op omkring af religionen, men alligevel tolkes opbakningen frem heri. Det vil sige, at man ikke kan gifte sig 'ind og ud', men hvis manden ikke tilfredsstiller konen på alle mulige måder, herunder seksuelt, og hun derfor bliver 'ulykkelig', har konen ret til at blive skilt.

De interviewede kvinder lader til at savne en vis form for tilpasning til den nye situation i Danmark for deres mænds vedkommende. Kvinderne synes at have påtaget sig den nye pligt at være udearbejdende og medforsørgende samtidig med, at de tager sig af pligterne i hjemmet. Mændene derimod synes efter kvindernes beskrivelser ikke at have tilpasset sig den nye situation, hvorfor de muligvis ikke arbejder eller bidrager til de hjemlige gøremål. Den høje skilsmisseprocent ses af nogle kvinder som værende en del af den tidsmæssige udvikling og ikke nødvendigvis grundet et nyt liv i Danmark. Hodan påpeger, at der også er flere skilsmisser i Somalia end tidligere. Der lægges af flere af kvinderne vægt på, at den økonomiske uafhængighed er en vigtig grund til, at nogle kvinder bliver skilt. Individualismen 'rammer' også disse kvinder og med opbakning i den somaliske kultur og koranen, ser de en mulighed for at 'realisere' eller 'frigøre' sig selv gennem en skilsmisse i overensstemmelse med Giddens' betragtning om det rene forhold. Derfor laver de deres egne tolkninger og modifikationer af 'den somaliske kultur'.

Sladder udgør for kvinderne det åbenlyse element af den somaliske kultur som er under udvikling. De mener klart, at sladder er med til at påvirke dem, som indgår i de kredse, der sladres i. Kvinderne selv forsøger for så vidt mulig at holde afstand til disse kredse, trods det er uundgåeligt i forhold til deres position som ressourcestærke somaliske kvinder, der kan hjælpe ressourcetsvage somaliske kvinder/familier.

Kvinderne skaber et modsætningsforhold mellem det danske og det somaliske. Det somaliske får i høj grad forrang for at være 'det korrekte'. Langt størstedelen af kvinderne ser sig selv som somaliere, dog med modifikationer. De somaliske etnicitet er vigtigt for kvinderne, da de er blevet opdraget med en somalisk kultur og synes, den er den rigtigste, hvorfor de gerne vil efterleve og videregive denne. Den ideelle forestilling om, hvad somalisk kultur er, gør det vanskeligt at praktisere den rene form af denne i Danmark. Kvinderne modificerer dette princip i praksis, men de forholder sig stadig til den ideelle somaliske kultur, da denne udgør deres kulturelle referenceramme.

Kønsopfattelser

Kønsopfattelser har en stor vægt i dette speciale, hvilket er tydeligt i empirien. Kvinderne har tendens til at lægge stor vægt på kønsroller og de forskellige forståelser og definitioner af disse. Desuden er de for kvinderne afklarende argumenter i forbindelse med en skilsmisse. Jeg vil i nedenstående analyse inddele afsnittene i forventninger til mænd, forventninger til kvinder samt holdninger til børn. Under disse overskrifter vil jeg analysere kønsrolleopfattelser.

Forventninger til en somalisk kvinde

Det træder tydeligt frem, at kvindernes forestillinger om, hvilke kvaliteter en typisk somalisk kvinde besidder, er en stærk personlighed og selvstændighed. Kvinderne beskriver oftest sig selv i en traditionel somalisk kontekst, hvorfor kontrasten til at bo i Danmark træder klarest frem i en teoretisk optik, som her er repræsenteret ved traditionalitet og modernitet.

Som nævnt adskillige gange ovenfor ser de interviewede kvinder sig selv og somaliske kvinder generelt som 'stærke'. Dette er et hyppigt anvendt ord blandt de somaliske kvinder og i sammenhænge, hvor der tales om somaliske kvinder.

"Stærke kvinder, hvis de bliver skilt, så har de deres mål. Vi går i gang med hvad vi vil, vi passer vores børn godt. Vi tænker slet ikke, at vi mangler en mand i vores hus. Overhovedet ikke." (Ayan:7)

Ayans udtalelse er et typisk eksempel på 'stærke somaliske kvinder', som de fleste interviewede kvinder fremstiller det. Når kvinderne bliver bedt om at definere en typisk somalisk kvinde, definerer de hende

oftest ud fra enten et traditionelt somalisk perspektiv eller ud fra opfattelser af sig selv (Sagal:25, Sarah:41, Layla:89, Anab:144).

"En somalisk kvinde, hun er meget dygtig. [...]... selvstændig. Hun er ikke afhængig af manden. Hun ved hvad hun vil. Hun er en meget bestemt dame, hun bestemmer selv hvad hun vil. Der er stærke damer, og så er der nogle, der er meget afhængig af manden, ikke også. Men vi kender vores mål og hvor de er." (Ayan:10)

"Somaliske kvinder er stærke, de er ikke ligesom andre [arabiske] kvinder. Hun passer børn, laver mad, går på arbejde. Jeg går også på arbejde lørdag og søndag i en klub, det er selvfølgelig også arbejde. Jeg passer 5 børn, laver mad, rydder op og rengøring. Uden at stresse! Somaliske kvinder er simpelthen så stærke. Selvom de har 10 børn, 5 børn, 8 børn, så kan de klare sig selv. Det er meget sjældent, at en somalisk kvinde går til lægen og siger, at hun har hovedpine eller stress eller har depression fordi hun er så stresset." (Aisha:123)

"Selvstændig", "stærk" og "målrettet" er ord, der beskriver uafhængighed og evnen til at kunne overskue og håndtere enhver situation herunder at tilpasse sig levemåden i Danmark og gennemgå en skilsmisse. Udover personlige egenskaber nævnes også kompetencer inden for husholdningen. Disse kompetencer, som madlavning, rengøring, børneopdragelse og -pasning med videre, synes at være tilknyttet den traditionelle kvindekønsofattelse. Kvinden forventes at besidde disse kompetencer, idet det ikke forventes eller ønskes i en traditionel forstand, at manden skal besidde disse. Tålmodighed (Sagal:17), som af kvinderne beskrives om værende en traditionel dyd, tages der i de fleste tilfælde afstand fra og det anses som en modsætning til selvstændighedsbegreberne.

Hustru og mor

De somaliske kvinder italesætter to dominerende roller, henholdsvis hustru- og moderrollen, som værende de to vigtigste roller for en kvinde. At være et individ i sig selv betragtes ikke som vigtigt eller passende, da funktionen anses at være en modsætning til de ønskværdige traditionelle forventninger. Hustru- og moderrollerne er udtryk for den kollektivistiske betragtning af familien og opretholdelsen af denne. 'Bestyreren' af familien sørger for, at *"familien hører sammen."* (Fadoma:129). Denne rolle giver et stort ansvar for kvinderne i hjemmet, men samtidig fratager den selvstændighed uden for hjemmet ifølge Ayan:

"Hvis jeg skal være ærlig, og hvis jeg var i Somalia, så ville jeg være en husmor. Jeg gider ikke arbejde. Mændene sørger for alt, så jeg får alle ting. Jeg har ansvaret for lejligheden og børnene. Men her i Danmark er det så svært. Man kan ikke leve med en indkomst, du skal have to indkomster. Så jeg er nødt til at stå op og gå på arbejde, og finde arbejde. Men jeg har lært mange ting efter jeg er kommet på arbejdsmarkedet." (Ayan:9)

Ayan ville have ønsket at være hjemmegående, hvis hun boede i Somalia. Dette skyldes muligvis den somaliske tradition omkring arbejdsfordelingen mellem mænd og kvinder. Mange andre kvinder fortæller desuden om, at de formentlig også ville have været hjemmegående, hvilket kan være forårsaget af, at de

ikke i lige så høj grad bliver uddannet som mændene. Nogle af kvinderne tænker, at det ville være rart at gå hjemme med familien hele dagen, mens andre påpeger afhængigheden af manden og konsekvenserne af denne afhængighed som noget negativt:

”En kvinde i Somalia, det er ikke hende, der bestemmer. Hun følger bare med. Hvis hun bor derhjemme er det forældrene og hvis hun bliver gift, er det manden, der bestemmer. Hvis hun ikke er gift, så er det brødrene, der bestemmer. Hun har ikke noget at sige selv.” (Sagal:25)

Den økonomiske afhængighed af manden grundet kulturelle normer og strukturer gør, at kvinderne ikke kan udfolde sig på de måder, de ønsker. Da manden tjener pengene, er de nødt til at føje sig for hans beslutninger, trods de i dagligdagen tager beslutninger, som får familien til hænge sammen. Derfor udtrykker Sarah også, at det er vigtigt *”at damerne skal lave noget, have ansvaret for sig selv. Hun har hendes mand til at forsørge hende, men skal også lave noget personligt.”*(Sarah:48). De somaliske kvinder i Danmark har i modsætning til i Somalia større mulighed for at komme ud på arbejdsmarked og derigennem blive økonomisk uafhængige. Som Ayan giver udtryk for, er det i Danmark en nødvendighed, at kvinderne også arbejder, da det for det første er svært at få økonomien til at hænge sammen med én indkomst og for det andet, at man slipper for offentlige ydelser og kontakt med kommunen på den måde (Ayan9:). Sagal pointerer, at grunden til dette blandt andet kan være, at pigerne i Somalia ikke i så høj grad som drengene blev uddannet, hvilket betyder, at kvinderne ikke havde let ved at få arbejde (Sagal:21), så derfor forventede Sagal ikke hun skulle arbejde.

Generelt mener de somaliske kvinder, at det ikke er 'godt at være alenemor' (Fahmo:101). Flere af mødrene til de interviewede har rådet dem til ikke at blive skilt. Trods dette har samtlige kvinder været alene med deres børn på et tidspunkt i deres liv. Dette synes at bunde i et økonomisk perspektiv, hvor mændene var forsørger, og hvorfor det gjorde det ekstrasvært for kvinderne at forsørge en familie selv.

”Jeg mister ikke noget, fordi, når han kommer jeg, så gør jeg tingene alene. Der er lidt problemer, fordi jeg gør tingene alene. Nu er jeg lidt glad, fordi jeg kan gøre tingene alene.” (Layla:93)

Layla synes ikke, hun mister noget ved at blive skilt fra sin mand. Hun kan sagtens acceptere at gøre tingene alene, når hun er alene, men når hun er sammen med en mand, virker det uoverkommeligt, da hun ser en potentiel hjælp, som ikke bliver en realitet i ham.

Det eneste kvinderne tænker, at de mister, er en faderfigur for deres børn. Hodan ærgrer sig lidt over, at hendes datter ikke har en faderfigur i dagligdagen (Hodan:57). Fahmo har samme bekymring, men rationaliserer det således

"Når du har børn, så synes vi, at du skal blive med ham alligevel. Så siger jeg, at jeg ikke skal blive med ham alligevel, for han er ikke god for mig og god for børnene, hvad skal vi med ham? [...] Det var noget andet hvis han var god for børnene, så må jeg sige til mig, M så må du bare være sammen med ham fordi han er en rigtig god far. Måske er han ikke en rigtig god mand, men han er en rigtig god far. Bar gør det for dine egne børns skyld."(Fahmo:101)

Fahmo er villig til at blive sammen med en mand, hvis han er en god far for sine børn. Hun er alligevel villig til at 'risikere' sin chance for kærlighed for børnenes skyld. Men så længe han ikke er en god far, ser hun ikke nogen pointe i at beholde ham. Sarah forsøger at have et godt forhold til sine eksmænd, da de er gode fædre for hendes børn (Sarah:34). Den største bekymring, de somaliske kvinder giver udtryk for, er savnet af en far i dagligdagen eller for mange børns vedkommende hele livet. Halimo ved, at hun ikke kan udfylde en faderrollen over for sine sønner og en anden mand, vil heller ikke være i stand til at være deres far, da *"drengene altid har brug for deres [egen] far"*. (Halimo:73).

Den tålmodige hustru

Ifølge de somaliske kvinder skal hustruen være tålmodig over for sin mand og hans handlinger, dette betegner en god hustru. Sarah bruger tålmodighed som en håndteringsstrategi til at undgå problemer (Sarah:35). Derimod tager Sagal fuldstændig afstand fra at være tålmodig, da det for hende repræsenterer en tradition, der ikke er forenelig med hendes principper om selvstændighed. *"Her er der en tradition om, at kvinder skal være tålmodige og vente på, at han vender tilbage og alt det der."*(Sagal:17) Sagal vil *"ikke gå rundt og være tålmodig"* (Sagal:19).

For Hodan handler det om – hvilke de andre kvinder også giver udtryk for – at komme ud af ægteskabet som en anstændig kvinde.

"Nej. Hvis f.eks. manden var god [...] og konen var dårlig, så snakker de dårligt [om konen]. [...] Hvis damen var god og manden ikke god, så snakker de også om det. "Hun var godt nok en god mor, hun var godt nok en god kvinde, men det var ham, der ikke kunne holde på hende." (Hodan:74)

Derfor er det fordelagtigt for kvindens omdømme, at hun ikke har været skyld i ægteskabsbruddet og at hun derved bevarer sin kvindelige anstændighed. Det var jo bare uheldigt, at hun havde giftet sig med, er en 'dårlig mand'. En 'dårlig mands' eventuelle khatmisbrug kan på den anden side også påvirke kvindes omdømme negativt. Hvis hun som 'ansvarshavnede' for familie ikke er i stand til at bevare æren og respekten om familien, og lader sin mand fejle ved et khatmisbrug, kan hun muligvis tabe respekten om sig som en god hustru. Kvinderne kan opfatte det som skamfuldt at have en mand, der har et khatmisbrug, hvilket betyder han ikke kan forsørge familien og være rollemodel for sine børn. Dette kan blandt andet være en af årsagerne til, at de interviewede kvinder undlader at tale om et eventuelt khatmisbrug. En anden mulig forklaring kunne være, at kvinderne ikke anser misbrugsproblematikken som en sygdom eller

har forståelse for årsagerne til, at nogle mænd ender i et misbrug⁴³. Derudover er de fleste ikke klar over, at misbrug kan behandles og derfor mener, at mændene, der tygger khat, selv har ansvar for at holde op med det (Kragegaard:2010 og Pedersen & Toudahl:2009.)

Generelt taler kvinderne ikke om dårligt omdømme udelukkende fordi de bliver skilt, da det er almindeligt. Derimod hvis måden de handler på er uanstændig – eller hvis de er skyld i skilsmissem – kan de blive mødt med uforståenhed og respektløshed. Selvom kvinden undtages for mandens uhensigtsmæssige opførsel, kan hun stadig bære en del af skammen, da det er hendes ansvar at passe familien og herunder manden.

Den anstændige mor

Når en kvinde bliver mor, er anstændighed både i forhold til handling og udseende vigtig. Dette gælder ligeledes rollen som hustru, dog kommer det klare til udtryk i kvindernes fortællinger vedrørende rollen som mor.

”Hvis du er mor og har børn, så skal du ligne en mor. Jeg forstår ikke hvordan en mor ser ud. [...] jeg kan ikke sige, mine børn er store, så jeg skal være gammel. [...]. Jeg er ung indtil jeg dør.[...] Alle somaliere vil sige: ”Din datter er gift, du skal bare lukke og sidde som en gammel dame”. Det gider jeg ikke.”(Sarah:43)

Sarah protesterer tydeligvis mod den traditionelle holdning til moderlig anstændighed. I en traditionel somalisk opfattelse vil en 40-årig kvinde anses for at være gammel. I Sarahs nuværende kontekst i det danske majoritetssamfund betragtes hendes alder slet ikke for at være høj. Det samme gælder for Fahmo, der først begyndte med at gå med tørklæde, da hun fik sit første barn. Hun vil gerne betragtes som anstændig, selvom hun er skilt og har voksne børn. Den anstændige mor gifter sig heller ikke med en ny mand, når hun er blevet ’gammel’, som Sagals mor siger til sit barnebarn:

””Din mor er for gammel, hun skal ikke finde en ny.” Så sagde jeg [Sagal], at jeg ikke var gammel og hvis jeg finder en mand, jeg kan lide, så finder jeg ham.” (Sagal:27)

Dette citat vidner om, at moderrollen også indebærer at være ”gammel”. En gammel kvinde kan bevare sin anstændighed ved at lade sit udseende forfalde og prioritere børnene (og manden).

Forventninger til en somalisk mand

Som skrevet ovenfor ses manderrollerne ligeledes i et modsætningsforhold til kvinderrollerne samt i et ’somalisk’ og ’dansk’ perspektiv. Når den typiske somaliske mand skal beskrives, refererer kvinderne oftest til traditionelle forståelser af en ’rigtig’ mand eller til hvilken type mand, de kunne tænke sig at gifte sig med i fremtiden.

⁴³ Disse kunne eksempelvis være vanskelige livsvilkår, manglende tilpasningsevne til de danske forhold eller traumer.

De somaliske kvinder arbejder ud fra forståelserne en 'god mand' og en 'dårlig mand'. Den gode mand, er manden, som er en god ægtefælle og en god far til børnene (Sagal:20, Halimo:75, Layla:88).

"Det kommer an på, hvad jeg vil. F.eks. skal han være ældre end mig. Han skal være pæn. Han skal ikke have noget narkomani. Han skal have en uddannelse. [...] Kærlighed, omsorg overfor mine børn. Han skal være rig. Jeg vil ikke have en fattig mand.. [...] Selvfølgelig skal han arbejde og skal lave ting i huset. Hjælpe konen og hjælpe børnene. [...] Han skal engang om ugen lave mad, hvis børnene er her og jeg ikke er hjemme. Det er hans pligt at lave mad, hjælpe børnene og købe ind. Alle kvinder – muslimer og kristne – tror jeg, vil gerne have en rigtig god mand, som er perfekt på alle mulige måder." (Aisha:118)

Desuden påpeger Hodan, at det er vigtigt, at mændene er ansvarsbevidste, som de var tidligere (Hodan:56). Den gode mand er således en mand, der kan forsørge familien, tage sig af sin hustru og sine børn samt hjælpe til med hjemmets daglige gøremål. Kvindernes beskrivelse af den gode mand er en fusion af den traditionelle og den moderne somaliske mand. Forsørgeren hører til den traditionelle, mens medhjælperen i hjemmet hører til den moderne mand. Da den moderne arbejdsdeling kræver at mændene deltager i hjemmet, vil kvinderne ikke acceptere ulige vilkår i arbejdsdelingen. En mand, der ikke kan tilpasse sig efter deres ønsker, er ikke en god mand. Kvinderne forsømmer dermed at medtænke mændenes vanskeligheder med omstilling og tilpasning til nye omstændigheder og levevilkår.

Den 'dårlige' manden, der gerne vil have, at hustruen skal være afhængig af ham, manden der bestemmer, mander der, får hustruen til at "sidde hjemme og føde børn", manden der vil have, at hustruen laver alt i hjemmet, manden, der "render rundt med sine venner" og manden, der ikke tager sig af sine børn (Sarah:43f, Halimo:77, Layla:93). Hodan og Anab siger henholdsvis, at de somaliske mænd tidligere (i Somalia) var mere ansvarsbevidste og at der tidligere var mere respekt om mændene (Hodan:56, Anab:143). De ser således en ændring af disse forhold, som synes betydningsfulde i forhold til opfattelsen af en 'god mand'. Denne stagnation af ansvar og respekt må afhænge af hinanden og afhænge af mandens position som en 'rigtig mand'.

Forsørgerægtefællen

Forsørgerægtefælle i et traditionelt somalisk perspektiv sørger for pengene til at drive husholdningen i Somalia (Sarah:41). I Danmark ses han stadig som forsøger, men som medforsørger. Kvinderne vil også deltage i hjemmets forsørgelse, dels fordi de er nødsaget til dette på grund af ledighedsreglerne i Danmark, og dels for selvrealiseringens skyld. Nogle kvinder mener, at nogle somaliske mænd ønsker deres kvinder på arbejdsmarkedet og nogle ønsker ikke deres kvinder på arbejdsmarkedet.

"Manden er rigtig glad for, at damen skal blive hjemme og manden skal arbejde udenfor. [...] Han [Sarahs anden mand] lavede mad, støvsugede, gjorde rent, alt. Men jeg har set mange

damer, hvor deres mænd synes, at damerne skal lave alt. Det er ikke hårdt for os, fordi vi er opdraget og opvokset på den måde.” (Sarah:42ff)

Kvinderne holder således fast i traditionelle forståelser af, at manden skal være forsørger, men samtidig ønsker de at kombinere denne forståelse med en moderne arbejdsdeling. Hodan forsøger dog at pointere, at mændenes manglende deltagelse i de huslige pligter ikke er noget decideret somalisk eller 'unormalt', da det også er til blandt etniske danskere (Hodan:64). Hodan forsøger at normalisere kvindernes beklagelse over mændenes manglende deltagelse i hjemmet ved at sammenligne disse med etnisk danske mænd (Hodan:64). Herved gør hun dette til et kønsligstillingsproblem og ikke et etnisk kulturelt problem. Hodan lægger problemet over på de somaliske kvinderne, i det de ifølge hende har urealistiske forventninger til mændenes kompetencer. Hun mener således, at mændene ikke er opdraget med at klare en daglig husholdning, hvorfor de har svært ved at tilpasse og omstille sig dennes krav.

”Tænk, den mand har aldrig stået i et køkken. [...] At skulle forlange, at manden 3 dage efter han er kommet hertil, skal lave mad i køkkenet, det er fuldstændig utopisk. [...] ...nu er vi kommet til et land, hvor vi begge to er nødt til det. [...] Men det er jo et andet sted, man skal starte fra. Nu skal jeg lære dig at lave mad, så I kan klare jer når jeg er væk. Så skal jeg også lære dig at vaske tøj og hvordan man gør det. Nu skal jeg dig lære dig at passe børn, skifte blev osv. (Hodan:65)

Som Hodan mener Anab også, at det er vanskeligere for mændene at tilpasse sig danske forhold, fordi når begge ægtefælle arbejder, har manden på ikke mulighed for at bidrage med så meget, som han plejer, da hustruen også arbejder. Derved mister han sin rolle som eneforsørgeren og dermed status som overhovedet i familien (Anab:144).

Tabu ved manderoller

Overgangen fra en traditionel tilværelse til en mere moderne skaber tabuemner i forhold til manderollen. Tabuet er tilknyttet til de forventninger, der er knyttet til en moderne mand (Sagal:24).

”Det er derfor en somalisk mand ikke går i køkkenet og laver mad. F.eks. en gammel somalisk dame, hvis hun ser en mand gå i køkkenet, så siger hun ”nej nej nej nej nej.” Så tænker hun det er dårligt. [...] Der var engang en gammel kvinde, der kigger på en mand, der skifter ble på sin søn, og så siger hun: ”Neeeee! Hvad laver ham der? Nej, han bliver en kvinde!” (Layla:89)

At en mand udfører opgaver, som traditionelt anses for at være feminine, fordi de tilhører kvinderollen, er i et traditionelt perspektiv 'dårligt' for ham. Derfor er de huslige pligter samt børnepasning ikke mandens opgaver. Mændene risikerer derfor at miste deres maskulinitet i andres syn. Maskulinitet er vigtigt for en mand i traditionelt øjemed, hvorfor mændene står i en vanskelig situation. For det første kan de miste deres familie ved ikke at deltage i de huslige pligter, som de desuden ikke er opdraget med og muligvis ikke

har lært siden hen. For det andet kan de risikere at miste deres maskulinitet og blive anset som feminine ved netop at gøre disse ting, hvorfor de så mister deres egen forståelse af mandighed, men mindre de kan abstrahere fra dette. Dette er selvsagt et dilemma, som er vanskeligt. Hodan påpeger forandringen fra at forvente ingenting til at forvente ligelig deltagelse og at mændene tager barsel, da dette fremstilles som danske ligestillingsnormer (Hodan:64). Det er dog lykkedes Fahmo at finde sin nuværende mand, der har lyst til at hjælpe til i hjemmet og tage ansvar for deres fællesbarn (Fahmo 103f). Fahmos mand delte barslen med hende og var ligeglad med andres mening om ham.

"Han har selv skiftet [ble på barnet] og gået rundt med barnevogn. Du ser ikke mange somaliske mænd gå rundt med barnevogn. Han kommer også fra en familie, der er lidt oppe, som min familie. Han har boet i Italien i mange år. Jeg synes, at det er en, der åben og en kvik hjerne ligesom en somalier har sagt engang: "Ej, hvordan kan det være, at du tage en kvindes rolle og din kone også tager mandens rolle?" Så siger han: "ved du hvad, jeg passer ikke bare ham her, han er også min søn. Jeg har også ansvaret for ham. Hvis han skal hjælpe mig senere, så skal jeg vise ham kærlighed i dag, og hvor han kan få kærlighed fra. Han er selv vokset op i en familie, der har vist ham kærlighed. Så jeg synes, et jeg endelig måske har valgt rigtigt." (Fahmo:103f)

Som Fahmo beskriver skyldes hendes mands engagement hans familiebaggrund i det moderne samfund samt hans tidligere tilværelse i Italien. Mændene stilles over for dilemmaet af at være en rigtig somalisk maskulin mand eller at være en ikke maskulin mand, der tager sig af kvindearbejde.

Holdninger til børneopdragelse og børnenes fremtid

"Men generationerne skifter jo og de er født i Danmark eller Europa, så traditionerne skifter jo. Du kan jo ikke se på en pige, om hun er jomfru, vel?" (Ayan:6). Et emne der er fuldstændig konsensus om er, at deres døtre ikke må have førægteskabelig sex og i de fleste tilfælde må de ikke have kæresteforhold, som de kendes i majoritetssamfundet. Dette begrundes i deres religiøse overbevisning. Dog påpeger Ayan, at som forældre kan de ikke være sikre på, at pigerne overholder dette, da 'de ikke altid ved, hvad pigerne går rundt og laver' (Ayan:6). Samme holdning kommer til udtryk hvad angår tørklæde. Ingen af pigerne er ifølge mødrene tvunget til at gå med tørklæde og det er et helt frivilligt valg fra pigernes side, understreger mødrene. Mødrene vejleder og rådgiver pigerne, da de både har ret og magt til dette, men i sidste ende er det pigernes egne kroppe og deres egne valg, lyder det fra de somaliske kvinder (Ayan:6). Kvinderne ønske både af kulturelle og religiøse hensyn, at deres børn bliver gift med en muslim, dog spiller etnicitet ikke en vigtig rolle hos de fleste kvinder. Koranen er især vigtig, da den opstiller forskrifter for, hvordan livet skal leves, derfor er det også nærliggende for kvinderne at følge disse forskrifter som troende muslimer.

Uddannelse og Kønsligestilling i hjemmet

Der ses en tendens til, at kvinderne ser vigtigheden i, at deres børn får en uddannelse. Nogle ønsker højere uddannelser (Ayan:9) og andre, at børnene bare får en uddannelse for at kunne forsørge sig selv (Hodan:60)

Fahmo, der udelukkende har sønner, er bekymret for, at de somaliske piger ikke er interesseret i somaliske drenge og dermed i hendes sønner. Eftersom pigerne bliver bedre uddannet og klare sig bedre uddannelsesmæssigt, arbejdsmæssigt og økonomisk, vil de ikke være interesseret i somaliske drenge, der ikke kan 'stimulere deres hjerner' (Fahmo:105), hvorfor hun synes, det er vigtigt at især drengene også får en uddannelse. Fahmos bekymring er et udtryk for hendes fornemmelse for de ændrende normer, hvor drengene forholder sig til traditionelle normer på kønsopfattelser og ikke følger med tiden. Pigerne griber mulighederne i det moderne samfund og udvikler deres positioner som stærke, selvstændige og uafhængige kvinder, mens mændene 'siddet fat' i traditionelle kønsrollemønstre. Disse to positioner kommer ikke til at stemme overens med hinanden, hvorfor Fahmos bekymring for, at flere somaliske kvinder ikke kan tilfredsstilles af somaliske mænd, synes nærliggende (Fahmo:107).

Kønsligestilling er en meget vigtig del af kvindernes børneopdragelse, da denne afspejler deres egen syn på tilværelsen. De fleste kvinder lægger vægt på at opdrage børnene lige uagtet deres køn. Dette er anderledes end kvindernes egen opdragelse, hvor forskelsbehandling af drenge og piger i forhold til de traditionelle normer har været normalt. Forventningen om, at børnene formentlig bliver i Danmark er et af Ayans argumenter for at opdrage sin søn og datter lige (Ayan:10). Ayan og børnene har en ugentlig plan for pligter i hjemmet. Her skiftes hendes børn til at påtage sig pligterne. Efter traditionelle normer ville døtrene lære at lave mad, mens sønnerne ikke skulle det. Sagal har kun en pige, men hvis hun havde en dreng, ville hun også lære ham at lave mad for "*Han skal hjælpe sin kone*" (Sagal:23). Hun tænker også på de fremtidige perspektiver i opdragelse af børn og vigtigheden af, at sønnerne lærer at begå sig med det huslige arbejde. "*... hvis mine drenge lever lige som den [traditionelle] somaliske kultur, så får min dreng nogle problemer når han er gift med en pige, fra her. Så får han problemer lige som mig.*" (Layla:90)

Selvom Halimo er opdraget i et hjem, hvor moren var hjemmegående, blev børnene opdraget til at lære at hjælpe til i huset (Halimo:77). Halimos børn er forholdsvis små, men hun har gjort sig tanker om at opdrage drenge og piger ens både med hensyn til, hvad de må uden for hjemmet og indenfor (Halimo:77f).

Hos Aisha er den eneste, der bevidst gør forskel på, hvordan hun opdrager sine døtre og sønner.

"Drengen kan godt gå i klub, han kan godt gå udenfor; fodbold og andet. Men piger, nej, det kan de ikke. Det er ikke vores kultur, det er vores religion. [...] Men når hun er over 15-16-17 år, så skal hun komme hjem og hjælpe familien og forældre. Og hun skal selv passe sig selv.

Hun kan ikke gå ud med kærester, gå udenfor eller lave alt muligt.[...] Hun skal blive hjemme ... [...]Hun kan godt gå i cinema, hun kan godt gå på cafe, hun kan godt gå til fester. Men hun kan ikke gå på disco eller hun kan heller ikke få kærester." (Aisha:121)

Her er pigerne er mere begrænset end drengene, da Aisha følger religiøse normer, som siger, at når piger når en vis alder, skal de opføre sig som 'muslimske kvinder'. Aisha gør dog et forsøg på at få sønnerne til at hjælpe i hjemmet, men hvis de ikke 'gider' slipper de i modsætningen til hendes døtre, der skal gøre de huslige pligter. Det er vigtigt for Aisha, at hun lærer sine børn 'den somaliske kultur og religion', da de skal videregive den til deres børn (Aisha:121f). Aisha har en bestemt følelse af, hvad der er rigtigt – den somaliske kultur og religion – både for sig selv, sine børn og endog børnebørn.

Selvom Hodan også lægger vægt på at videregive sin datter somaliske værdier og normer, er hun den eneste, der synes at prioriterer mere abstrakte værdier som at være 'et godt menneske', "*hun skal have selvværd, kunne se det positive ved folk, være meget tålmodig og tolerant overfor andre.*" (Hodan:59). Hodan forsøger gennemgående at tillægge egne værdier, 'de værdier hun har fået med fra Somalia' en universel karakter, idet hun konstant normaliserer sine tanker og handlinger ved at sammenligne dem med majoritetssamfundet. Samtidig med, at Hodan påpeger, at de gode værdier er de somaliske, siger hun også, at de er de samme som gode værdier i majoritetssamfundet. På den måde afviser hun forskellen, men alligevel lægger hun vægt på, at det er de somaliske værdier – de værdier, hun kender fra sin opdragelse – hun arbejder ud fra og dermed prioriterer hun 'det somaliske' (Hodan:59).

Kvinderne, som føler, at kønsligestilling er vigtigt, lægger særligt vægt på, at sønnerne bliver opdraget til at behandle kvinder med ære og respekt, som man gør i Somalia, hvor "*kvinder er vores mødre, søstre, døtre og vi skal værne om det.*" (Hodan:63). Fahmo er "*meget skuffet*" over den opdragelse, hendes ældste sønner har fået af deres far i de år, hun boede i USA. Drengene hjælper ikke til i hjemmet og synes, det er kvindens pligt at lave det huslige arbejde. Mens hendes lille dreng på 10 år godt ved, "*at han skal rydde op efter sig selv, han skal rede sin egen seng, han skal hjælpe mig, når vi skal lave mad og han skal hjælpe mig, når vi køber ind.*" (Fahmo:105). Selvom hun er bange for, at det er for sent at ændre på de ældste sønner, gør hun et forsøg ved at forklare dem om mulige konsekvenser i fremtiden, især med hensyn til at kunne blive gift med en somalisk pige, der er vokset op i Danmark.

Kønsligestilling

Kønsligestilling synes at være en betydningsfuld faktor for de interviewede kvinder, hvilket de især udtrykker gennem deres tilgang til børneopdragelse. Den traditionelle somaliske kultur med kønsopdelt arbejdsdeling har de et ambivalent forhold til, da de på den ene side prøver at tage afstand fra det, men på den anden side ikke kan lade være med at reproducere det – dog på en ny måde, selvom de forholder sig

forholdsvis unuanceret til det. Mange kvinder synes at 'glemme' det store skred, der er sket i kønsrollemønstrene og arbejdsdelingen i hjemmet især efter at været kommet til Danmark, hvorfor de ikke har forståelse for, at nogle mænd ikke kan vænne sig til disse forandringer. Umiddelbart får kvinderne flere muligheder, mens mændene mister meget af, hvad der i en traditionel forstand, betegnes som maskulinitet og mandighed, altså der sker en demaskulinisering. Det er oftest lettere at gribe mulighederne end at miste disse. Derfor er det også nærliggende for kvinderne at udnytte mulighederne i det moderne, mens mændene prøver at fastholde det traditionelle billede, hvilket skaber uoverensstemmelse i forståelse af kønsroller og arbejdsdeling i ægteskabet.

Kvinderne tænker dog rationelt ved at ville have manden til at hjælpe, men hvis denne mister sin forståelse af mandighed og maskulinitet ved netop at hjælpe til i huset, er det selvsagt en udfordring. Anab viser dog forståelse for mændenes tilpasningsvanskelighed ved ikke være overhovedet og 'manden' i familien.

"De plejer at passe på deres familier. Du ved, de er en kultur konflikt med... Dem, der er i Danmark, det er store mænd og de har uddannelse hjemmefra og har være ude og forsørge ...Når han kommer til Danmark, så har han det sådan, at hans børn er lige som ham, med sprog og sådan noget. Han kan ikke udvikle sig med den uddannelse han har og alt der. Så bliver han rengøringsmand, skraldemand, på slagterier eller hvad som helst." (Anab:143)

Manden mister potentielt sin status ved at tilpasse sig moderne vilkår og moderne arbejdsdeling. Den traditionelle kønsrollefordeling bliver kraftigt udfordret i en moderne majoritetskontekst. Dette kommer i de fleste af de interviewede kvinders situation til udtryk i overensstemmelse med den praktiske husholdning i ægteskabet og en efterfølgende skilsmisse.

For at undgå at børnene bliver udsat for de samme problematikker i forhold til kønsligestilling i familien forsøger kvinder i høj grad at opdrage deres døtre og sønner ligeværdigt med samme pligter med videre. Dog er det vigtigt for dem, at videregive den 'somaliske kultur' til børnene, eftersom de anser værdierne heri som de rigtige.

Konklusion

Dette speciale har haft til hensigt at undersøge den høje skilsmisseprocent blandt førstegeneration somaliske kvinder i Danmark. Med udgangspunkt i ovenstående analyse, vil jeg forsøge at svare på specialets problemformulering.

Hvorfor bliver førstegeneration somaliske kvinder i Danmark skilt og hvilken betydning har dette brud for disse kvinders hverdagsliv set i spændingsfeltet mellem tradition og modernitet?

Tendensen blandt de somaliske kvinders bevæggrunde for at blive skilt ligger tydeligt i forventninger til arbejdsdeling, kønsrollemønstre og ligestilling, som oftest er uforenelige med deres somaliske mænds forventninger hertil. Disse uoverensstemmelser skaber problemer i ægteskabet, som kvinderne giver udtryk for. Desuden kan muligheden for økonomisk uafhængighed af manden og muligheden for at udfolde sig som en selvstændig kvinde i højere grad realiseres i en moderne kontekst i majoritetssamfundet.

Kvinderne synes ikke at dyrke sociale netværker hverken blandt somaliere, andre etniske minoriteter eller etniske danskere i fritiden. Da de oftest er enlige mødre, har et fuldtidsjob og samtidig deltager i frivilligt arbejde ved siden, er tiden begrænset til anden form for social kontakt. Desuden kan kvinderne ved ikke at have et større netværk blandt somaliere, undgå at blive sladret om eller på anden måde blive forhindret i at udfolde sig, som de vil. Hverdagen betegner kvinderne som kedelig og selv weekenden bliver kedelig, da hverdagens pligter også nås i weekenden. Ifølge kvinderne har majoritetssamfundet og dets institutioner tendens til at fremmedgøre kvinderne som udlændinge.

Religion og kultur betyder meget for kvindernes tilværelse, da disse fungerer som argumenter for deres handlinger og tanker. Eksempelvis er skilsmisse tilladt og almindeligt ifølge somaliske kultur og religion, mens den hos arabiske muslimer anskues som mindre acceptabelt. Herigennem distancerer de somaliske kvinder sig fra de arabiske for at underminere fordomme om undertrykkelse blandt muslimer – i hvert fald for somaliske muslimer. Kvinderne betegner sig selv som somalier, da de anser den traditionelle og stereotype somaliske kultur som den rigtige. Denne fungerer desuden som referenceramme, når de taler om somalisk kultur. Samtidigt tager de afstand fra denne ved blandt andet ved at tage afstand fra den traditionelle arbejdsdeling og den dertilhørende økonomiske afhængighed af manden. Yderligere tager de afstand fra den danske kultur, som de betragter som individualistisk og egoistisk sammenlignet med den kollektive fællesskab i den somaliske storfamilie. Kvinderne benytter sig dog af individualisme for at realisere i sig og komme ud af et ulykkeligt forhold, med henvisning til det rene forhold. De håndterer denne ambivalens overfor den somaliske kultur ved at modificere deres egen forståelse af den somaliske kultur til deres egen fordel. Sladder udgør det element af den somaliske kultur, som kvinderne anser for at

være under forandring modsat den stereotype forestilling om den somaliske kultur. Den ideelle forestilling om, hvad somalisk kultur er, gør det vanskeligt at praktisere den rene form af denne i Danmark. Kvinderne modificerer dette princip i praksis, men de forholder sig stadig til den ideelle somaliske kultur, da denne udgør referencerammen. Kvinder mener således, at sladder påvirker dem, som er knyttet til fællesskaber, hvor dette finder sted. Men disse kvinder forsøger i videst muligt omfang at undgå disse fællesskaber, hvorfor de kan føle sig ligeglade med sladder – især om dem selv.

Kønsligestilling er en betydningsfuld del af kvindernes tilværelse, som især kommer til udtryk ved arbejdsdelingen i ægteskabet samt børneopdragelsen. Kvinder er her i et ambivalent forhold til kønsopdelte arbejdsdeling, da de tager afstand fra denne, men samtidig ikke kan lade være med at reproducere denne i en ny form hvad angår deres børn. Kvinderne i håb om at give deres børn bedre muligheder end de selv havde og for at undgå ligestillingsproblematikker, som du selv har oplevet, forsøger de at opdrage deres døtre og sønner på lige vilkår. Men da den traditionelle somaliske kultur stadig er referencerammen, synes dette at skabe ambivalenser i opdragelsen.

Problematikken omkring mændenes manglende deltagelse i hjemmet og dermed den ulige arbejdsdeling har kvinderne svært ved at acceptere. De stiller krav til mændene, som synes utopiske. Mændene bliver stillet overfor dilemmaet om at enten at miste deres traditionelle maskulinitetsforståelse ved at deltage i hjemmets gøremål, det vil sige blive demaskuliniseret, eller ikke deltage og dermed risikere at miste familien. Det lader til på kvinderne, at det er de færrest mænd, der kan tilpasse sig den moderne familiestruktur og være ligeglade med omtale og tabuer i den traditionelle somaliske kultur. Livet i spændingsfeltet synes at skabe kvinderne flere muligheder og skabe selvstændighed. Hvorimod mændene begrænses og forsøger at fastholde en traditionel maskulinitetsopfattelse.

I dette speciale er der gjort rede for, at skilsmisse blandt somaliske kvinder i højere grad er almindeligt end skilsmisse blandt etnisk danske kvinder. Jeg har vist, at kvindernes tilværelse i Danmark i et spændingsfelt mellem tilhørsforholdet til en traditionel somalisk kultur og et hverdagsliv i et moderne dansk samfund frembringer ambivalenser i forhold til dem selv og deres ægteskab. Skilsmissen er et udtryk på samme tid en uforenelighed og en forenelighed med dette spændingsfelt, som vil eksistere så længe tilværelsen i spændingsfeltet eksisterer.

Overvejelser om forskersubjektivitet og den teoretiske ramme

Som forsker på dette felt er jeg blevet mødt med flere forskellige opfattelser af min person. Jeg er af interviewpersonerne blevet positioneret. Intentionen havde været at blive opfattet som en forsker(studerende), der gennem sin objektive forskning ville belyse et ikke afdækket område. Jeg er dog

uheldigvis blandt andet blevet opfattet som systemrepræsentanten i form af en kommunal medarbejder, hvilket resulterede i en afstandstagen fra mig. Jeg er sjældent blevet opfattet som forsker. Det har været vigtigt at finde ud af at manøvrere mig igennem skiftende opfattelser af min person, for at det ikke skulle påvirke datamaterialet uhensigtsmæssigt eller vide hvordan det ville påvirke. Gennemsigtigheden i metoden er styrende for kvaliteten af specialet. Det er svært at generalisere resultatet på alle somaliske kvinder i Danmark, dog har disse kvinder fællesstræk i deres skilsmisser trods de øvrige diversiteter, som kan validere pointerne i denne konklusion.

Teori kombinationen har tydeliggjort utallige ambivalenser i hverdagslivet hos de somaliske kvinder. Med hverdagslivsperspektivet har jeg formået at afdække kvindernes egen forståelser af deres situationer. Det primære fokus på køn og etnicitet som intersektionalitetsbegreber har afgrænset specialet analytiske perspektivs fokus og spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet har på et praktisk og analytisk niveau været gode værktøjer til at oversætte det praktiske til en analytisk analyse.

Dog kunne et andet teoretisk perspektiv i form af en diskursanalyse have belyst problemstillingen fra en anden og spændende vinkel. En diskursorienteret analyse ville kunne dykke dybere i konstruktioner af køn og etnicitetsbegreberne i forhold til skilsmisse. Desuden vil en sådan analyse kunne pille kvinderne meningsforståelse yderligere ad end, hvad jeg har været i stand til men min teoretiske ramme.

Nye spørgsmål

Gennem arbejdet med dette speciale er nye og spørgsmål vist at være interessante i et forskningsmæssigt perspektiv. Dette speciale har taget udgangspunkt i kvinders opfattelse af skilsmissen, hvor mændene er blevet givet en mere eller mindre negativ rolle af kvinderne. I store træk begrundes mændenes manglende deltagelse i den moderne familie samt tilpasningen til moderne vilkår som årsag til skilsmissen. Nødvendigheden af mændene i kvindernes liv anses ikke som betydelig grundet deres manglende deltagelse. Det ville være relevant at undersøge hvor mændene bliver af i denne sammenhæng, det vil sige undersøge mændenes perspektiv på at håndtere og opleve skilsmissen i spændingsfeltet mellem traditionalitet og modernitet.

Børnene synes at være vigtige for de somaliske kvinder, hvor det kunne være interessant at undersøge hvorvidt en skilsmisse og oftest efterfølgende tilværelse med en enlig mor, har indflydelse på børnenes opvækst. Her tænkes især på drengene, som i de fleste tilfælde mister en faderfigur/mandlig rollemodel i hverdagslivet. Kunne manglen på eller afsavnet af en far have indflydelse på øget risikoen for kriminalitet blandt disse drengebørn?

Litteraturliste

Antoft, Rasmus og Trine Lund Thomsen (2005) "Når livsfortællinger bliver en sociologisk metode – en introduktion til den biografisk narrative metode"

Bo, Inger Glavind (2005) "At sætte tavsheder i tale – fortolkning og forståelse i det kvalitative forskningsinterview" i Michael Hviid Jacobsen m.fl. (2005) "Liv, fortælling og tekst, strejftog i kvalitativ sociologi", Aalborg Universitetsforlag

Buitelaar, Marjo (2006) "I am the ultimate challenge" i European Journal of Women's Studies 13 (2)

Christensen, Ann-Dorte og Birte Siim (2010) "Citizenship and Politics of Belonging – Inclusionary and Exclusionary Framing of Gender and Ethnicity" (s.8-18) i Kvinder Køn og Forskning, nr.2, 2010

Christensen, Ann-Dorte og Birte Siim (2006) "Fra køn til diversitet – intersektionalitet i en dansk/nordisk kontekst (s.32-42) i Kvinder Køn og Forskning 15. årgang, nr.2-3, 2006

Crenshaw, Kimberlé Williams (2006) "Intersektionalitet, Identity Politics and Violence Against Women of Color" (s.7-20) i Kvinder, Køn og Forskning, 15. Årgang, nr. 2-3, 2006

Dahl, Karen Margrethe og Vibeke Jakobsen (2005) "Køn, etnicitet og barrierer for integration – Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv", Socialforskningsinstituttet

Deding, Mette og Vibeke Jakobsen (2006) "Indvandreres arbejdsliv og familieliv", Socialforskningsinstituttet

De Vaus, David A (2005) "Research Design in Social Research", Sage Publication

Elg, Camilla (2005) "Set og overset. Unge kvinder med indvandrerbaggrund i Danmark", AMID Insittut 4, AAU

Fadel, Ulla Holm m.fl. i Hervik, Peter (red) (1999): "De "besværlige" somaliere" i "Den generende forskellighed. Danske svar på den stigende multikulturalisme", Hans Reitzels Forlag A/S, København.

Fangen, Katrine (2008) " Identitet og Praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somalierer i Norge", Gyldendal Norsk Forlag

- Fink-Nielsen, Mette og Nauja Kleist (2000) "Tilhørsforholdets politikker. En analyse af hvorfor så få somaliere repatrierer fra Danmark" (speciale) Internationale Udviklingsstudier og Historie, RUC
- Giddens, Anthony (1991) "Modernitet og selvidentitet", Hans Reitzels Forlag, København
- Giddens, Anthony (1989) "Sociology", Blackwell Publishers, UK
- Gluckman, Max (1963) "Papers in Honor of Melville J. Herskovits: Gossip and Scandal", I tidsskriftet; Current Anthropology vol 4. No 3, The University of Chicago Press
- Gullested, Marianne (1989) "Kultur og hverdagsliv", Universitetsforlaget A/S
- Helander, Bernhard (1991) "Den somaliske familie" i "Somalia - grundinformation", Dansk Flygtningehjælp
- Jesuloganathan, Tonsi Mary (2009) "Så koger gryden igen – en sociologisk undersøgelse af sladderens betydning samt funktion blandt tamilere i Danmark", Aalborg Universitet
- Jagd, Christina Bækkelund (1998) "Familien – Et individualistisk fællesskab" En undersøgelse af danskernes kulturelle forståelser af familien – set på tværs af generationer (speciale), Institut for Antropologi, Københavns universitet
- Jagd, Christina Bækkelund (2007) "Medborger eller modborger. Dansksomalieres kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde", Institut for Antropologi, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, KU
- Jakobsen, Britt Parsberg (1999) "Somaliske kvinders etniske identitetsdannelse – analyse af første generation yngre voksne kvinders håndtering af etniske fællesskaber" (Speciale) Samfundsfag, AAU
- Jakobsen, Vibeke og Garbi Schmidt (2004) "Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark", Socialforskningsinstituttet
- Jakobsen, Vibeke m.fl. (2009) "Ændrede familiesammenføringsregler – Hvad har de nye regler betydet for pardannelsesmønstre for etniske minoriteter?" Socialforskningsinstituttet
- Jensen, Tina Gudrun og Anika Liversage (2007) "Fædre, sønner og ægtemænd – om maskulinitet og manderoller blandt etniske minoritetsmænd" Socialforskningsinstituttet

Kallehave, Tina (2003) "Somaliske livsformer i velfærdsstaten. Udforskning af begreber til analyse af brydninger og processer i immigrationsproblematikken", Humanistisk Fakultet, KU

Kallehave, Tina (2003b) "Fællesskab eller frihed – klan- og familieliv" i Dansk Flygtningehjælp "Somalia"

Kleist, Nauja (2002) "Når hjemme er mere end et sted. Møder med Danmark blandt somaliere i diaspora" I Kvinder Køn og Forskning juni nr.2 2002

Kleist, Nauja (2003) "Fra drømmen om Storsomalia til sammenbrud – Somalias historie fra kolonitiden til 1995" i Dansk Flygtningehjælp "Somalia"

Lange, Anita, Dorte Larsen og Annemette Lindhardt Olsen (2005): "Vielser og skilsmisser – børn i skilsmisser" Danmarks statistik, Pdf.

Meldal, Alberte Clement (2007) "Somaliske kvinder i Danmark – et speciale om selvforståelse" Center for Afrikanske Studier, Det Teologiske Fakultet, KU

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2005) "Årbog om udlændige i Danmark 2005 – Status og udvikling"

Nielsen, Tina Larsen (2005) "Integrationsprocessen – Somaliere i Aalborg Kommune" (Speciale) Politik og Administration, AAU

Larsen, Marianne Nørh (2004) "De små oprør – tanker og metoder i arbejdet med minoritetspiger", Aarhus universitetsforlag

Pedersen, Anders og Klaus Toudahl (2009) "Når khat fylder for meget - Misbrug i en minoritetsgruppe" i Stof Tidsskrift for misbrugsområdet nr. 12, Vinter 2008/2009

Phoenix, Ann (2006) "Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning" (s.21-31) i Kvinder, Køn og Forskning 15. Årgang, nr.2-3, 2006.

Prieur, Annick (2004) "Balancekunstnere – betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge", Pax Forlag, Norge

Prins, Baukje (2006) "Narrative Accounts of Origins", i European Journal of Women's Studies 13 (2)

Schmidt, Garbi (2003) "Tidsanvendelse blandt tyrkere, pakistanere og somaliere – i et integrationsperspektiv", Socialforskningsinstituttet

Staunæs, Dorthe og Dorte Marie Søndergaard (2006) "Intersektionalitet – udsat for teoretisk justering" (s.43-56) i Kvinder, Køn og Forskning 15. Årgang, nr.2-3, 2006

Stonor, Lene (2000) " Netværk for integration og identitet. Analyse af somaliske foreninger i Danmark" (Speciale) Engelsk og Internationale studier, AAU

Sundhedsstyrelsen (2009) "Brug af khat blandt personer med somalisk baggrund i Danmark – en undersøgelse af omfang og holdning" (Version 25.05.2009) <http://www.sst.dk>

Søndergaard, Dorthe Marie (1996) " Tegnet på kroppen", Museum Tusulanmus Forlag og Dorte Marie Søndergaard

Üzeyir Tireli (1999) "Hverdagens erobringer" Hans Reitzels Forlag A/S, København

Velfærdsministeriet (2009) "At være muslimsk kvinde i Danmark" udarbejdet af Maia Consults for ligestillingsafdelingen under velfærdsministeriet

Internet links

<http://www.statsforvaltning.dk/site.aspx?p=6280>

<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/364031:Danmark--Skilsmisser-blandt-aeldre-er-fordoblet>

<http://go.tv2.dk/krop/article.php/id-31942136:pas-på-ægteskabet--hvis-dine-venner-skal-skilles.html>

Infomedia: Politiken | 01.07.2008 | 1. sektion | Side 5 | 158 ord | artikel-id: e110edf8

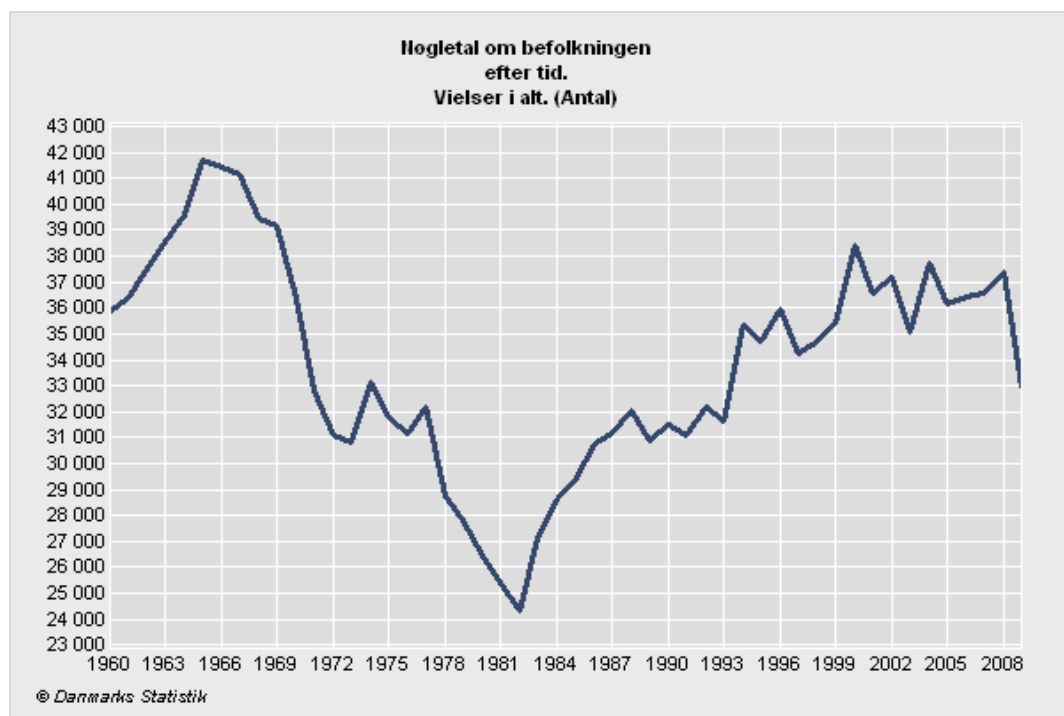
Bilag

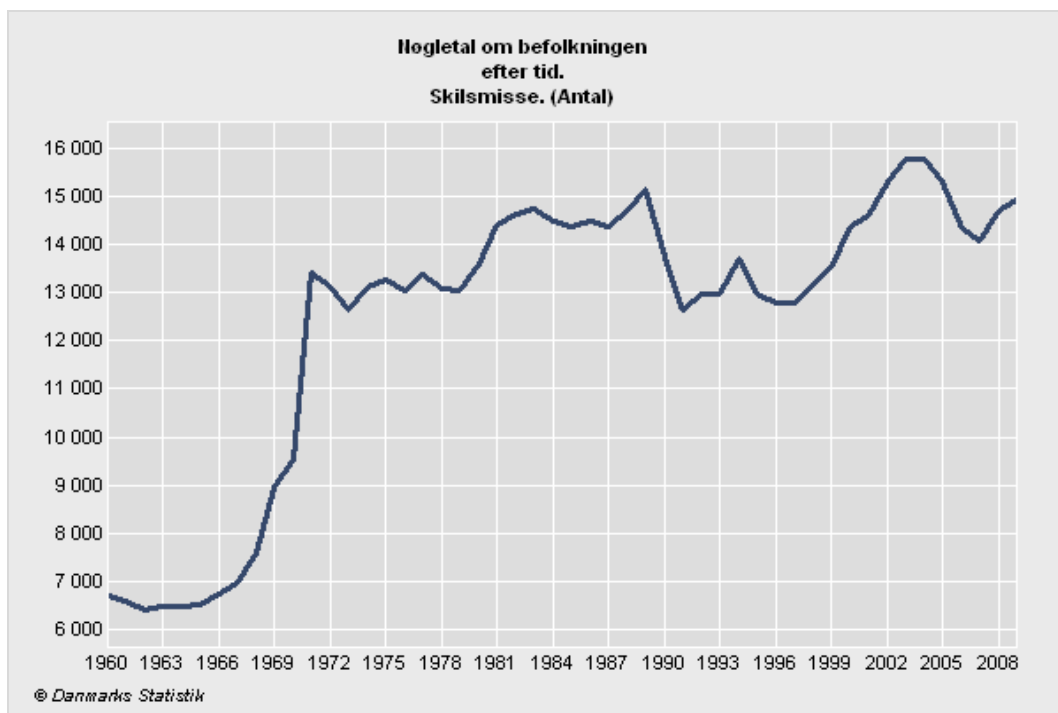
1.

Adgang til skilsmisse

"Ægtefæller har ret til at blive separeret, hvis bare den ene mener, at samlivet skal stoppe. Efter et års separation, har man ret til at blive skilt. Hvis I er enige om, at I vil skilles, kan I blive skilt et halvt år efter separationen. [...] Der er også den mulighed, at du kan blive skilt uden at være separeret først. [...] Hvis I er enige og opfylder betingelserne for at blive separeret eller skilt, kan statsforvaltningen udstede en bevilling til jer. Hvis I ikke er enige om separation eller skilsmisse, skal I til et møde i statsforvaltningen. Her vil I blive vejledt om reglerne, og vi vil forsøge at hjælpe jer til at blive enige. Hvis I stadig ikke er enige, kan statsforvaltningen indbringe sagen for retten, hvis vi bliver bedt om det. Så er det retten, der træffer en afgørelse." At blive skilt i Danmark koster 500 kr. og hvis begge parter er enighed heri, kan de gå fra at være ægtefæller til fraskilte efter et halvt års separation (<http://www.statsforvaltning.dk/site.aspx?p=6280>)

2.

3.

Klaner

Somalierne er inddelt i et hierarkisk system, som er funderet i klaner, hvori der indeles i mindre slægtsgrupper (Schackt 1998:3). Klanerne er en bruges for at identificere sit slægtskab helt tilbage til profeten Muhamed. Alle klanerne anses for at nedstamme fra profeten Muhameds fætter og dennes svigersøns bror, Aqill Abuu Taalib, Der er seks klaner; Dir, Isak, Hawiye, Daarood, Digil og Rahanwin. De fire førstnævnte klaner går under betegnelsen 'Samaale', som er navnet på deres fælles stamfar. Desuden er disse hovedsageligt nomadefolk. De to sidstnævnte går under betegnelsen 'Sab', som er deres fælles stamfar. Disse er hovedsageligt jordbrugere. Somalierne betragter sig selv som somaliere og ikke arabere til trods for den tætte forbindelse i klanfarens afstamning. Alle somaliere er medlemmer i en slægtsgruppe, som danner en politisk og en juridisk enhed for netop denne gruppe (Schackt 1998:4). Selvom Somalia er blevet organiseret ved en statsmagt i modsætningen til, hvad det var før kolonimagterne kom til, betyder klanforbindelserne meget for udvælgelsen af, hvordan de magtfulde positioner bliver fordelt, nemlig ved klan-nepotisme (Schackt 1998:4)

4.

Interviewguide

- Baggrundsspørgsmål
  - o Alder
  - o Familie – børn (I Danmark/Somalia)
  - o Hvornår kom du til Danmark
  - o Har du kontakt til din familie i Somalia? Har du pligter overfor dem? (f.eks. penge, sørge for uddannelse/forsørgelse osv.?)
- Skilsmissen
  - o Hvor/hvornår blev du skilt?
  - o Hvorfor blev du skilt?
  - o Hvor er/hvad laver min mand i dag?
  - o Hvordan oplevede du det at tage beslutningen om at blive skilt? (Hvorfor denne beslutning?)
    - Hvem tog beslutningen?
  - o Hvordan oplevede du det at blive skilt?
- At være fraskilt somalisk kvinde – er mændene stadig i spil?
  - o Interne relationer
    - Prøv at fortælle om, hvordan du oplevede, at din somaliske familie/venner/omgangskreds/samfund opfattede dig som fraskilt? Hvad sagde de til dig? Hvad gjorde de af handlinger? F.eks. var de forstående overfor din situation eller ville de f.eks. ikke tale med dig eller ikke ville have noget med dig at gøre? Blev du stadig inviteret til fester og lign.?
  - o Eksterne relationer
    - Hvordan er du blevet mødt blandt dine danske/andre ikke somaliske venner/omgangskreds/samfund som en fraskilt kvinde? F.eks. var de forstående overfor din situation eller ville de f.eks. ikke tale med dig eller ikke ville have noget med dig at gøre? Blev du stadig inviteret til fester og lign.?
- Kan du forestille dig at finde dig en ny mand/kæreste?
- Kønnen kvinde - kønsrollemønstre
  - o Hvordan oplever du, at rollen som Kone/hustru (til manden) er blandt somaliere? (evt. også blandt danskere?)
  - o Hvordan oplever du, at rollen som mor (til børnene) er blandt somaliere? (evt. også blandt danskere?)
  - o Hvordan oplever du, at forventninger er til arbejdsopgaver i hjemmet for en somalisk kvinde?
  - o Hvordan oplever du, at forventninger til (arbejdsopgaver) udenfor hjemmet – arbejde- er for en somalisk kvinde?
  - o Hvordan vil du beskrive en typisk somalisk kvinde, nogle specielle træk/karakteristika? (her vil jeg se hvilke ord, kvinden sætter på en stærk kvinde, f.eks. min definition som selvstændig/uafhængig person? Frihed?)

- Hvordan vil du beskrive en typisk fraskilt somalisk kvinde? (her vil jeg se hvilke ord, kvinden sætter på en stærk kvinde, f.eks. min definition som selvstændig/uafhængig person? Frihed?)
- Kønsrealitioner:
  - Kønsarbejdsdeling
  - Hvem bestemmer/tager beslutninger
  - Hvem bestemmer/tager beslutninger over børnene, opdrager dem osv...
- Den somaliske etnicitet/Kønsidentitet
  - Udseende både farve og tøj
  - Begrundelse i kultur?
  - Klan
- Islam – betydning af religion for kvinders skilsmissemuligheder samt opfattelse af dem blandt andre
  - Hvad betyder tørklædet
  - Tøj
  - Højtider
  - bøn
- Danmark og/vs. Somalia
  - Kultur
  - Tradition
  - Normalitet
  - Enten eller eller både og – hverdag, fester, traditioner, opførsel osv.
  - Racisme og fællesskabstanker – internt og eksternt
  - fordomme
- Før, under og efter skilsmissen
  - Hverdagen og kvinden
  - Forventninger til børnene → hvordan realiserer kvinderne deres børn og deres drømme/forventninger til deres børn, f.eks. i forhold til somalisk kultur, uddannelse, kønsrelationer, kærester/ægteskab osv.

5.

En ældre fraskilt kvinde, som jeg ikke fik et interview med på grund af manglende tid, forklarede mig grundigt sin situation. Hun havde sin ekssvigermor boende hos sig, hvem hun tog af, fordi eksmanden var alkoholiker og ikke kunne passe hende, hvorfor denne kvinde følte sig forpligtet til at tage sig af den gamle dame. Efter forklaringen får jeg stukket et brev i hånden, hvorefter kvinden spurgte mig, om jeg kendte afsenderen. Det viste sig at være et brev fra kvindens sagsbehandler, og brevet omhandlede hendes situation – altså det skal tjekkes om hun faktisk var skilt fra sin mand og de ikke har et ægteskabeligt forhold. Kvinden gjorde sig højst sandsynligvis umage med at forklare mig situationen, så jeg kunne klagøre det over for 'min kollega' i kommunen. Jeg forklarede kvinden, at jeg ikke kendte sagsbehandleren og jeg ikke arbejdede for kommunen, og fortsatte samtalen.

6.

Disse to var dog meget positive i alle deres udmeldinger og virkede bange for at svare på nogle af mine spørgsmål. De var i forsvarsposition konstant og syntes intet var forkert eller negativt i det somaliske samfund. De var overbeviste om, at 'der ikke fandtes sladder og at 'alle somaliere var søde'. Senere på dagen kom en anden kvinde, som jeg havde lavet en aftale med ugen før. Det var om eftermiddagen og klubben var begyndt at blive fyldt op med kvinder, da de havde slankemad og sundhed som et tema. Mens kvinderne lavede mad fik jeg lov til at tale med den ene kvinde i et hjørne. Denne kvinde var ikke skilt, men havde aldrig haft en mand, sagde hun, selvom hun havde fire børn. Kvinden var meget lukket og "ligeglad med, hvad andre tænkte om hende". Hun mente også, at hun ikke havde noget med andre somaliere at gøre. Jeg fik dog det modsatte indtryk af den måde hun opførte sig omkring de andre kvinder på. Aftenen gav mig et indtryk af, hvor svært det er at komme ind på felten og hvor lukkede de somaliske kvinder er over for fremmede som mig.